

T.C. İSTANBUL

RUMELİ ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ
KÜRESEL POLİTİKALAR ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ
(RUPAM)

3. ULUSLARARASI GÜVENLİK SEMPOZYUMU

29 Mayıs 2023

ÇEVİRİMİÇİ SEMPOZYUM

TAM METİN VE ÖZET KİTABI

EDİTÖRLER

Dr. Öğretim Üyesi Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU
Dr. Öğretim Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK

2023

e-ISBN: 978-625-7281-10-2

İstanbul Rumeli Üniversitesi 3. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Tam Metin ve Özet Kitabı,
29 Mayıs 2023
Bildiri Kitabı İstanbul Rumeli Üniversitesi'nin finansal desteği ile hazırlanmıştır.

©2023 Tüm hakları saklıdır.
İstanbul Rumeli Üniversitesi
e-ISBN: 978-625-7281-10-2

Bu kitabın yayın hakkı ve telif hakkı İstanbul Rumeli Üniversitesi'ne aittir. Kitapta yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu (yasal, etik, bilimsel, şekiller, tablolar, vb.) yazarlara aittir. Telif hakları yasası uyarınca bu kitap kısmen ya da tamamen basılamaz, kopyalanamaz, mikrofilme çekilemez, dolaylı dahi olsa kullanılamaz; ticari amaçla teksir fotokopi veya başka teknikle çoğaltılamaz, bilgisayarda, dizgi makinalarında işlenebilecek bir ortama aktarılamaz. Gerektiğinde kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

YAYINCI: İstanbul Rumeli Üniversitesi

Adres: Mehmet Balcı Yerleşkesi, Yeni Mah. Mehmet Silivri Cad. No: 38 Silivri/İstanbul
Tel: +90 212 866 01 01
E-posta: bilgi@rumeli.edu.tr
Web: www.rumeli.edu.tr

Basım tarihi: 2023

DAVET

T. C. İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi tarafından birincisi 2021 ve ikincisi 2022 yılında düzenlenen “İstanbul Rumeli Üniversitesi Uluslararası Güvenlik Sempozyumu” üçüncüsüyle 29 Mayıs 2023 tarihinde katılımcılarla buluşacaktır. Sempozyumun amacı, alanında uzman akademisyen, araştırmacı ve karar alıcıların bir araya getirilerek uluslararası güvenlik alanındaki kavramsal, teorik, tarihsel ve güncel konulardaki araştırmaların paylaşılacağı ve katılımcılar arası etkileşimin pekiştirileceği bir platform oluşturmaktır.

“İstanbul Rumeli Üniversitesi Uluslararası Güvenlik Sempozyumu” Zoom platformu üzerinden yapılacak olup eş zamanlı olarak İstanbul Rumeli Üniversitesi YouTube üzerinden de canlı yayınlanacaktır.

Katılım:

Sempozyuma katılım ücretsizdir.

Sempozyuma bildiri sunmak isteyen lisansüstü öğrenciler, akademisyenler, araştırmacılar ve karar alıcılar katılabilir.

Katılımcıların sempozyum takviminde ilan edilen son tarihe kadar bildiri özetlerini içeren Sempozyum Başvuru Formunu sempozyum sekreteryasına (ugs@rumeli.edu.tr) iletmeleri gerekmektedir.

Sempozyum sekreteryasına iletilen bildiri özetleri hakem değerlendirme sürecinden geçirilerek sempozyum programına dahil edilecektir.

Sempozyuma Türkçe ve İngilizce bildiriler kabul edilecektir.

Takvim:

Özet Gönderim Son Tarihi	: 17 Nisan 2023
Kabul Edilen Bildirilerin İlan Tarihi	: 28 Nisan 2023
Sempozyum Tarihi	: 29 Mayıs 2023
Tam Metin Gönderimi Son Tarihi	: 3 Temmuz 2023
Bildiri Kitabı Yayınlanma Tarihi	: 4 Ağustos 2023

Kabul edilen bildiriler ve sempozyum programı İstanbul Rumeli Üniversitesi internet sitesinde ilan edilecektir.

Konular:

Sempozyuma uluslararası güvenlik alanına dâhil tüm konulardan bildiri kabul edilebilmektedir. Bu anlamda geleneksel güvenlik, uzay güvenliği, siber güvenlik, göç sorunu ve insani güvenlik, uluslararası ilişkiler teorilerinin güvenlik konusuna yaklaşımı, ekonomik güvenlik ve çevre güvenliği gibi alanlardaki uluslararası güvenlik çalışmaları ile bölgesel güvenlik konuları vb. çerçevesinde hazırlanan bildiriler sempozyuma dâhil edilebilecektir.

Özet:

Bildiri özetleri katılımcının unvanı, adı-soyadı ve çalıştığı kurum bilgileri ile üç ila beş anahtar kelime içermelidir.

Bildiri özetleri 250-350 kelime aralığında, Times New Roman fontunda, 12 punto ve 1,5 satır aralığı ile yazılmalıdır.

Tam Metin:

Bildiri tam metinlerinin yazım kuralları <https://rumeli.edu.tr/uploads/files/wp-yazim-formati.docx> adresinde yer alan İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin yazım kuralları ile aynıdır.

Yayın:

Sempozyumun tamamlanmasının ardından bildiri tam metin ve özetlerinin yer aldığı e-ISBN'li bir sempozyum bildirileri kitabı yayımlanacaktır.

Katılımcılar, sempozyum takviminde ilan edilen son tarihe kadar bildirilerinin tam metnini sempozyum sekreteryasına ileterek bildirilerini sempozyum bildirileri kitabında ya da İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin takip eden ilk sayısında yayımlatabileceklerdir.

İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanacak bildirilerin tam metinleri ayrıca söz konusu derginin hakemlik sürecine de tabi olacaktır.

SEMPOZYUM KURULLARI

ONURSAL BAŞKAN

Prof. Dr. Mustafa KARA

SEMPOZYUM BAŞKANI

Prof. Dr. Ahmet Mucip GÖKÇEN

SEMPOZYUM KOORDİNATÖRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK

SEMPOZYUM SEKRETARYASI

Arş. Gör. Hakan OZAN
Arş. Gör. Özlem ÖZTÜRK

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ahmet Mucip GÖKÇEN (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Prof. Dr. H. Tamer DODURKA (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KARA (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Kaan GAYTANCIOĞLU (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan ÖZEROĞLU (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fulya KIVILCIM (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hakkı SAĞLAM (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin GÜNDOĞDU (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım ERBAŞ (İstanbul Rumeli Üniversitesi)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ahmet Mucip GÖKÇEN (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KARA (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Sibel TURAN (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali ASKER (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Mladen TONEV (Varna Free Üniversitesi, Bulgaristan)
Doç. Dr. Çiğdem ÜSTÜN (Nişantaşı Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan CAVLAK (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Kaan GAYTANCIOĞLU (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Muharrem EKŞİ (Kırklareli Üniversitesi)
Doç. Dr. Sait AKŞİT (Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC)
Doç. Dr. Abdullah TORUN (İnönü Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan ÖZEROĞLU (İstanbul Rumeli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emre KALAY (Trakya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fulya KIVILCIM (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yordanka TONEVA (Varna Free Üniversitesi, Bulgaristan)

SUNUŞ

Sosyal bilimlerin en temel konularından olan ve bu alanda dinamik bir tartışma alanı yaratan güvenlik; bireylerin, toplumların ve devletlerin varoluşsal kaygılarının temelini teşkil etmektedir. Özellikle ulus devletlerin bağımsızlıklarını elde etmeleri neticesinde güvenlik, devletler arası ilişkilerde anahtar bir kavram haline gelmiştir. Ancak; bu dönemde güvenlik, daha ziyade devletlerin askeri veya savaş tehditleriyle karşı karşıya kalması, askeri kuvvet kullanımı ve kontrolüyle ilişkilendirilen bir politika alanı olarak görülmüştür. Askeri meselelerin dışında kalan ekonomi, çevre, sağlık, kimlik gibi konular ise güvenlik konularının dışına itilmiştir. Dolayısıyla uzun yıllar güvenlik kavramı askeri alana endeksli bir tartışma çerçevesinde ortaya koyulmuş; sosyal ve kültürel meseleler göz ardı edilmiştir. Güvenliğe olan devlet merkezli ve askeri odaklı bu klasik yaklaşım, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşme sürecinin de etkisiyle birlikte yeniden ele alınmaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren askeri ve stratejik güvenlik meselelerine ek olarak, güvenlik tehditlerinin çok boyutlu bir hale gelmeye başlaması, uluslararası güvenlik ortamının dinamik bir gündem ile karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Günümüz konjonktüründe güvenlik; kuraklık, kirlilik, küresel ısınma gibi ekolojik felaketlerin önlenmesinden göç, kimlik, çok kültürlülük gibi sosyal ve kültürel alanda yeni güvenlik meselelerinin üzerine yoğunlaşma gereğini ortaya koymuştur.

Daha önce 2021 yılında birincisini, 2022 yılında ikincisini düzenlediğimiz İstanbul Rumeli Üniversitesi Uluslararası Güvenlik Sempozyumu'na bu yıl 20 farklı kurumdan 30'dan fazla bildiri özeti ile başvuru yapılmıştır. Önceki yıllarla karşılaştırıldığında beklentimizin oldukça üzerinde olan bu durum karşısında gönderilen tüm bildiri özetleri isimsiz olarak en az iki hakemin incelemesinden geçmiş ve sempozyumun ana temasına uygunluk, biçimsel kurallara riayet ve bilimsel nitelik kriterleri çerçevesinde bir değerlendirme yapılmıştır. Gerçekleştirilen hakem değerlendirmelerinin sonucunda %40'ın altında bir kabul oranıyla nicelikten ziyade niteliğe önem veren bir sempozyum programı hazırlığı gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, 10 farklı kurumdan 15 araştırmacının kaleme aldığı 12 bildiri özeti sempozyumda sunulmak üzere kabul edilmiştir.

İstanbul Rumeli Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi ile Küresel Politikalar Araştırma ve Uygulama Merkezi (RUPAM) bünyesinde toplam üç oturumda gerçekleştirilen İstanbul Rumeli Üniversitesi 3. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu oturumlarında uluslararası güvenlik kavramının gelenekselden yeni güvenlik çalışmalarına kadar farklı boyutları ele alınmış, disipline katkı sağlayacak verimli tartışmalar yapılmış ve önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır. Sempozyuma konuşmacı olarak katılan, katkılarını sunan ve desteklerini esirgemeyen değerli meslektaşlarımıza bizlere ayırdıkları zaman ve tüm emekleri için İstanbul Rumeli Üniversitesi adına teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Ahmet Mucip GÖKÇEN
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı
İstanbul Rumeli Üniversitesi

T. C. İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ
3. ULUSLARARASI GÜVENLİK SEMPOZYUMU

29 MAYIS 2023

SEMPOZYUM PROGRAMI

09.45-10.00 AÇILIŞ OTURUMU
Prof. Dr. Ahmet Mucip GÖKÇEN, İstanbul Rumeli Üniversitesi

10.00-12.00 I. OTURUM: BÖLGESEL GÜVENLİK ÇALIŞMALARI
Prof. Dr. Sibel TURAN, Trakya Üniversitesi, Moderatör

100 Years of Turkish Foreign Policy towards Balkans: The Interaction of History, Security, Humanitarian Ties and Identity
Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ, Türk-Alman Üniversitesi

Not One Inch Eastward: The Myths about NATO's Eastern Enlargement
Dr. Öğretim Üyesi Duygu ÖZLÜK, Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Erdem ÖZLÜK, Selçuk Üniversitesi

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Rejim Güvenliği Önceliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü
Doç. Dr. Fazlı DOĞAN, Selçuk Üniversitesi

Türkiye'nin Enerji Tüketim ve Üretim Patikalarının Enerji Güvenliği Zaviyesinden Tahlili
Dr. Öğretim Üyesi Serhan ÜNAL, Milli Savunma Üniversitesi

12.00-13.00 ÖĞLE ARASI

13.00-15.00 II. OTURUM: SİBER GÜVENLİK VE UZAY GÜVENLİĞİ ÇALIŞMALARI
Doç. Dr. Muharrem EKŞİ, Kırklareli Üniversitesi, Moderatör

Çevrimiçi Etkileşim ve Radikalleşme: Sohbet Odaları ve Forumlar Ne Kadar Etkili?
Doç. Dr. Emre ÇITAK, Hitit Üniversitesi

Uzay Güvenliği'nin Uluslararası İlişkilerde Önemi ve Türkiye'nin Dış Politikasına Yansımaları
Doktora Öğrencisi Gizem Ezgi GÜLER, Altınbaş Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat Ahmet ERKMEN, Altınbaş Üniversitesi

Soğuk Savaş Tekniklerinden Yapay Zekâ Desteğine İstihbaratın Dönüşümü
Dr. Öğretim Üyesi Osman ERCAN, Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi, İbrahim İRDEM, Polis Akademisi Başkanlığı

Rusya Ukrayna Savaşının Beşinci Boyutu: Siber Saldırıları
Araş. Gör. Buğrahan EMİR, Milli Savunma Üniversitesi

15.00-15.30 KAHVE ARASI

15.30-17.30 III. OTURUM: ELEŞTİREL GÜVENLİK VE KİTLE İMHA SİLAHLARI ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Kaan GAYTANCIOĞLU, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Moderatör

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Güvenikleştirme Pratiklerine Etkisi: İngiltere Örneği

Dr. Şirin DUYGULU-ELCİM, King's College London

Komplo Teorileri ve Güvenikleştirme: Avrupa Aşırı-Sağ Popülist Partileri ve Düzensiz Göç

Öğr. Gör. Dr. Umut YUKARUÇ, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Avrupa Birliği'nin Mülteci Politikası: İnsan-Devlet Güvenliği İkilemi

Araş. Gör. Mustafa TÜRK, Kırıkkale Üniversitesi

21. Yüzyılın Yeni Biyolojik Harp Tehdidi: Biyolojik Silahlar ve Biyoterörizm

Uzman Semanur Bilgiç Çiftçi, Başkent Üniversitesi

17.30-18.00 KAPANIŞ OTURUMU

Dr. Öğretim Üyesi Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU, İstanbul Rumeli Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK, İstanbul Rumeli Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Davet	iii
Sempozyum Kurulları	v
Sunuş	vii
Sempozyum Programı	viii

Tam Metinler

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Rejim Güvenliği Önceliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü <i>Fazlı DOĞAN</i>	1
Türkiye'nin Enerji Tüketim ve Üretim Patikalarının Enerji Güvenliği Zaviyesinden Tahlili <i>Serhan ÜNAL</i>	11
Uzay Güvenliği'nin Uluslararası İlişkilerde Önemi ve Türkiye'nin Dış Politikasına Yansımaları <i>Gizem Ezgi GÜLER ve Serhat Ahmet ERKMEN</i>	28
21. Yüzyılın Yeni Biyolojik Harp Tehdidi Biyolojik Silahlar ve Biyoterörizm <i>Semanur BİLGİÇ ÇİFTÇİ</i>	44

Özet Metinler

100 Years of Turkish Foreign Policy Towards Balkans The Interaction of History, Security, Humanitarian Ties and Identity <i>Birgül DEMİRTAŞ</i>	63
Not One Inch Eastward The Myths About NATO's Eastern Enlargement <i>Duygu ÖZLÜK ve Erdem ÖZLÜK</i>	64
Çevrimiçi Etkileşim ve Radikalleşme Sohbet Odaları ve Forumlar Ne Kadar Etkili <i>Emre ÇITAK</i>	66
Soğuk Savaş Tekniklerinden Yapay Zekâ Desteğine İstihbaratın Dönüşümü <i>Osman ERCAN ve İbrahim İRDEM</i>	68
Rusya Ukrayna Savaşının Beşinci Boyutu Siber Saldırıları <i>Buğrahan EMİR</i>	70
Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Güvenlikleştirme Pratiklerine Etkisi İngiltere Örneği <i>Şirin DUYGULU-ELCİM</i>	71
Komple Teorileri ve Güvenlikleştirme Avrupa Aşırı-Sağ Popülist Partileri ve Düzensiz <i>Umut YUKARUÇ</i>	72
Avrupa Birliği'nin Mülteci Politikası İnsan-Devlet Güvenliği İkilemi <i>Mustafa TÜRK</i>	73

TAM METİNLER

İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ

3. ULUSLARARASI GÜVENLİK SEMPOZYUMU

29 MAYIS 2023

ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN REJİM GÜVENLİĞİ ÖNCELİĞİ VE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Fazlı Doğan*

Özet

Bu çalışma, Çin Halk Cumhuriyeti’nin (ÇHC/Çin) güvenlik ve dış politikalarındaki temel önceliklerden birisinin rejim güvenliği olduğunu iddia etmektedir. ÇHC kurulduğu tarihten itibaren Mao liderliğinde oluşturulan rejim ve bu rejimin değerlerini korumayı hedeflemiştir. Bu korumada temel görev her türlü yetki ile donatılmış olan Çin Komünist Partisi’ne (ÇKP) verilmiştir. Böylece Çin için rejim güvenliğinin anlamı, ÇKP’nin mutlak olan bu görevinin ve ülke üzerindeki belirleyici rolünün zeval görmemesi olarak ele alınabilir. Güvenlik ve dış politika başta olmak üzere her tür siyasi, ekonomik ve sosyal hayata ilişkin politikalar söz konusu rejimin güvenliği ile ilişkilendirilebilir. Çin’de, başlangıçta, uluslararası hukuk ve örgütler de emperyalizm ve hegemonyacı politikaların aracı olarak ele alınırken 1970’lerle birlikte, uluslararası hukukun ve Birleşmiş Milletler (BM) daimî üyesi olmanın nimetlerinden fayda görülmesi nedeniyle çok taraflılık vurgusu artmaya başlamıştır. Böylece BM Şartındaki “içişlerine karışmama” ve “saldırmazlık” gibi ilkeler zamanla Çin’in kendi anlayışı ile özdeşleştirilmiştir. Çin dış ve güvenlik politikasında ve ikili ilişkilerinde Çin’e özgü söylemlerle farklı sosyal-siyasal düzenlere saygı ve barış içinde bir arada olma vurgusu güçlenerek sürmüştür. Nihayetinde Çin güçlendikçe uluslararası örgütler ve bölgesel yapılarda çok taraflılık ve kendi söylem ve politikalarını uygulama olanağı bulmaya da başlamıştır. Bu durumun en önemli örneklerinden birisi hiç kuşkusuz Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) olarak karşımıza çıkmaktadır. ŞİÖ Çin’in öncülüğünde, “geleneksel olmayan tehditlere karşı kurulmuş geleneksel olmayan bir uluslararası örgüt” olarak değerlendirilmektedir. Bu tehditlerin anlamı ve derinliği de ŞİÖ’nün kendi yolculuğu ve gelişimi içinde gelişmektedir. Aşırıçılık, terörizm ve ayrılıkçılık üçlemesi ile üç şeytan olarak anılan tehditlere zamanla siber suçlar, renkli devrim/internet trollüğü, göç ve kaçakçılık gibi konular da dâhil edilmeye başlanmıştır. ŞİÖ’nün diğer üyeleri için de geçerli olacak şekilde bu tehditler Çin için, aslında, iç tehditler ve ÇKP liderliğindeki siyasal sistemin güvenliğine yönelik tehditler olarak görülebilir. Böylece bir genelleme ile çoğu ülkede olduğu gibi Çin’de, farklı retorikler öne çıksa da, güvenlik konusundaki önceliklerden birisinin rejim güvenliği olduğu ileri sürebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Rejim Güvenliği, Çin Komünist Partisi, ŞİÖ, Üç Şeytan, Karşılıklı Tanıma.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-Posta: fazli07@gmail.com; fdogan@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3221-7944.

THE PRIORITY OF REGIME SECURITY IN THE PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA AND SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION

Abstract

This study claims that regime security is one of the main priorities in the security and foreign policies of the People’s Republic of China (PRC/China). Since her establishment, the PRC has aimed to preserve the regime created under the leadership of Mao and the values of this regime. The main task in this protection is given to the Chinese Communist Party (CCP), which is equipped with all kinds of powers. Thus, the meaning of regime security for China can be considered as the CCP’s absolute duty and its decisive role in the country. Policies related to all kinds of political, economic, and social life, especially security and foreign policy, can be associated with the security of the regime in question. In China, international law and organizations were initially considered instruments of imperialism and hegemonic policies. However, since the 1970s, the emphasis on multilateralism began to increase due to the benefits of international law and being a permanent member of the UN. Thus, the principles of “non-interference in internal affairs” and “non-aggression” in the UN Charter have been identified with China’s understanding over time. In China’s foreign and security policy and bilateral relations, the emphasis on respect for different social-political domestic orders and peaceful coexistence with Chinese-specific discourses continued. Finally, as China strengthened, she started to find the opportunity to practice multilateralism and her rhetoric and policies in international organizations and regional structures. One of the most important examples of this situation is undoubtedly the Shanghai Cooperation Organization (SCO). The SCO is considered “an unconventional international organization established against non-traditional threats” under the leadership of China. The meaning and depth of these threats also develop within the SCO’s journey and development. Cybercrime, color revolution/internet trolling, immigration, and smuggling have begun to include in the threats referred to as the triad of extremism, terrorism, and separatism as three evils. As for other members of the SCO, these threats can be seen for China as internal threats and threats to the security of the CCP-led political system. Thus, in a generalization, we can argue that one of the priorities regarding national security is regime security in China, as in many countries, even though different rhetoric comes to the fore.

Keywords: Regime Security, Chinese Communist Party, SCO, Three Evils, Mutual Recognition.

1. Giriş

Bu çalışma, her rejimin ilk önceliğinin kendi varlığını/bekasını koruma öncelikli olduğu kabulüne dayanmaktadır. İster demokratik ister otoriter olsun rejimlerin öncelikli hedefi kendilerini korumaktır. Bu bakımdan Çin’de hâkim olan siyasal yapı ve müesses nizamın da her şeyden önce kendi pozisyonunu koruma hedefinde olması eşyanın tabiatına uygundur. Diğer büyük güçlere kıyasla Çin’in siyasal yapısı ve bu yapının (ÇHC kurulmadan daha önceleri başlayan) tarihsel gelişimi “rejim güvenliği” üzerinden analizleri anlamlı kılacak daha çok veri sunmaktadır. Bu çalışmada, Çin’in rejim güvenliği anlayışı ve buna ilişkin tarzının Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) bağlamında sınırlandırılarak bir analizi yapılmaktadır. ŞİÖ’nün Çin öncülüğünde kurulan bir örgüt olması ve tehdidi tanımlama ve onunla mücadele etme yönteminin nevi şahsına münhasır özellikler barındırdığı kabul edilmektedir. ŞİÖ için sürekli vurgulanan geleneksel olmayan tehditlere karşı kurulan geleneksel olmayan bir örgüt olduğu etiketi de bu bakımdan dikkate değer bulunmaktadır. ŞİÖ, hem çeşitli statüler belirleyerek üye sayısı bakımından hem de ortaya çıktığı zamandan beri gündem olarak genişlemektedir. Bu genişleme ile entegrasyona dâhil ettiği ülkeler ve gündemine aldığı yeni tehditler göz önüne alındığında otoriterler kulübü veya benzeri etiketler üzerinden değerlendirilebilmektedir.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde rejim güvenliği ve Çin siyasal sisteminin temel özellikleri ana hatları ile vurgulanmaktadır. Bu bakımdan Çin müesses nizamının merkezinde Çin Komünist Partisi (ÇKP) yer almaktadır. Dolayısı ile Çin için “rejim güvenliği” meselesini bu müesses nizamın zeval görmesini engellemek olarak ele almak mümkündür. ÇHC tarihini Mao dönemi ve Mao sonrası dönem olarak ikiye ayırmak mümkündür. Her iki dönemde de temel öncelik rejimi kurmak, korumak ve sürdürmek olmuştur. Bu öncelik için her türlü aracın kullanıldığı hatta rejimin ideolojik sloganlarından bile vazgeçilebildiği görülmektedir. Dış politika söylem ve uygulamalarının ve Çin’in büyük stratejisi olarak kabul edilen “harmoni politikası” da incelendiğinde rejim güvenliğini önceleyen bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise ŞİÖ’nün rejim güvenliğini sağlama konusundaki rolü ve Çin’in ŞİÖ’ye yüklediği anlamlar genel hatları ile tartışılmaktadır. ŞİÖ rejim güvenliği rolünü doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Klasik tehditlere karşı işbirliği kapsamında Şanghay Beşlisi ile başlayan dayanışma ve işbirliği çabasının ürünü olan ŞİÖ, üç şeytan olarak adlandırılan terörizm, aşırılıkçı ve ayrılıkçı hareketlere karşı kurulan bir bölgesel entegrasyon olarak tanımlanmaktadır. ŞİÖ’de tehditler zamanla çoğalmış ve bunlara karşı işbirliği de gelişmiştir. Bu tehditler de belli ölçüde, en azından demokratik ülkelerde, demokratik talepler olarak görülebilecek ülke için faaliyetler

olarak ele alınabilir. Karşılıklı tanıma prensibine göre de her üye bir konuyu subjektif bir yaklaşımla tehdit olarak belirlediğinde, o konu diğer üyeler için de tehdit haline gelmektedir. Çin için özellikle belirlediği tehditlere karşı diğer üyelere bir dayanışma ve aldığı tedbirler konusunda bir meşruiyet alanı oluşturması bakımından ŞİÖ doğrudan ve dolaylı katkılar sağlamaktadır. Çalışmanın sonuç kısmında ise bu süreç kısaca değerlendirilmektedir.

2. Çin'in Müesses Nizamı ve Rejim Güvenliği

Çalışmanın kapsamı bakımından kavramsal bir tartışmaya girmeden her siyasal rejimin o rejimindeki temel aktörler ve faktörler, temel prensipler ve kabuller gibi konularını anlatan müesses nizamın temel önceliğinin kendi varlığını korumak ve sürdürmek olduğu ileri sürülebilir. Dolayısı ile rejim güvenliğinin ister demokratik ister otoriter bütün rejim tipleri için öncelikli olduğu söylenebilir. Herhangi bir rejim için anayasa, yasalar ve uygulamaların böylesi özcü bir amaca hizmet edecek şekilde dizayn edildiği genellemesi de yapılabilir. Uluslararası örgütler, diğer fonksiyonlarının yanında, bu amaç için bir araç olarak da görülmektedir. Bu bakımdan Çin siyasal rejimi ve Çin'in etkin olarak üyesi olduğu uluslararası örgütlerdeki durumu da bu değerlendirmelerin dışında değildir.

Rejim güvenliği konusu ilginç şekilde demokratik rejimlerden çok otoriter rejimler üzerinden tartışılmaktadır. Oysa Uluslararası İlişkiler disiplininde demokratikleşme, demokrasi promosyonu, demokratik konsolidasyon ve uluslararası örgütler üzerinde demokratik dış bağılıkların faydaları gibi çalışılan konular da geniş yorumla rejim güvenliği içine alınabilir. Ancak otoriter rejim güvenliği politik şiddet çağrışımı barındırmaktadır. Otoriter rejimlerde asıl odağın karar alma ve uygulamada yetki paylaşımı olmadığı ortadadır (Dodlova ve Lucas, 2021, 2). Dolayısı ile siyasal sistemler ve güvenlik öncelikleri arasında bir ilişki kurulmaktadır. Parlamento veya diğer demokratik kurumlar güçlüyse "insani güvenlik" öncelikli adımlar atılabileceği varsayılmaktadır. Daha doğrusu rejim tipi güvenlik önceliğini belirlemektedir (Rensburg vd., 2022, 31-32). Otoriter yönetici veya kurumların kendi pozisyonlarını koruma güdüsüyle hareket ettiği devletin kapasitesini bu amaç için kullandığı genel kabul görmektedir (Liu, 2021, 22). Böylece rejim güvenliği konusu otoriter rejimlerin kendilerini koruma gayreti ile daha çok özleşmektedir.

Çin müesses nizamının merkezinde hiç kuşkusuz ÇKP yer almaktadır. Çin sisteminde uygulamaların yazılı yasalardan daha etkin olması ve devlet ile partinin aynı anlama gelmesi ÇKP'nin belirleyici pozisyonu ile açıklanabilir (Saich, 2004, 126). ÇKP'nin belirleyici pozisyonu, devletin çok etnikli ve farklı ekonomik gelişmişliğe sahip özerk bölgeleri de kapsayan üniter yapısında (Guo, 2013) ve kültürel, ekonomik ve politik bütünlük (Shih, 2007,

1-14) anlayışında öne çıkmaktadır. Çoğu zaman olası bir savaş (Wei, 2016, 67-95) veya Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile işliklere odaklı Tayvan meselesine (Chen, 2015, 319-321) endekslenerek ele alınan “Tek Çin politikası” veya “Tek Çin prensibi” bütün Çin’in söz konusu bütünlüğü benimsemesine (Dreyer, 2008, 20) bağlanmaktadır. Toplam nüfusunun 120 milyonun üzerine çıkan farklı etnik azınlıklara (Legertan ve Rawson, 2009, 1-5) sahip Çin’de temel sorun da özerk bölgeler üzerinden gelişebilecek ekonomik ve politik sorunlar (Mackerras, 2003, 176; Gunaratna vd., 2010, 1-7) olarak algılanmaktadır. Açıklık politikası sonrası başta ekonomik konular olmak üzere (Sheng, 2011, 15-20) bazı şehirlerin merkezi yönetimden özerkleştiği ileri sürülse de ÇKP bu tarz değerlendirmeleri boşa düşürmektedir.

ÇKP’yi aslında günümüzün Çin hanedanı gibi bir işleve sahip olduğu iddiası ile ele almak mümkündür. Zira ÇKP, eski güçlü hanedanlar gibi ve onlardan çok daha etkili şekilde ülkedeki her detayı belirleme gücüne sahiptir. 1921’de kurulmuş (Xiaoju, 2012) ve 1949’da iktidar olmuş, başlangıçta Mao’nun kişiliğinde daha sonra ise kolektif liderlik olarak ele alınan üst düzey az sayıda liderin belirleyici rolü ile işlevsel hale gelmiş bir siyasi parti olan ÇKP, ana hatlarıyla, yaklaşık 2000 kişilik Ulusal Kongre, 150-200 Merkezi Komite, 24/25 kişilik Politbüro ve onun içinde 7/9 kişilik Daimî Komite olarak teşkilatlanmıştır (Saich, 2004, 91-119). Çin müesses nizamı ve ülkenin kaderinin belirlenmesinde rol alan elitleri, bu şekildeki teşkilatlanan kadrolar (Liu, 2009, 1005-125) oluşturmaktadır. Bu kadrolar da ÇKP liderliğinde, kendi ifadeleri ile, *sosyalist demokrasi* sayesinde etkili bir büyük güç olmayı Çin’in temel hedefi olarak görmektedir (Hu, 2014, 1-12).

ÇKP kadroları Tiannanmen olayları sırasında siyasal rejimin güvenliği test edildiğinde oldukça sert ve önleyici adımlar atmıştır. Zira gösterileri devlete ve partiye yönelik eylemler olarak ele almışlardı (Liu, 1992, 45-60). Ancak benzeri sorunları tekrardan yaşamamak için Mao döneminde yasaklanan Konfüçyüs yeniden keşfedilmiş ve Konfüçyüsçü düşünce otoriter sistemin temel dayanağı haline getirilmiştir. Hem içeriye hem de dışarıya karşı pozitif bir imaj çizilmiş ve Konfüçyüs öğretisinde öne çıkan hiyerarşik düzen temel veri olarak kabul görmüştür (Cheung, 2012, 31-43). Harmoni Politikası olarak 2000’lerde bir büyük strateji olarak güçlendirilen bu anlayış sayesinde “gelirin yeniden dağıtımı, orta sınıfın gelişmesi, hızlı ekonomik büyümenin yarattığı eşitsizliklerin azaltılması, eğitim ve fırsat arayışının teşvik edilmesi” (Caprioni, 2012, 112) gibi kazanımlarla partinin meşruiyeti güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Böylece ÇKP’nin “kanun yönetimi altında demokratik bir toplum, eşitlik ve adalet üzerine kurulu bir toplum, dürüst ve müşfik bir toplum ve içinde insanların doğayla uyum içinde yaşadığı istikrarlı, güçlü ve düzenli bir toplum” (Wesoky, 2012, 51-64) şeklinde tanımladığı düzende partinin mutlak üstünlüğü daim olabilecektir. Çalışmanın kapsamı

bakımından geniş analizlere girmeden Çin'in rejim güvenliğinden anladığı şeyin ÇKP'nin hiyerarşideki en üstün pozisyonun ve Parti tarafından belirlenen sistemin güvenliği olduğunu söylemek yeterli olabilir.

3. ŞİÖ'nün Rejim Güvenliği Rolü ve Çin'in ŞİÖ'den Beklentileri

Çalışmanın kapsamı bakımından bu başlık altında ŞİÖ'nün örgüt yapısı amacı, ilkeleri ve üyelik yapısı gibi detaylardan ziyade rejim güvenliği üzerindeki rolü ve Çin'in ŞİÖ'ye yüklediği anlamlar kısaca tartışılmaktadır. ŞİÖ Soğuk Savaş sonrası sınır anlaşmazlıklarını çözmek üzere oluşan Şanghay Beşlisinin geleneksel olmayan tehditlere karşı geliştirdikleri işbirliğinin bir ürünü olarak görülmektedir. Bu tehditler “aşırıçılık, ayrımcılık ve terörizm” başlıkları ile (Çolakoğlu, 2004, 177-179) üç şeytan olarak adlandırılmıştır. ŞİÖ, bu tehditlere, yani insan hakları gibi iç mesele olarak görülebilecek alanlara Amerikan tek taraflı adımlarına (Eren, 2017, 81) karşı bir işbirliği girişimi olarak da görülmektedir. Hangi etiket verilirse verilsin bir örgüt nihayet kurucularının çıkarları için vardır. Bu bakımdan ŞİÖ'nün kurucu üyeleri ve daha sonra genişleme ile çeşitli statülerde entegrasyona katılan devletlerin ekseriyetinin otoriter yönetimlere sahip olduğu ve temel güvenlik kaygısının en temelde iç tehditler (Komaiko, 2009, 42) olduğu söylenebilir. ŞİÖ'de rejim güvenliği görevini Regional Anti-Terror Structure (RATS) (Bölgesel Anti-Terör Yapısı) adındaki organı üstlenmektedir (Aris, 2009, 468). RATS üye ülkelerde örgütün belirlediği tehditlere karşı iç güvenlik ve yargı mercileri arasında işbirliği ve ortak yaklaşımlar geliştiren bir yapıdır. Renkli Devrimler, bir reaksiyon olarak RATS'ın daha aktif hale gelmesini hızlandırmış ve RATS zamanla üç şeytanın yanına kaçakçılık, siber güvenlik, internet trollüğü ve finansal tehditlere karşı da çalışan bir mekanizma haline gelmiştir (Altundağ, 2016, 112).

ŞİÖ hem tehdit tanımlaması hem de üyelerinin güvenlik öncelikleri üzerinden müesses nizamın devamını sağlayan bir örgüt olarak ele alınmaktadır. Orta Asyalı üyeler için renkli devrimlere veya çoğu yerde demokratik taleplerle olarak ele alınacak muhalefete karşı bir kalkan olma işlevi görmektedir (Ambrosio, 2008, 1321-1344). Çin ve Rusya gibi güçlü üyeler doğrudan ŞİÖ varlığına ihtiyaç duymasa da Uygurlu Müslümanlar ve Çeçenlerle mücadelelerinde bir meşruiyet ve diğer üyelerden dayanışma desteği alabilmektedir (Rothacher, 2008, 68-73). Çin'in ŞİÖ'den beklediği temel fayda, “Tek Çin prensibine” karşı başta Uygur ve Tibet konusunda etnik-dini ayrılıkçı konulara yönelik girişimlerinde hem bölge ülkelerinde hem de dünyanın geri kalanında meşruiyet elde etmektir (Yuan, 2010, 858).

Karar alma sürecinde ŞİÖ şartına göre her devletin tek bir oyu vardır ve kararlar bir üyenin üyeliğine son verme kararı dışında konsensüs esasına göre alınır (Chung, 2006, 5).

ŞİÖ’de resmi olarak üçüncü tarafı hedef alamayan bir örgüt olduğu ve üye devletlerin egemenliğinin her şeyin üzerinde tutulduğu (Crosston, 2013, 284) uygulanmaktadır. Karar alma konusu ve tehdidi tanımlama ve tanıma konusunda üye ülkelerin egemenliği net şekilde ortaya çıkmaktadır. Konsensüs esasına göre karar almanın yanında karşılıklı tanıma ilkesi de eklenince ŞİÖ dayanışması daha da belirginleşmektedir. Terörle mücadele (veya diğer tehditlere karşı) konusunda daha anlamlı olan bu ilke dolayısı ile ŞİÖ, batılı yazarlar tarafından otoriter rejimlerin koruyucu olarak ele alınmasına neden olmaktadır (Norling ve Swanström, 2007, 442). Otoriterlik konusu dışarda tutulursa ŞİÖ’nün yönteminin terörle mücadele konusunda daha etkili olduğu da değerlendirilmektedir. Üye ülkeler aslında batılı yazarların eleştirilerinden farklı olarak ŞİÖ’nün NATO ve ABD’nin Orta Asya’daki girişimlerine karşı (Aris ve Snetkov, 2013, 2010) bir koruyucu olduğunu kabul etmektedir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

ŞİÖ Avrasya bölgesinde faaliyet gösteren dört nükleer gücün, iki Güvenlik Konseyi daimî üyesinin, 20’den fazla çeşitli statülerle entegrasyona katılan dünya nüfusunun ve dünya ekonomisinin çok önemli bir kısmını kapsayan bir örgüttür. Ancak büyük potansiyeline kıyasla aynı ölçüde dünya politikasında etkin olduğunu söylemek olanaksızdır. Bu durumun temel nedeni de üzerinde uzlaşmış gibi “geleneksel olmayan tehditlere karşı kurulan geleneksel olmayan bir örgüt” olması olarak ele alınabilir. Bir Enerji Kulübü (Movkebaeva, 2013, 80-87) olması yanında kurulduğu günden beri işbirliğine dâhil ettiği gündemleri de çoğalmaktadır. Gündemi çoğaldıkça ve üye sayısı arttıkça entegrasyonda derinleşme sorunlarının arttığı da söylenebilir. Diğer taraftan işbirliği konusu kadar örgüt içi rekabet de önemli bir değişken olarak incelenmelidir.

Örgüt nezdinde kabul edilen üç şeytan olarak tanımlanan “terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılık” klasik tehditler değildir. Bu tehditlere renkli devrim trollüğü gibi yeni tehditler de eklenmiştir. Bu ve benzeri tehditleri sübjektif olarak belirleme olanağına sahip olan üyelere müesses nizamlar karşılıklı tanıma ilkesi sayesinde de meşruiyet kazanmaktadır. Böylece ŞİÖ’nün güvenlikteki temel önceliğinin dolaylı yoldan da olsa rejim güvenliği olduğu sonucu çıkarılabilir. Yukarıdaki veriler ışığında Çin de ŞİÖ’den bu bakımdan faydalar elde etmektedir. İndirgemeci bir yanılı ile “ŞİÖ’nün temel sorunu rejim güvenliğidir” demek doğru olmayabilir. Ancak rejim güvenliği konusunun önemli bir pozisyonda olduğunu iddia edecek kadar veriye sahip olduğumuz da söylenebilir.

Kaynakça

- Altundağ, Z. (2016). “Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü”, *TİKA Avrasya Etüdleri*, 49(1).
- Ambrosio, T. (2008). “Catching the ‘Shanghai Spirit’: How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia”, *Europe-Asia Studies*, 60(8).
- Aris, S. & Snetkov, A., (2013). “Global Alternatives, Regional Stability and Common Causes”: the International Politics of the Shanghai Cooperation Organization and its Relationship to the West”, *Eurasian Geography and Economics*, 54(2).
- Aris, S. (2009). “The Shanghai Cooperation Organization: ‘Tackling the Three Evils’. A Regional Response to Non-traditional Security Challenges or an Anti-Western Bloc?”, *Europe-Asia Studies*, 61(3).
- Caprioni, E. (2012). “The Harmonious Language of Young Hans in Urumqi, Xinjiang”, Joseph Der: Tse-Hei Lee vd. *China’s Rise to Power: Conceptions of State Governance*, New York: Palgrave Macmillan.
- Chen, D. P. (2015). “Security, Domestic Divisions, and the KMT’s Post-2008 ‘One China’ Policy: a Neoclassical Realist Analysis”, *International Relations of the Asia-Pacific*, C:15.
- Cheung, C. K. (2012). “Appropriating Confucianism: Soft Power, Primordial Sentiment, and Authoritarianism”, Der: Joseph Tse-Hei Lee vd. *China’s Rise to Power: Conceptions of State Governance*, New York: Palgrave Macmillan.
- Chung, C. (2006). China and the Institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization. *Problems of Post-Communism*, 53(5).
- Çolakoğlu, S. (2004). “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin”, *Uluslararası İlişkiler*, 1(1).
- Crosston, M. (2013). “The Pluto of International Organizations: Micro-Agendas, IO Theory, and Dismissing the Shanghai Cooperation Organization”, *Comparative Strategy*, 32(3).
- Dodlova, M. & Lucas, V. (2021). “Regime Security and Taxation in Autocracies: Who is Taxed and How?”, *European Journal of Political Economy*, C: 67.
- Dreyer, E. L. (2009). “The Myth of ‘One China’”, Der: Peter C. Y. Chow. *The “One China” Dilemma*, New York: Palgrave Macmillan.
- Eren, E. (2017). “Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi”, *Strategic Public Management Journal*, 3(5).

- Gunaratna R.vd. (2010). *Ethnic Identity and National Conflict in China*, New York: Palgrave Macmillan.
- Guo, R. (2013). *China's Multicultural Economies: Social and Economic Indicators*, New York: Springer.
- Hu, A. (2014). *China's Collective Presidency*, New York: Springer.
- Komaiko, R. (2009). "The hegemon's Dilemma: Internalizing International Terrorism", *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 1(1).
- Legerton, C. & Rawson, J. (2009). *Invisible China: A Journey through Ethnic Borderlands*, Chicago: Chicago Review Press.
- Liu, A. P. (1992). "Symbols and Repression at Tiananmen Square, April-June 1989", *Political Psychology*, 13(1)
- Liu, A. P. (2009). "Rebirth and Secularization of the Central Party School in China", *The China Journal*, S: 62.
- Liu, Y. (2021). "The Art of Criminal Investigation in China", *China Review*, 21(3).
- Mackerras, C. (2003). *China's Ethnic Minorities and Globalisation*, London: RoutledgeCurzon.
- Movkebaeva, G. A. (2013). "Energy Cooperation Among Kazakhstan, Russia, and China Within the Shanghai Cooperation Organization", *Russian Politics & Law*, 51(1).
- Norling, N. & Swanström N. (2007). "The Shanghai Cooperation Organization, Trade, and the Roles of Iran, India and Pakistan", *Central Asian Survey*, 26(3).
- Rensburg, W.J. vd. (2022). *Parliaments' Contributions to Security Sector Governance/Reform and the Sustainable Development Goals*, Ubiquity Press.
- Rothacher, A. (2008). "Allying with an Evil Axis?: The Ambivalent Role of the Shanghai Cooperation Organisation in Central Asia", *The RUSI Journal*, 153(1).
- Saich, T. (2004). *Governance and politics of China*, New York: Palgrave Macmillan.
- Sheng, Y. (2011). *Economic Openness and Territorial Politics in China*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Shih, C. (2007). *Autonomy, Ethnicity, and Poverty in Southwestern China: The State Turned Upside Down*, New York: Palgrave Macmillan.
- Wei, C. (2016). "China-Taiwan Relations and the 1992 Consensus, 2000-2008", *International Relations of the Asia-Pacific*, C: 16.
- Wesoky, S. R. (2012). "Harmony and Critique: Chinese Modernity, Harmonious Society, and Contemporary Chinese Feminist Perspectives", Der: Joseph Tse-Hei Lee vd. *China's Rise to Power: Conceptions of State Governance*, New York: Palgrave Macmillan.

- Xiaoju, T. (2012). *Concise History of the Communist Party of China*, Beijing: Central Party Literature Press/China International Press.
- Yuan, J. (2010). “China’s Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO)”, *Journal of Contemporary China*, 19(67).

TÜRKİYE’NİN ENERJİ TÜKETİM VE ÜRETİM PATİKALARININ ENERJİ GÜVENLİĞİ ZAVİYESİNDEN TAHLİLİ

Serhan Ünal*

Özet

Bu tebliğ, Türkiye’nin yakın dönem enerji tüketim ve üretim patikalarındaki değişim ve dalgalanmaları, enerji güvenliği penceresinden değerlendirecektir. Türkiye’nin çağdaş enerji tarihi, teknoloji, sanayi ve kentleşme alanlarındaki gelişmelerin dayattığı artan toplam ve kişi başı enerji tüketiminin, kıt fosil enerji kaynaklarına sahip bir ülkede, ekonomi, güvenlik ve dış politika sahalarında en az zarar ve en çok faydanın nasıl elde edilebileceğine dair arayışların da tarihidir. Kabaca yirminci yüzyıl boyunca Türkiye, bir taraftan bütün enerji ihtiyaçlarını karşılamaya çabalarırken bir taraftan da ülke coğrafyasının fosil enerji kaynaklarınca fakir olması, ülkenin sadece enerji ithalat etmesine neden olmakla kalmamış, aynı zamanda ülkenin siyasi riskler de içeren bağımlılıklar geliştirmesine yol açmıştır. Bu durumun menfi yan etkileri ise, enerji ithalatının, ülkenin ekonomik güvenliğini de tehdit edecek kadar artan iktisadi ve ülkenin dış politikadaki serbestliğini kısıtlayacak kadar büyüyen enerjide dışa bağımlılıktır. Bütün bu ahval ve şerait içinde Türkiye, kendi dâhili enerji üretimini artırabilmek için çeşitli adımlar atmış ve enerji bağımlılığının muzır etkilerini kısıtlamayı kısmen de olsa başarmıştır.

Bu çalışmada önce, Türkiye’nin kömür, petrol ve doğal gaz alanlarındaki yüksek enerji bağımlılığı gözden geçirilecek, müteakiben bu bağımlılığın ülkenin ekonomik güvenliği ve dış politikadaki serbestliği üzerine yaptığı etkiler incelenecek, bu inceleme üzerine ise, Türkiye’nin dâhili enerji üretimini artırma çabalarının tahlili bina edilecektir. Böylece eser, ana iddiası olan, Türkiye’nin enerjideki yüksek dışa bağımlılığının yarattığı ekonomik güvenlik riskleri ve dış politik maliyetleri azaltabilmek için, bilhassa kriz dönemlerini müteakip kendi enerji üretimini artırmaya odaklandığı ve bunda kısmen de olsa başarılı olduğunu gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Enerji Güvenliği, Kömür, Petrol, Doğal Gaz.

* Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-Posta: seunal@kho.msu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7587-1757.

ANALYSIS OF TÜRKİYE'S ENERGY CONSUMPTION AND PRODUCTION PATTERNS IN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

Abstract:

This paper evaluates the changes and fluctuations in Türkiye's energy production and consumption paths from the energy security point of view. Türkiye's contemporary energy history is also the history of how to obtain the most benefit and the least loss in the fields of economy, security, and foreign policy in a resource-poor county where developments in technology, industry and urbanisation leads to increasing gross and per capita energy consumption. Through the twentieth century Türkiye, has both endeavoured to meet the energy demand in the country and also developed politically risky dependencies which were exacerbated due to resource poor geography of the country. The negative side effects of this situation have been dependency upon foreign sources in energy which has grown to a degree to threaten the independence of the country in foreign policy. Türkiye, in all these cases and conditions, has taken some steps to increase its indigenous energy production and achieved to limit the negative effects of energy dependency partly.

In this study, Türkiye's high dependency in the fields of coal, oil and natural gas will be reviewed firstly. Later, the effects of this dependency on the country's economic security and independence in the foreign policy will be examined; and upon this examination, a review of Türkiye's endeavours to increase its own energy production will be constructed. Thusly, the work will show its main argument which is Türkiye has been at least partly successful in its efforts to increase its own energy production following crisis periods.

Keywords: Türkiye, Energy Security, Coal, Petroleum, Natural Gas.

1. Giriş

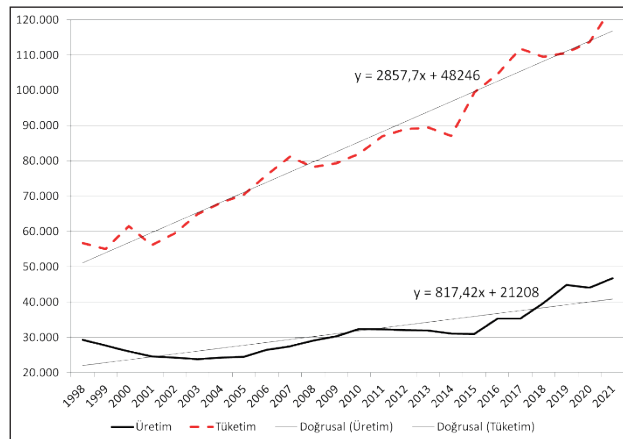
Bu tebliğ, Türkiye'nin yakın dönem enerji tüketim ve üretim patikalarındaki değişim ve dalgalanmaları, enerji güvenliği penceresinden değerlendirecektir. Türkiye'nin çağdaş enerji tarihi, teknoloji, sanayi ve kentleşme alanlarındaki gelişmelerin dayattığı artan toplam ve kişi başı enerji tüketiminin, kıt fosil enerji kaynaklarına sahip bir ülkede, ekonomi, güvenlik ve dış politika sahalarında en az zarar ve en çok faydanın nasıl elde edilebileceğine dair arayışların da tarihidir. Kabaca yirminci yüzyıl boyunca Türkiye, bir taraftan bütün enerji ihtiyaçlarını karşılamaya çabalarırken bir taraftan da ülke coğrafyasının fosil enerji kaynaklarıncı fakir olması, ülkenin sadece enerji ithal etmesine neden olmakla kalmamış, aynı zamanda ülkenin siyasi riskler de içeren bağımlılıklar geliştirmesine yol açmıştır. Bu durumun menfi yan etkileri ise, enerji ithalatının, ülkenin ekonomik güvenliğini de tehdit edecek kadar artan iktisadi ve ülkenin dış politikadaki serbestliğini kısıtlayacak kadar büyüyen enerjide dışa bağımlılıktır. Bütün bu ahval ve şerait içinde Türkiye, kendi dâhili enerji üretimini artırabilmek için çeşitli adımlar atmış ve enerji bağımlılığının muzır etkilerini kısıtlamayı kısmen de olsa başarabilmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin kömür, petrol, doğal gaz ve elektrik enerjisi alanlarındaki yüksek enerji bağımlılığı gözden geçirilecek, bu bağımlılığın ülkenin ekonomik güvenliği ve dış politikadaki serbestliği üzerine yaptığı etkiler incelenecek ve Türkiye'nin dâhili enerji üretimini artırma çabalarının tahlili bunlarla birleştirilecektir. Böylece eser, ana iddiası olan, Türkiye'nin enerjideki dışa bağımlılığının yüksek olmasına rağmen, bu bağımlılıkların, geniş ölçekli bir enerji arz güvenliği riski oluşturmadığını gösterecektir. Enerji güvenliğinin tanımı ise, “uygun form ve yeterli miktardaki enerjinin, kaldırılabilir bir bedelle emre amade olması” olarak kabul edilecektir (Ünal, Enerji Güvenliği, 2022, 324).

Türkiye'nin enerjide çok yüksek oranda dışa bağımlı olmasının sebepleri, değiştirilmesi hiç de kolay olmayan ve yapısal nitelik taşıyan bir görünüme sahiptir. Bu nedenle, ülkenin yakın tarih boyunca oluşan enerji görünümü, enerjide yüksek oranda dışa bağımlılığı olan bir ülkenin, bu dışa bağımlılıklarını dengeleme ve onlardan kurtulmaya çalışmasına dair attığı adımları içermektedir. Türkiye'nin enerjideki yüksek dışa bağımlılığının temelinde, sanayi devrimi ile enerji tüketiminin artması ve insanlığın mevcut teknolojik seviyesi ile bu enerji tüketiminin yalnızca fosil yakıtlarla karşılanabilmesi yatmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde sırasıyla kömür, petrol ve doğal gaz olarak gelişen fosil yakıt tüketimi ise, Anadolu coğrafyasında kıt fosil yakıt kaynaklarına sahip olan Türkiye'nin enerji ithalatının artmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye'nin yerel kaynaklarıyla kendi ihtiyaçlarını karşılayamaması sonucunda, ülkenin enerji dışalımını hızla artmıştır. Ülkenin toplam enerji ihtiyacını artıran önemli diğer iki değişken ise,

hızlı nüfus artışı ve şehirleşmenin de etkisiyle katlanarak büyüyen kişi başı enerji tüketimidir. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre 13.650.000 kişi olan Türkiye nüfusu, 2022 yılı sonu itibariyle 85.280.000 kişiye ulaşarak, 95 yılda 6,7 kat artmıştır (TÜİK, 2023). Sadece nüfusun dahi yedi kat arttığı bir ülkede, enerji tüketiminin de yaklaşık yedi kat artacağı beklenebilir. Diğer taraftan, örneğin 1923 yılında 3 kWh olan kişi başı elektrik tüketimi, 2022’de 3.931 kWh’e ulaşarak, 1,310 kat artış göstermiştir (TÜSİAD, 1998, 5; ETKB, 2021). Bu artışın da gösterdiği üzere, Türkiye’nin enerji tüketimi sadece nüfus artışından değil, bireysel tüketimdeki artıştan da kaynaklanmıştır. Artan bireysel tüketimin arkasında yatan en önemli iki sebep ise hem insanlığın teknolojik seviyesinin ilerlemesiyle her türden iktisadi faaliyetin daha enerji yoğun bir hale gelmesi, hem de, örneğin 1927 itibariyle nüfusun sadece %23,5’inin yaşadığı şehirlerde, 2022 itibariyle nüfusun %67,9’unun yaşaması olmuştur (TÜİK, 2023).

Artan kişi başı ve toplam enerji tüketiminin enerji tedarik politikalarında yarattığı baskı, ülkenin enerji tüketiminde kendi kendine yetebilme oranını hızla düşürse de, Türkiye’nin dâhili enerji istihsalini artırmak maksadına matuf attığı adımlar müspet neticelerin zuhurunu temin etmiştir. Bu adımların bir sonucu olarak Türkiye’nin enerji üretimi, örneğin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın (ETKB) kurulduğu 1972 yılından 2022’ye kadar 3,1 kat artmış olmasına rağmen, yerli üretimini toplam tüketimi karşılama oranı %77,7’den %37,7’ye gerilemiştir (Bkz. Şekil 1). Bu düşüşün esbabımucibesini, Şekil 1’deki ülkenin enerji tüketimi artış doğrusunun eğiminin, enerji üretimi artış doğrusunun eğiminden 3,49 kat daha fazla olması en iyi şekilde açıklamaktadır.

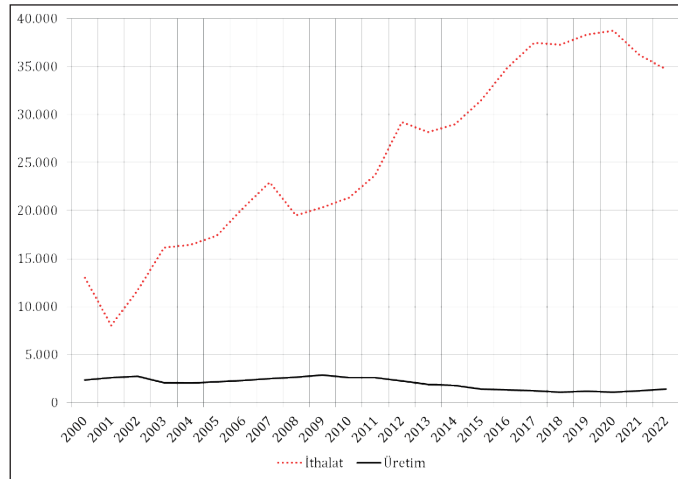
Şekil 1: Türkiye’nin Toplam Enerji Tüketimi ve Dâhili Enerji Üretimi, bin tep, 1972-2022

(Kaynak: ETKB)

Enerji talebindeki kuvvetli talep artışının yarattığı baskıya rağmen ülke, 1973 petrol krizindeki döviz noksanlığı neticesinde yaşadığı petrol sıkıntısı ve özellikle 1990’lar boyunca etkili olan elektrik kesintileri haricinde, cumhuriyet tarihi boyunca kabul edilemez derecede menfi sonuçlar yaratan bir enerji tedarik sorunu yaşamamıştır. Türkiye, on yıllar boyunca dış enerji arzını yeterli seviyede sürdürebilmiş ve enerji arz güvenliği risklerini yönetebilmiştir. Bu durumu daha detaylı tetkik etmek için ise, ülkenin kömür, petrol ve doğal gaz sektörlerindeki görünümünü ele almak elzemdir.

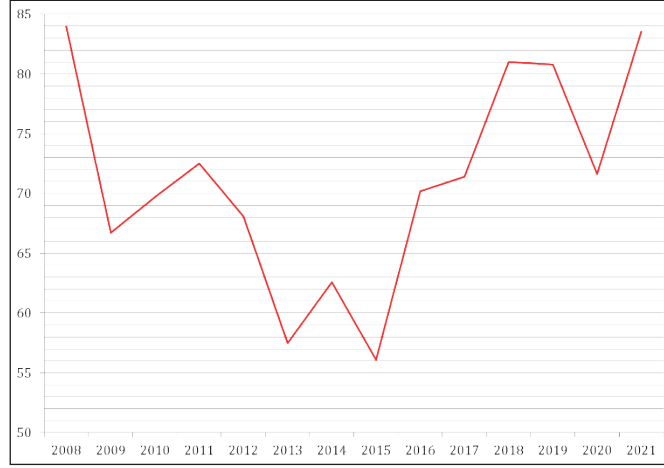
2. Türkiye’de Kömür Sektörü

Türkiye’de kömür üretimi 1800’lü yılların ortalarına kadar gitmektedir. Ülkenin en önemli fosil yakıt varlığı olarak önem verilen kömür üretimi, Cumhuriyet’in ilanından sonra daha da artırılarak devam ettirilmiştir. Ülke coğrafyasının taş kömürü gibi yüksek kalorili kömürler açısından fakir olması ise, Türkiye’nin dış kömür arzına bağımlı kalmasına neden olmuştur. Anadolu coğrafyası, küresel antrasit ve bitümlü kömür rezervlerinin %0,07’sine, küresel alt bitümlü ve linyit rezervlerinin ise %3,4’üne sahiptir (TTK, 2023). Özellikle antrasit tipi kaliteli kömürlerce zayıf olan rezerv yapısı, yerli üretimin görünümünü de etkilemiş ve zayıf kalmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde, 2022 yılında Türkiye’nin bu tipteki kömürlerde kendine yeterlilik oranı %3,8 mertebesinde gerçekleşmiştir (Bkz. Şekil 2). Aynı yıl, herhangi bir ithalat faaliyetinin gerçekleştirilmediği linyit tipi kömürde ise üretim 83,56 milyon ton olmuştur (Bkz. Şekil 3).

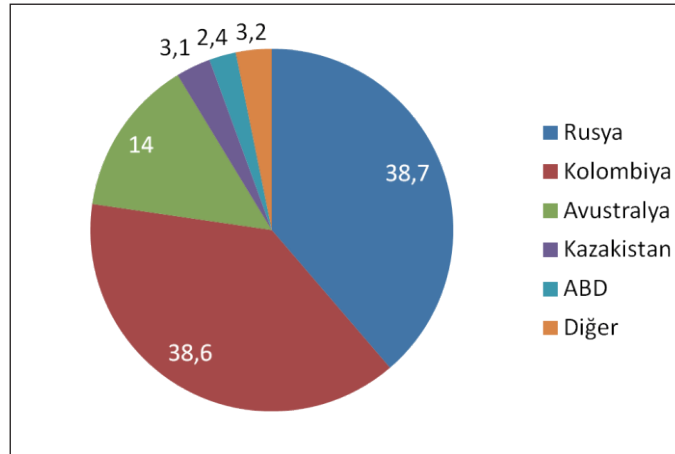
Şekil 2: Türkiye’nin Toplam Taşkömürü Tüketimi ve Dâhili Üretimi, bin ton, 2000-2022

(Kaynak: ETKB)

Şekil 3: Türkiye'nin Toplam Linyit Üretim ve Tüketimi, milyon ton, 2008-2022 (Kaynak: ETKB)

Türkiye'nin neredeyse tamamını ithal ettiği taşkömürünün kabaca beşte üçü termik santrallerde elektrik üretiminde, %16'sı kok fabrikalarında, %3'ü demir-çelik sanayinde ve %20'si de diğer sanayi dallarınca kullanılmaktadır (TTK, 2023). Sektörel kullanım böyle iken, ülkenin taşkömürü ithalatını hangi kaynaklardan yaptığının incelenmesi, ülkenin dış kömür arzında hangi diğer ülkelere bağımlı olduğunun anlaşılması için ön şarttır. 2022 yılında Türkiye'nin kömür ithal ettiği ülkeler incelendiğinde, neredeyse yüzde seksen paya sahip olan Rusya ve Kolombiya'ya bir bağımlılık göze çarpmaktadır (Bkz. Şekil 4). %97 dışa bağımlı olunan taşkömürü tüketiminde, ithalatın beşte dördünün de sadece iki ülkeye dayanması ise, ilk bakışta, Türkiye'nin kömür arz güvenliğine yönelik ciddi tehditlerin varlığını düşündürtebilir. Mamafih, küresel kömür rezervlerinin yapısı, kömür sektörünün doğası, kömür ithalatının taşıma güzergâhları ve ülkelerarası ilişkilerin görünümü, Türkiye'nin dış kömür arzında önemli bir sorun yaşamamasını temin etmektedir.

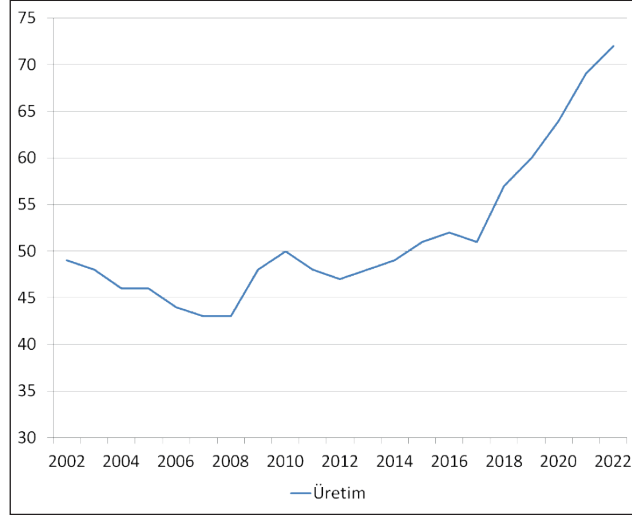

Şekil 4: Türkiye'nin Kömür İthalatında Ülkelerin Payları, %, 2022 (Kaynak: TKİ)

Küresel rezervler açısından kömür, benzer evsaftaki rezervlerin coğrafi olarak yaygın şekilde ve bolca bulunabildiği bir görünüm arz etmektedir. Dolayısıyla örneğin Türkiye'nin, Kolombiya'dan kömür ithalatının herhangi bir sebeple durması halinde, benzer nitelikteki kömür, başka bir tedarikçiden temin edilebilir ve kömür arzında bir sorun yaşanmaz. İkinci olarak, kömür, katı formda ve rahatça depolanabilen bir yakıt olduğu için, kömür tüketen büyük tesisler, birkaç aylık tüketimlerini dahi stoklarında hazır tutabilir. Böylece, herhangi bir arz kesintisi olduğunda, yeni bir tedarikçi bulununcaya veya arz sorunu çözülmüceye değin, faaliyetler aksama yaşamadan devam ettirilebilir. Üçüncü olarak, Türkiye'nin bilhassa Rusya ve Kolombiya'dan kömür ithalat rotaları, taşıma güzergâhı kaynaklı önemli bir risk ihtiva etmemektedir. Rusya'dan Türkiye'ye kömür ihracatı, her iki ülkenin Karadeniz limanları vasıtasıyla yürütülürken, Kolombiya'dan Türkiye'ye olan kömür ihracatı ise Atlas Okyanusu, Cebelitarık Boğazı ve Akdeniz güzergâhı üzerinden, doğal afetler haricinde önemli bir riske maruz kalmaksızın yürütülebilmektedir. Bu sayede Türkiye'nin dış kömür arzında, taşıma kaynaklı bir kesinti riski oldukça düşük kalmaktadır. Ülkelerarası ilişkilerin seyrinin enerji ticareti üzerindeki etkilerinden, müteakip kısımlarda bahsedilecektir.

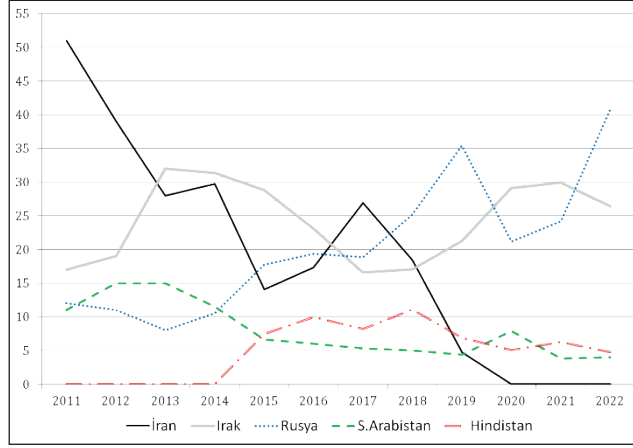
3. Türkiye'de Petrol Sektörü

Türkiye, petrol rezervleri açısından çok kısıtlı imkânlar sunan bir coğrafyaya sahiptir; bu sebeple ülke, ham petrol ihtiyacında %90, toplam petrol ürünleri tüketiminde ise %93 oranında dışa bağımlıdır (ETKB, 2021). Yeraltı petrol kaynaklarının zayıflığından ötürü Türkiye, 2022 yılında günlük ortalama 72 bin varil/gün ham petrol üretimi gerçekleştirebilmiştir (TPAO, 2023, 43). Türkiye'de üretilen yerli ham petrol miktarı, son yıllar içinde artış eğilimi sergilemektedir (Bkz. Şekil 5). 2008 yılında 42 bin varil/gün seviyesine kadar gerileyen ham petrol istihsalı, özellikle 2012 yılından itibaren anlamlı bir yükseliş sergilemiş ve 2022 yılında 72 bin varil/gün mertebesine yükselmiştir. Yerli olarak üretilen ve ithal edilen ham petrol, Türkiye'de İzmir, İzmit, Batman ve Kırıkkale'deki rafineriler marifetiyle çeşitli evsaftaki petrol ürünlerine dönüştürülerek, dağıtıcı şirketler ve bayiler eliyle tüketicilere ve diğer alıcılara sunulmaktadır.

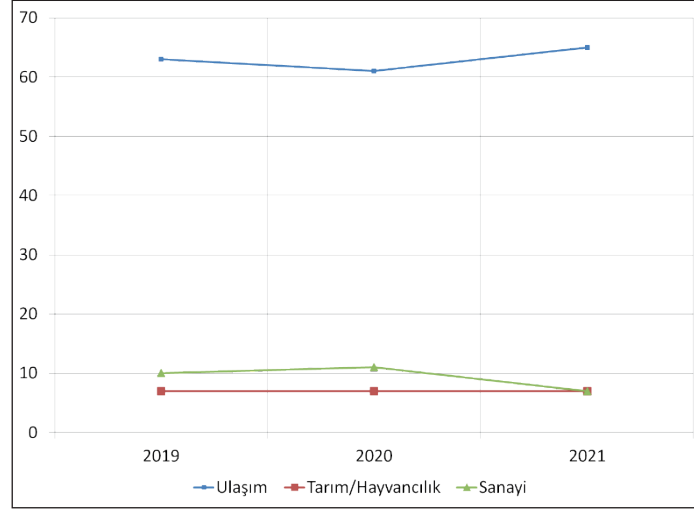
Şekil 5: Türkiye'nin Yerli Ham Petrol Üretimi, bin varil/gün, 2002-2022 (Kaynak: TPAO)

Kendi ihtiyacını kendi üretimiyle karşılayamayan Türkiye, birçok farklı ülkeden ham petrol ve petrol mamulâtı ithal ederek, petrol ihtiyacını gidermektedir. Özellikle yakın çevre ülkeler Türkiye'nin petrol ithalatında yüksek paya sahiptir (Bkz. Şekil 6). Grafikte göze çarpan önemli hususlardan biri, İran'ın payının, nükleer anlaşmayla beraber artış yaşaması, fakat sonrasında anlaşmanın bozulmasıyla Türkiye'nin ithalatındaki payın sıfıra düşmesidir. Bir diğer önemli husus, 2014 yılından başlayarak Hindistan'ın da Türkiye'nin petrol ithal ettiği ülkeler arasına girmesidir. Bununla beraber, bazı yıllar payı onda bire kadar çıkabilen Kazakistan, daha az istikrarlı bir görünüm sergilediği için grafikte gösterilmemiştir. Türkiye'nin en büyük petrol tedarikçileriyle olan ilişkisi tetkik edildiğinde, Rusya ve Irak ile uzun yıllardır süren yapılaşmış bir ilişki, Suudi Arabistan, Hindistan ve Kazakistan ile ise yıllara göre değişkenlik gösterebilen bir ilişkisi olduğu görülür. Diğer büyük tedarikçileriyle daha çok ham petrol ithalat ilişkisi geliştiren Türkiye'nin Hindistan ile olan ticareti ise ekseriyetle motorin gibi petrol ürünlerini ihtiva etmektedir.

Şekil 6: Türkiye'nin Petrol İthalatında Ülkelerin Payları, %, 2011-2022 (Kaynak: EPDK)

Petrol ve petrol ürünleri alanında yüksek oranda dışa bağımlı olan Türkiye'de, muhtemel bir arz kesintisi durumunda, hangi sektörün ne kadar etkileneceğinin tetkiki için öncelikle ülkenin, ithal ettiği ve yurtiçinde ürettiği petrol ürünlerini hangi alanlarda kullandığının tespiti elzemdir. Türkiye yıllık ulusal tüketiminin yaklaşık olarak %65'ini ulaşım sektörlerinde, onda bir kadarını sanayide, 13'te bir kadarını ise tarım ve hayvancılık sektörlerinde kullanmaktadır (Bkz. Şekil 7). Son yıllarda, özellikle Korona Virüs (COVID-19) salgını sonrasında, ulaşım sektörünün payında bir artış gözlenmesi, bilhassa kurye hizmetlerine olan talebin artmasıyla açıklanabilir. Salgın döneminde kuvvetlenen ve kalıplaşan hususi kurye talebi, ulaşım sektörünün payının, toplam petrol tüketimi içindeki payının yukarı yönlü hareketlenmesini beraberinde getirmiştir. Ülkenin toplam petrol tüketiminde ulaşım sektörünün payının bu kadar yüksek olması, Türkiye'deki ulaşım faaliyetlerinin sıvı yakıt temelli içten yanmalı motorlara dayanıyor olmasından ileri gelmektedir. Dünya'nın özellikle gelişmiş ülkelerinde elektrikli araç kullanımının artmasıyla, ulaşım sektörünün petrol talebindeki artış aşağı yönlü baskılanmaktadır. Türkiye'de ise, elektrikli araçların ulaşım sektöründe kullanılan araç piyasasına nüfuz etmesi yavaş olduğundan ötürü, Türkiye'nin toplam petrol talebinin, önümüzdeki yıllarda da ulaşım sektöründeki talebe koşut bir şekilde oluşacağını öngörmek mümkündür. Diğer taraftan, ülkedeki rafinaj ve petrokimya sektörü gelişmeye devam etmektedir ve bu sektörün kullanımının artması, ülkenin petrol ithalatını artıran bir etki yapacaktır.

Şekil 7: Türkiye'nin Petrol Tüketiminde Seçilmiş Faaliyetlerin Payları, %, 2019-2022
(Kaynak: ETKB)

Türkiye'nin toplam petrol tüketiminde onda dokuz, en büyük iki ithalatçısına ise onda yedi oranında bağımlı olması, ilk bakışta ciddi bir dış arz güvenliği sorunu gibi görünebilir. Mamafih, petrol sektörünün tabiatı, ikili ilişkilerin görünümü ve bu ülkelerin istikrar seviyesi, ilişkilerdeki riskin, hayati seviyede olmamasını sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, mevcut durum itibariyle Türkiye'nin petrol ithalat ilişkileri, Türkiye açısından arz güvenliği riskleri yaratacak bir vaziyette değildir. Öncelikle, petrol sektöründe ticaret, tıpkı kömür sektöründeki gibi, çok sayıda alıcı ve satıcının olduğu bir piyasada, petrol tankerleri marifetiyle deniz ticareti şeklinde ve küresel ölçekte gerçekleştirildiği için, piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı vardır. Bu durum, temin edilemeyen petrol veya petrol ürününün genellikle bir başka satıcıdan kolaylıkla temin edilebilmesine imkân yarattığından, ihracatçı ülkelerin ithalatçı ülkelere ürünlerini satmaktan imtina etmesi, siyasi emellerin zaptı gayesiyle kullanılabilir bir vasıta olmaktan çıkmıştır. Üstelik kayaç petrolünün neden olduğu arz artışı ve COVID-19 salgınının neden olduğu talep düşüşü sebebiyle, Nisan 2020'de tarihte ilk kez petrol piyasalarında eksi fiyat görülmüştür (Ambrose, 2020). Dolayısıyla mevcut görünümü itibariyle petrol piyasası, satıcılardan ziyade alıcıların elinin güçlü olduğu bir görünüm arz etmektedir. Bunun üstüne bir de, 1973 petrol kriziyle yerleşen ve hala devam eden, Uluslararası Enerji Ajansı düzenlemeleri uyarınca 90 günlük tüketime eşdeğer petrol stoku bulundurulması uygulaması, ithalatçı ülkeleri kamu ya da özel şirketler eliyle stok oluşturulması yoluna sevk etmiştir. Bu kapsamda Türkiye de, 2023 yılı birinci çeyrek sonu itibariyle, 94 günlük tüketimine eşdeğer petrol stoku bulundurmaktadır (IEA, 2023). Bu durum da, petrol üreticisi ülkelerin, petrol arzını durdurma ya da kısma yoluyla siyasi menfaatlerini ilerletme kabiliyetlerini azaltan bir başka etmendir.

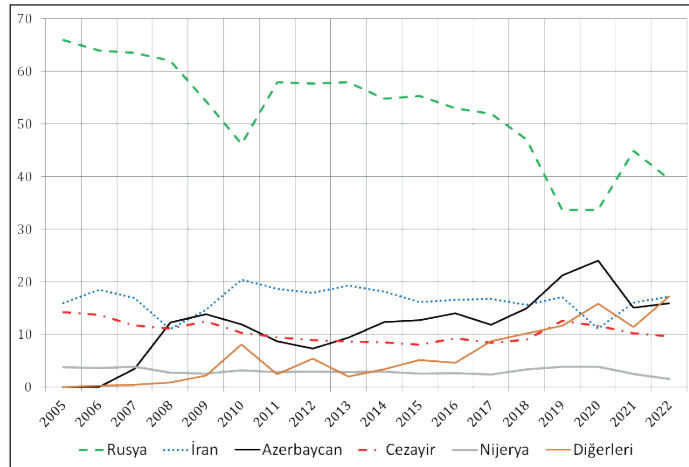
İkinci olarak, Türkiye'nin yüksek oranda petrol bağımlılığı geliştirdiği ülkelerle, bilhassa Rusya ve Irak ile, enerji ticareti büyük ölçüde güvenli güzergahlar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Rusya ile olan ticaret, Novorossisk gibi Karadeniz limanlarından; Irak ile olan ticaret ise Kerkük-Yumurtalık boru hattı ile veya sınır boyunca karayoluyla gerçekleştirilmektedir. Rusya ile olan ticarete yönelik herhangi bir taşıma riski söz konusu değilken, Irak ile olan ticarete hem boru hattı hem de karayoluyla gerçekleştirilen nakliye terörist saldırılara ve kaçakçıların tehdidine maruz kalmaktadır. Mamafih, bu riskler, Türkiye'nin dış petrol arz güvenliğine zarar verecek çapta neticeler üretmekten uzaktır. Hindistan ile olan petrol ticareti ise, dünyanın en yoğun su yollarından olan Süveyş kanalı üzerinden yapılmaktadır. Süveyş kanalında ortalama 15 günde bir kaza olması deniz trafiğini aksatan bir nitelik taşımakla beraber, bu aksamalar da Türkiye'nin dış petrol arzına sekte vuracak çapta değildir. Son olarak, Türkiye'nin en çok petrol ithal ettiği Rusya ve Irak'ı, bu ülkelerin Türkiye'ye olan ihracatlarını durdurmaya sevk edecek bir parametre namevcuttur. Her iki ülke de, Türkiye'ye sattıkları petrolün parasına yüksek oranda ihtiyaç duyan, hatta Türkiye'nin yokluğunu telafi edemeyecek durumda olan ülkelerdir. Bununla birlikte, Türkiye ile bu ülkeler arasında zaman zaman gerilen ikili ilişkiler, her iki tarafın da ilişkileri kısımlaştırmayı (*compartmentalisation*) tercih etmesi sebebiyle, iktisadi ilişkilere muzır etki yapmamaktadır.

4. Türkiye'de Doğal Gaz Sektörü

Çok kısa bir zaman öncesine kadar Türkiye, ülke ihtiyacının karşılanması açısından nazara şayan olmayan, mamafih hususi müteşebbislerin kar arayışlarına hizmet etmeye ancak kâfi gelebilecek ölçekte kısıtlı rezervlere sahip doğal gaz fakiri bir ülke konumundaydı. Lakin 2020 yılından başlayarak yapılan keşifler, ülkenin bu alandaki görünümünü baştanbaşa değiştirmiştir. 2018 yılı sonunda Türkiye'nin toplam doğal gaz rezervi 3,8 milyar metreküp seviyesindeydi (TPAO, 2019, 36). Bu miktar, dünya rezervinin kabaca yüzde 0,0002'sine karşılık gelmekteydi. Fakat Ağustos 2020'de Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Türkiye'nin Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesinin batı kısımlarında yaptığı çalışmalarla, önce 405 milyar metreküp, ardından yapılan ek açıklamalarla ise toplamda 710 milyar metreküp doğal gaz keşfettiğini duyurdu. Bu denli büyük keşifler, sadece ülkenin kendi doğal gaz tüketimi için değil, bölgesel enerji jeopolitiği için de oyun değiştirici nitelikte olmasına rağmen, küresel doğal gaz tüketiminin yaklaşık %1,5 ila %2'lik kısmını gerçekleştiren ve en büyük altı ila yedi doğal gaz ithalatçısı arasında yer alan Türkiye, yine de doğal gaz tüketiminde dışa bağımlılıktan kurtulmaktan çok uzaktadır.

2022 yılında 53,5 milyar metreküp doğal gaz tüketen Türkiye, 581 milyon metreküp doğalgaz ihraç etmiş, 54,7 milyar metreküp doğal gaz ithal etmiş ve kendi tüketiminde %99 oranında dışa bağımlı olmuştur (EPDK, 2023, v). Uzun yıllar boyunca aynı kalan bu yüksek bağımlılık oranı, Karadeniz'deki rezervlerin hızla üretilmesine yönelik devam eden çabalarla düşüş eğilimi sergileyecek olsa dahi, kısa vadede hızla düşecek gibi görünmemektedir. Türkiye'nin doğal gaz tüketiminde sektörlerin payları incelendiğinde, muhtemel bir enerji sıkıntısının oluşturacağı problemler daha iyi görülebilir.

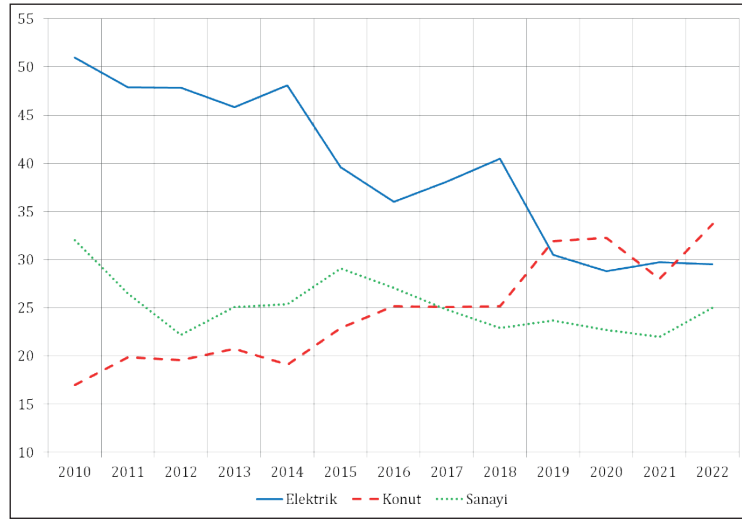
Türkiye'nin doğal gaz ithal ettiği tedarikçi ülkelerin payları incelendiğinde, son beş yılda bu ülkelerin sahip olduğu paylarda, bazı değişiklikler olduğu müşahade edilmektedir (Bkz. Şekil 8). Grafikte göze çarpan ilk unsur, Rusya'nın payının düşmekte olduğudur. Bu, Türkiye'nin doğal gaz tedarikçilerinin paylarını dengeleme politikasının bir sonucudur. Diğer bir unsur ise, Azerbaycan'ın payının artış eğiliminde olmasıdır. Grafikte yer almayan, ancak Türkiye'nin dış doğal gaz arzı ile çok önemli bir gerçeği içinde barındıran unsur ise, ilk kez 2016 yılında yüzde 0,52 payla Türkiye doğal gaz piyasasına giren Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) payının, her yıl sürekli artması neticesinde 2022 yılında yüzde 10,32'ye ulaşmasıdır (EPDK, 2023, s. 12). Bu artış aynı zamanda, Türkiye'nin doğal gaz ithalatında, boru gazının payının düşüşüne mukabil sıvılaştırılmış doğal gazın (LNG) payının artışının mütemmim cüzüdür. Misalen, 2013 yılında yüzde 87,1 mertebesinde boru gazıyla ve yüzde 12,9 mertebesinde sıvılaştırılmış doğal gaz ithalatı, 2022 yılında sırasıyla yüzde 72,25 ve yüzde 27,75 olarak gerçekleşmiştir (EPDK, 2023, 14).

Şekil 8: Türkiye'nin Doğal Gaz Dışalımında Seçilmiş Ülkelerin Payları, %, 2005-2022

(Kaynak: EPDK)

Türkiye'nin doğal gaz tüketimi, sektörler bakımından tetkik edildiğinde, yaşanabilecek olası bir dış doğal gaz arz kesintisinin, Türkiye'de hangi alanlarda sorun yaratabileceği görülebilir (Bkz. Şekil 9). Grafikten görüleceği üzere, Türkiye'nin toplam doğal gaz tüketiminin üçte birinden fazlası konutlarda, yaklaşık üçte biri elektrik üretiminde ve dörtte bir kadarı da sanayide kullanılmaktadır. Grafikte göze çarpan ilk değişim, doğal gaz tüketiminde elektrik üretiminin payının düşüyor olmasına karşın, konut tüketiminin payının sürekli artıyor oluşudur. Bu, Türkiye'de devletin her il ve büyük ilçe merkezlerine doğal gaz arzı sağlama politikasının bir sonucudur. Bu tercih neticesinde doğal gaz talebinde elektrik ve sanayi talebin belirleyiciliği azalırken, konut tüketiminin belirleyiciliği artmaktadır. Konut tüketimi ise, en hava sıcaklıklarından etkilenmekte ve bilhassa kışın soğuk havalarda konut tüketimi neredeyse anlık olarak artmaktadır. Konutlara doğal gaz arzı politikası devam ettikçe, konut tüketiminin toplam tüketimi belirlemedeki etkisi de artacaktır.

Şekil 9: Türkiye'nin Doğal Gaz Tüketiminde Seçilmiş Sektörlerin Payları, %, 2010-2022

(Kaynak: ETKB)

Türkiye'nin doğal gaz arzının neredeyse dörtte üçünün, en çok ithalat yapılan üç ülke olan Rusya, Azerbaycan ve İran'la gerçekleşmesi ve bu ülkelerle doğal gaz ticaretinin boru hatlarıyla yapılması, dış enerji arz güvenliği açısından riskli bir durum gibi görünüyor olmasına karşın, Türkiye'nin dış doğal gaz arzını çeşitlendirme siyaseti, sektörünün yapısındaki gidişat ve devletlerarası ilişkilerin görünümü, bu ilişkilerin dış doğal gaz arz güvenliği açısından kabul edilemeyecek seviyede büyük bir risk oluşturmamasını sağlamaktadır. Başka bir deyişle, mevcut durum itibarıyla Türkiye'nin doğal gaz dışalımının yapısı, ülke açısından arz güvenliği riskleri barındırmakla birlikte bu riskler hayati bir hasar yaratacak seviyede değildir.

İlk olarak Türkiye, dış doğal gaz arzında ciddi bir kesinti yaşasa dahi, ülkenin sahip olduğu doğal gaz depolama kapasitesi, Ankara'ya esneklik kazandırmaktadır. 5,6 milyar metreküp yeraltı doğal gaz depolama kapasitesi, ülkenin yıllık tüketiminin yaklaşık onda birine karşılık gelmekteyken, ek olarak bir milyon metreküp sıvılaştırılmış doğalgaz yerüstü tesisleri de, ülkenin sıvılaştırılmış doğal gaz ticaretine esneklik sağlamaktadır (EPDK, 2023, 28). Herhangi bir kesinti durumunda Türkiye, tıpkı kömür ve petrolde olduğu gibi, stoklarını kullanarak, sıkıntı yaşamadan bir süre devam edebilir. Buna ek olarak Türkiye, tedarikçi ülke sayısını artırarak, her bir tedarikçi ülkenin sahip olduğu payı azaltma gayesini gütmüş ve bir zamanlar yarıdan fazla olan en büyük tedarikçisinin payını beşte üçün altına düşürmüştür. Diğer tedarikçilerin de payının ortalama onda bir seviyesinde kalması sayesinde, herhangi bir kesinti durumunda Türkiye, diğer tedarikçilerinden sağladığı doğal gaz arzı ve depolamış olduğu doğal gaz ile, milli menfaatleri önemli bir zarar görmeksizin, doğal gaz arzını hal yoluna koyuncaya değin iktisadi faaliyetin sürmesini temin edebilir.

Diğer bir etken, küresel doğal gaz piyasasındaki yapısal değişimlerdir. Küresel doğal gaz tedarikinin artmasıyla oluşan doğal gaz ve özellikle sıvılaştırılmış doğal gaz arzı bolluğu, doğal gaz piyasasının artık satıcılar kadar alıcıların da güçlü olduğu ve satıcıların, talebe erişim için rekabet ettikleri bir yapı meydana getirmiştir. Bu yapıda sadece ucuz gazın değil, 'güvenilir tedarikçi' imajının da enerji arz güvenliğini artırmayı hedefleyen ülkeler için önem kazandığı açıktır. Son olarak, Türkiye'nin tedarikçi ülkeleriyle olan ilişkisi de, ülkenin dış doğal gaz arzında kesinti yaşama riskini azaltan bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. İkili ilişkilerin niteliği bakımından, Türkiye'nin dış doğal gaz arz güvenliği için hayati olanlar, Rusya ve İran ile olan boru gazı ilişkileridir. "Türkiye açısından, her iki devletin de, Türkiye'ye olan doğal gaz tedarikini jeopolitik bir silah olarak kullanmamak için önemli sebepleri vardır. Her üç ülkenin de ilişkilerinde kısımlaştırmayı (*compartmentalisation*) tercih etmeleri, Rusya doğal gazı açısından Türkiye'nin ikinci büyük alıcı olması ve İran açısından ise Türkiye'nin, doğal gaz ihraç edebildiği tek pazar olması, enerji ilişkilerini istikrarlı kılan ana unsurlardır" (Ünal, 2022, 143).

Rusya, özellikle Kırım'ın işgali ve Ukrayna savaşı neticesinde Batı ülkeleri tarafından ciddi yaptırımlara maruz bırakılmıştır ve bu yaptırımların Rusya üzerinde yarattığı hasar gitgide artmaktadır. Rusya'nın, ikinci büyük müşterisi olan Türkiye ile olan ticari ilişkilerini, jeopolitik hırslarının iktisadi sonuçlarını telafi etmek maksadıyla öncelemesi neticesinde Türkiye, bu ülkeyle olan doğal gaz ticaretinde bir kesilme riski yaşamamaktadır. Kasım 2015'te Türkiye'nin bir Rusya savaş uçağını vurup düşürmesi sonrasında dahi Moskova ve Ankara arasındaki enerji ilişkilerinin bozulmadan devam edebilmesi de bunun bir göstergesidir. Rusya

gazının, Türkiye için bir mecburiyetten ziyade, iktisaden kaldırılabilir ve siyaseten katlanılabilir olması Türkiye'nin, Rusya'yla olan enerji ilişkilerini devam ettirmesinin temel sebebi konumundadır (Ünal, 2015). Dolayısıyla Moskova yönetiminin Türkiye için maliyetleri belirli bir seviyenin ötesinde artırması halinde Ankara yönetimi, enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılığını daha da azaltarak farklı kaynaklara yönelebilir. Bu ise, zaten Batı ülkelerinin yaptırımları altında işleri zorlaşan Rusya'nın, önemli bir gelirden yoksun kalmasını beraberinde getirebilir. Bu zayiden bakıldığında, Rusya'nın Türkiye'ye karşı enerji kesintileri uygulamak yoluyla kısa vadeli kazanç veya üstünlük elde etmesi, uzun vadede Rusya'nın kendine zarar verecek bir stratejidir.

Türkiye ile İran arasındaki doğal gaz ticareti ise, 2001 yılından beri faaliyette olan Tebriz-Ankara doğal gaz botu hattı marifetiyle gerçekleştirilmektedir ve Rusya-Türkiye arasındaki doğal gaz ticareti ilişkisine kıyasla daha sığ bir nitelik taşımaktadır. Erken dönemlerde ülkenin hızla artan doğal gaz ihtiyacını karşılamak için başvuru İran doğal gazı, sonraki dönemlerde bir çeşitlendirme unsuruna dönüşmekle beraber, önemini korumaya devam etmiştir. İran da, özellikle ABD yaptırımları altında sıkışan bir durumda olduğu için, doğal gaz ihraç edebildiği tek pazar Türkiye'dir ve tıpkı Rusya-Türkiye ilişkilerinde olduğu gibi her iki taraf da, ilişkilerde kısımlaştırmayı tercih ederek, iktisadi münasebetleri, siyasi münasebetlerin muhtemel muzır etkilerinden azade tutmaktadır. Bu sebeple, zaten iktisadi sıkıntılar yaşayan İran'ın, Türkiye'ye olan doğal gaz tedarikini kesmesi, mümkün olsa dahi muhtemel değildir. Kısa vadede Türkiye'nin dış doğal gaz arzına ihtiyacını ortadan kaldıracak bir seçenek olmadığı gibi, yenilenebilir enerjinin elektrik üretimindeki payı arttıkça, doğal gaz kombine çevrim santrallerine olan ihtiyacın artmasına koşut olarak doğal gaz tüketimi daha da artabilir. Buna mukabil, Türkiye'nin, tıpkı Sakarya gaz sahası gibi, denizel alanlarında yapacağı muhtemel keşiflerin üretime kazandırılmasıyla, ülkenin yerli doğal gaz üretimi artabilir ve doğal gaz dışalımını da, bir bağımlılıktan ziyade, iktisadi tercihe dönüşebilir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'nin, üzerinde kurulu olduğu Anadolu yarımadası coğrafyasının fosil yakıt kaynakları açısından fakir oluşu, ülkenin son iki yüzyıllık enerji tarihini belirleyen temel unsur olmuştur. Gelişen teknolojinin beraberinde getirdiği artan kişi başı ve toplam enerji tüketimini karşılamak için ithalata yönelmek durumunda kalan Türkiye, Osmanlı Devleti döneminde daha çok kömür ithal ederken, cumhuriyet döneminde bu ithalata petrol ve doğal gaz da eklenmiştir. Hem nüfus artışının hem de iktisadi faaliyetlerdeki enerji yoğunluğunun, ülkeyi daha fazla enerji ithal etmeye sevk etmesi, Türkiye'nin enerji ithalatının hızla artarak, hem ekonomide

hem de dış politikada, enerjinin ithal edildiği ülkelere karşı zafiyet oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Kömür (taşkömürü) ithalatında Türkiye'nin, özellikle Rusya ve Kolombiya'yla olan hacimli ticaretinin, kömür sektörünün yapısı ve ülkelerarası ilişkilerin görünümü sebebiyle Türkiye için ciddi bir risk taşıması, ülkenin bu alanda enerji dış arz güvenliğine risk oluşturmamaktadır. Petrol alanında ise, Rusya ve Irak ile yapılan ticaret, düşük yoğunluklu birtakım riskler içermekle beraber, bunların, Türkiye ölçeğinde bir ülkenin enerji arz güvenliğini tehdit edecek boyuta ulaşması mümkün değildir. Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) standartları uyarınca, yaklaşık 90 günlük tüketime eşdeğer petrol stoku bulunduran Türkiye'nin, savaşkan olarak yer aldığı bir savaş olmadıkça, kısa süreli arz kesintilerine karşı direnç ve esnekliğinin olması, karar alıcıların elini kolaylaştırmaktadır.

Doğal gaz ise, ülkenin dış arz güvenliği açısından diğerlerine kıyasla daha riskli bir durum barındırmaktadır. Türkiye'nin neredeyse bütünüyle dışa bağımlı oluşu Türkiye için bir risk unsuru teşkil etse de, ülkenin özellikle Karadeniz'deki yeni doğal gaz keşfi, orta vadede ülke ihtiyacının dörtte birini karşılayabilecek bir potansiyel barındırmaktadır. Böylece, zaten yıllık tüketiminin onda bir kadarını yer altı depolarında stoklayabilen Türkiye, sahip olduğu sıvılaştırılmış doğal gaz terminalleri ile de küresel LNG piyasasının bütün esnekliğini kullanabilmektedir. Kömür, petrol ve doğal gazda kendi milli istihsalini artırmayı hedefleyen ve bunda kısmen de başarılı olan Türkiye'nin, yakın gelecekte yüzleşeceği önemli bir enerji krizi ihtimali bulunmamakla beraber, bilhassa sıvı yakıt temelli ulaşım altyapısı ve doğal gaz temelli konut ısıtma teknolojisi değişmedikçe, Türkiye'nin enerji görünümünde de kökten bir değişiklik yaşanması beklenmemelidir.

Kaynakça

- Ambrose, J. (2020, Nisan 20). *Oil prices dip below zero as producers forced to pay to dispose of excess*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/20/oil-prices-sink-to-20-year-low-as-un-sounds-alarm-on-to-covid-19-relief-fund> adresinden alınmıştır
- EPDK. (2023). *2022 Yılı Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu*. Ankara: EPDK.
- ETKB. (2021). *2020 Ulusal Enerji Denge Tablosu*. Retrieved from Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: https://enerji.gov.tr//Media/Dizin/EIGM/tr/Raporlar/Ulusal_Enerji_Denge_Tablolari/2020.xlsx
- IEA. (2023, Haziran). *Oil Stocks of IEA Countries*. International Energy Agency: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-tools/oil-stocks-of-iea-countries> adresinden alınmıştır
- TPAO. (2019). *2019 Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*. Ankara: TPAO.
- TPAO. (2023). *2022 Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*. Ankara: TPAO.
- TTK. (2023). *2022 Yılı Taşkömürü Sektör Raporu*. Ankara: Türkiye Taşkömürü Kurumu.
- TÜİK. (2023). Nüfus, yıllık nüfus artış hızı ve yıl ortası nüfus tahmini, 1927-2000.
- TÜSİAD. (1998). *21. Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: TÜSİAD.
- Ünal, S. (2015, Aralık 3). *Russia may not politicize energy against Turkey*. Hürriyet Daily News: <https://www.hurriyetaidailynews.com/russia-may-not-politicize-energy-against-turkey-92002> adresinden alınmıştır
- Ünal, S. (2022). Enerji Arz Güvenliği: Dış Arz Güvenliği. İ. Kavaz içinde, *Türkiye'nin Enerjisi: Politikalar ve Stratejiler* (s. 127-148). İstanbul: SETA Kitapları.
- Ünal, S. (2022). Enerji Güvenliği. B. Baysal içinde, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (s. 321-332). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

UZAY GÜVENLİĞİ’NİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ÖNEMİ VE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASINA YANSIMALARI

Gizem Ezgi GÜLER*

Serhat Ahmet ERKMEN†

Özet

Uzay, gelişen teknolojilerin etkisiyle ve bunun sonucu olarak bölgede konumlanan aktör sayısındaki değişimle birlikte artan ekonomik ve askeri güç yarışının merkezi olmaktadır. ‘NewSpace’ yani Yeni Uzay Çağı ile birlikte uzayın ticarileştirilmesi, uzay ve dijitalleşme, uzay turizmi ve uzaydaki madenlerin sömürülmesi gibi konular yoğunlukla tartışılmaya başlanmış, bu durum uzay güvenliğinin sağlanması hususunu daha da karmaşık bir boyuta taşımıştır. Uzay, her ne kadar ‘1967 Outer Space Treaty’ gibi birtakım anlaşmalarla devletlerin sömürsünden ve çatışma alanı olma riskinden korunmaya çalışılsa da bu anlaşmalar değişen konjonktürle birlikte devletlerarasında yaşanabilecek bazı güvenlik ikilemi sorunlarının önünü kesmekte yetersiz kalmaktadır. Yörüngede bölge hâkimiyeti sağlayan güçlerin uzayın sömürülmesi konusundaki eğilimleri Türkiye gibi jeopolitik konumu itibarıyla dış politikasında dengeli olması gereken bir ülke için uzay gücünü gerekli bir konuma getirmiştir. Türkiye’nin bu alanda sahip olduğu ikili iş birlikleri ve uzay gücü ise dış politikasındaki kararlarını ve ilişkilerini etkileyebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uzay Güvenliği, Uluslararası İlişkiler, Güvenlik İkilemi, Uzayın Ticarileşmesi, Türk Dış Politikası.

* Doktora Öğrencisi, Altınbaş Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, E-posta: gizemezgi.guler@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7457-829.

† Prof. Dr., Altınbaş Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, E-posta: serhat13@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0470-5257.

THE SIGNIFICANCE OF SPACE SECURITY IN INTERNATIONAL RELATIONS AND ITS IMPLICATIONS FOR TÜRKİYE'S FOREIGN POLICY

Abstract

Space becomes the center of the increasing economic and military power race with the effect of developing technologies and due to the change in the number of actors located in the region. With the NewSpace Era, issues such as the commercialization of space, space and digitalization, space tourism, and the exploitation of space with asteroid mining have started to be discussed intensively, and this situation has brought the matter of space security to a more complex dimension. Although space is tried to be protected from the exploitation of states and the risk of becoming a conflict zone with some agreements such as the 1967 Outer Space Treaty, these agreements are insufficient to prevent security dilemmas in certain cases that may arise between states with the changing conjuncture. The tendencies of the powers that dominate the region in the LEO and outer space regarding the exploitation of space have brought space power to a necessary position for a country like Türkiye, which should use the balance of power in its foreign policy due to its geopolitical position. In light of these arguments, it can be stated that Türkiye's space power and bilateral collaborations in this field may affect its foreign policy decisions and relations.

Keywords: Space Security, International Relations, Security Dilemma, Commercialization of Space, Turkish Foreign Policy.

Giriş

Uzay 4.0 ya da Yeni Uzay Çağı (NewSpace Era) olarak tanımlanmakta olan içinde bulunduğumuz bu dönem, uzayda bulunan aktörlerin ve uzayın kullanım türlerinin (exploitation of space) değişimine sahne olmaktadır. Uzayda aktif olan aktörler artık yalnızca devletler olmaktan çıkmış, uzay teknolojilerinin geliştirilmesi oldukça önemli oranda SpaceX, Blue Origin ya da OneWeb gibi bazı uzay şirketleri tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Uzay şirketlerinin bu kadar aktif bir şekilde sektöre yön vermeye başlamaları uzayın ticarileşmesi kavramının bir ürünüdür ve bu kavram pek çok alt boyutu beraberinde getirmektedir. Uzayın ticarileşmesiyle beraber devletlerin uzay çalışmaları üzerindeki ekonomik yükü azaltılarak diğer aktörlere bölüştürülmüş ve bununla birlikte uzay sektöründe üretim ve girişimcilik maliyetleri de her geçen gün azalmaya başlamıştır.

Uzaydaki yeni aktörler maliyetleri azaltmanın çeşitli yollarını bulmuş olmakla birlikte uzayın, üretimi ya da hizmeti sağlayan tarafa getireceği kazancı da bir o kadar artıracak uzay turizmi ve asteroid madenciliği gibi pek çok yeni hizmeti kamuoyunun arzına sunmaya başlamıştır. Bu bağlamda, Yeni Uzay Çağı ile birlikte uzayın devletlere sağlayabileceği ekonomik avantajlar genişlemiş olmakla birlikte devlet güvenliğine sağlayacağı katkı da Soğuk Savaş döneminden günümüze evrimleşerek büyümüştür. Devletlerin ve sivil hükümetlerin güvenliklerinin sağlanması kapsamında uzayda yürüttükleri faaliyetler için uydu iletişimi, yeryüzü gözlemi ve yörünge hizmetleri gibi uzay alanları kullanılmaktadır. Bu faaliyetler dışında kullanılacak olan uzaya roket gönderimi, uzay turizmi ve uzayda deney yapma ve üretim gibi alanlar ise devletlere ekonomik ve bilimsel anlamda da katkı sağlayabilecek alanlar olarak sunulmaktadır. Yeryüzü gözlemi ve uydu iletişimi uzayın büyük oranda devletlerin askeri kapasitelerine katkı sağladığı teknolojik faaliyetler olarak güvenlik için diğer alanlardan daha fazla ön plana çıkmakta ve çatışma durumlarında da en çok bu alandaki uzay gelişmeleri devletlerin birbirleriyle ya da uzay şirketleriyle ticari ilişkilere girmelerini sağlamaktadır. Askeri güvenlik faaliyetlerinin yanı sıra yeryüzü gözleminin, bir devletin üzerinde egemenliğini sağlamış olduğu toprakların ve halkın güvenliğinin sağlanması açısından gerekli olacak afet ve tarım alanlarının kontrolü alanında da oldukça büyük bir önem arz etmektedir.

Uzaydaki son büyük gelişmelerden birisi de SpaceX firması tarafından uydu interneti erişimi sağlamak amacıyla üretilmiş Starlink uydu takımıydır. Bahsedilen uzay teknolojileri hem istihbarat ve yer belirleme hem de askeri iletişimin sağlanması hususunda güvenlik alanını oldukça kritik olabilecek ölçüde yönlendirebilmektedir (Howell, 2023). Rusya-Ukrayna savaşında Ukraynalı askerlerin Rusya tarafından iletişiminin kesintiye uğratılmasının ardından Ukrayna'ya tesis edilen Starlink (LEO based broadcast

communication) uydularıyla askeri uydu iletişiminin sağlanması bu teknolojilerin sahip olduğu kritik önemin bir yansıması olarak gösterilebilmektedir (OECD, 2022).

Mikro düzeyde uyduların geliştirilmesi ile birlikte başka bir boyuta ulaşan uydu teknolojileri takımyıldızı teknolojilerini ortaya çıkarmış (Roettgen, 2020); böylece SpaceX ve OneWeb gibi şirketler 2022 itibariyle yörüngedeki uyduların yarısının sahibi olmuşlardır. Bu durum bir taraftan çevresel sorunlar meydana getirme tehlikesi taşırken bir yandan da uluslararası ilişkiler açısından birtakım tartışmaların da doğmasına sebep olmuştur. Uzayda artan aktivitelerle birlikte uydu sayılarının fazlaşmasıyla uzay enkazının artmasının oluşturduğu çevresel sorunların yanı sıra, belirli yörünge bölgelerinin yoğun kullanımı diğer aktörlerin de facto olarak dışlanmasına neden olabilmektedir. Her ne kadar uzayın ticarileştirilmesi ile Soğuk Savaş döneminde yaşanan uzayda silahlanma yarışının önüne geçiliyor olduğu fikri doğsa da SpaceX gibi şirketlerin devletlerin ordularına hizmet satma olasılığı, uzayda güvenlik ikilemi hususunun devam etmekte olan bir mesele olduğunu göstermektedir. Uzay kaotik bir yapıya sahiptir ve dolayısıyla tavuk oyunu gibi uluslararası ilişkiler stratejilerinin, aktörlerin buradaki aktiviteleri üzerine uygulanabileceği bir alan değildir. NewSpace ile birlikte uzayda aktör sayısının ve uzayın kullanımının çeşitliliğinin çoğalması henüz uzay teknolojilerinde gelişmekte olan ülkelerin de bu konuya verdikleri önemi artırmış ve Türkiye gibi bölgesel güç olma yolunda politikalar yürütmekte olan ülkelerin güvenlik stratejileri için önemli bir güç unsuru haline gelmiştir.

Ulusal Güvenlik için Uzay Teknolojilerinin Önemi

Ulusal güvenlik stratejileri ülkeden ülkeye değişiyor olmakla birlikte temelde; ülke topraklarını savunmak, stratejik saldırıları caydırmak, agresyonu engellemek, savunma ve direniş kapasitesini güçlendirmek olmak üzere dört unsur tüm devletlerin güvenlik hususunda önceliklendirdiği alanlardır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya ve Çin gibi büyük güçler uzay teknolojilerine sahip olmadan bu alanlarda tam anlamıyla muvaffakiyete ulaşamayacaklarının bilinciyle hareket ederek, uzay sektörüne büyük yatırımlar yapmaktadırlar. Özellikle ABD'nin her sene yayınladığı ulusal güvenlik stratejisi raporlarında belirlediği her bir tehdit unsurunun üstesinden gelenebilmesi uzay teknolojileri ile bağlantılı çözümler içermektedir.

Uzayda aktif olarak bulunan devlet aktörleri arasında yakın döneme kadar ABD'nin üstünlüğü gözlemlenmekte ve uzayı ABD'nin domine ettiği kabul ediliyor olmakla birlikte, gelişen yapay zekâ uygulamalarındaki başarılı entegrasyon süreçleriyle birlikte Çin ve ardından Rusya da dış uzayın hakimiyeti üzerine iddialı girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Her ne

kadar uzayda ABD, Çin, Rusya ve Avrupa Uzay Ajansı başarılı girişimlerde bulunuyor olsalar da Çin ve Rusya gibi devletlerin geliştirdikleri teknolojiler konusunda şeffaflıktan kaçınmaları ve çift yönlü (dual-use) teknolojilerin askeri tekniklere taktiksel entegrasyonu gibi tedirgin edici denemelere yönelmeleri ve zaman zaman hem çevreye zarar verici hem de diğer ülkelerin uydularını tehdit edici ASAT (Anti-Satellite Weapons) denemelerinde bulunmaları sebebiyle, uluslararası örgütleri uzay hukuku ve uzayda silahsızlanma gibi konulardaki tartışmalarla tekrar bir araya toplamaktadır. 19. yüzyıl jeopolitik teorilerinden yola çıkarak uzay üzerine bir hakimiyet teorisi geliştirmiş olan Everett C. Dolman'ın Astropolitik'inde ortaya koyduğu gibi uzayda tek bir hâkim gücün bulunması ve bu hakim gücün diğer devletlerden üstün bir liberal devlet olarak liderliği üstlenmesi fikri ABD'nin ulusal güvenlik stratejisinde oldukça önem verdiği bir yaklaşım olmuş bu hakimiyete mani olacak herhangi bir tehditkar rakip güç güvenlik sorunu olarak ortaya konulmuştur ve bu da temelde büyük güçler arası güvenlik ikileminin fitilini ateşlemiştir (Dolman, 2002).

Yeni Uzay Çağı ile birlikte ise uzayda aktör sayısındaki artışın yanı sıra uzaydaki hizmet türlerinin de çoğalması henüz uzay teknolojilerinde yeterince gelişmemiş olan ülkelerin de bu alandaki gelişmelerin hem askeri hem de ekonomik olarak değerini anlamalarına yardımcı olmuş ve bu konuya verdikleri önemi artırmaya başlamıştır. Yörüngede bölge hâkimiyeti sağlayan güçlerin uzayın sömürülmesi konusundaki eğilimleri Türkiye gibi jeopolitik konumu itibarıyla dış politikasında güçlü ve dengeli olması gereken bir ülke için uzay gücünü gerekli bir konuma getirmiştir. Günümüz uluslararası ilişkilerinde ticari bağılıkların ve dijitalleşen dünyanın da etkisiyle, devletlerin dış politikalarında üst düzey önem arz ettiği ve bu ilişkilerin stratejik ortaklıkları da beraberinde getirebildiği düşünüldüğünde, dış uzay hem stratejik olarak hem de küreselleşen dünyaya adapte olunabilmesi anlamında her geçen gün daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

Uzayda artan aktör sayısı ile beraber, uzayın kullanım alanlarının çeşitliliğinin artması devletlerin birbirleriyle ve diğer aktörlerle uzay teknolojileri alanında daha fazla iş birliği yapmasına yol açmaktadır. Uzay teknolojilerine bağlı olarak gelişen sektörler arasında;

- Uydu Televizyonlar,
- Uçak, gemi ve uzaktan yönetilmesi gereken araçlar arasındaki iletişim,
- Navigasyon,
- Ulusal güvenliğin sağlanması için uzay gücü,

- Hassas hesaplarla hatasız (tam) olarak ve küresel zamanla senkronize şekilde yürütülmesi gereken tüm aktiviteler (internet erişimi, altyapı, hava durumu takibi ve tahmini ve finansal sistemler gibi...) sayılabilmektedir (Roettgen, 2020).

Tüm bu varlıkların devamlılığı uzay teknolojilerine bağlı olarak sürdürülmektedir ve devletleri hayati düzeyde etkileyebilmekle birlikte sivil hükümetlerin diğer aktörlerle ikili ilişkiler de yürütmekte olduğu alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzayda aktif olarak pay alma yarışına girmiş olan Yeni Uzay Çağı aktörleri olarak uzay ajansları, hükümet ve devlet aygıtları, uluslararası örgütler, şirketler, akademiler ve diğer paydaşlar sayılabilmektedir. Bu aktörler uzayı güvenlik ve askeri amaçlarla kullanabildikleri gibi Yeni Uzay Çağı içerisinde gerekli olan günlük pek çok aktivitenin yürütülmesinin uzaya bağlı olduğu sistemler, spin off teknolojiler, yeryüzünün korunması ve pek çok bilimsel hizmete destek amacıyla uzay teknolojilerinin hayati önem arz ettiğinin idrakinde olan kurumlardan oluşmaktadır. Aktörler arasında Yeni Uzay Çağı ile birlikte her geçen gün gelişmekte olan bağılılık durumu ve şirketlerin devletler tarafından yürütülmekte olan uzay çalışmalarını devralmaya başlaması ile uzayda Dolman'ın teorisine göre yaşanması kaçınılmaz olarak beklenen çatışmaları (Dolman, 2002) geçici bir süre de olsa erteleyebilmektedir (Townsend, 2020). Uzayda aktif devletlerin sayısındaki artış ve haliyle uzaydaki komşu devlet sayısındaki değişim ise devletlerin uzayı dış politikalarında bir yumuşak güç unsuru olarak kullanmalarına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye gibi orta düzeyde bölgesel bir güç olabilme gayesinde olan ülkelerin uzay teknolojileri üzerine yapmakta olduğu çalışmalar ve ikili anlaşmalar önemli bir güç unsuru olarak dış politikalarında ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte, Türkiye gibi bölgesel amaçlar peşinde olan ülkelerin, neo-liberal politikalar izleyerek uzay güçlerinin geliştirilmesini özel uzay şirketlerine mi bırakması gerektiği yoksa sistemin anarşik olmasını bir güvenlik zafiyeti olarak görerek bu ortamda yerini sağlamlaştırabilmek adına kendi uzay gücünü mü yaratması gerektiği destekleyici uluslararası ilişkiler teorileri ile analiz edilmesi gereken bir konu olarak Türkiye'nin uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi literatürüne eklenmesi gereken bir unsur olarak ortaya konulabilmektedir.

Uzay Teknolojilerinin Devletlerin Uluslararası İlişkilerdeki Gücüne Etkisinin Analizinde Kullanılabilecek Uluslararası İlişkiler Teorileri

Everett C. Dolman tarafından ortaya konulmuş Astropolitik yaklaşımı çerçevesinde uzaydaki devlet odaklı rekabet durumunu analiz etmek, uzaydaki artan ticarileşme (commercialization of space) ve aktör sayısı ile birlikte değişen dengelerin analizinde ise Charles L. Glaser'ın "Rational Theory" yaklaşımından faydalanmak uygun görünmektedir.

Astropolitik, büyük bir realist strateji ve aynı zamanda dış uzayda mevcut olan ve yakın gelecekte de süreceği düşünülen devletlerarası rekabet alanlarına tutarlı bir analiz çerçevesi çizmek amacıyla ortaya konulmuş bütüncül bir yaklaşımdır. Bu teoriyle Everett C. Dolman, savaş teknolojileri ve güç kullanma unsurlarının, yalnızca stratejik politikaya katkı sağlayarak yönlendirebildikleri ve mantıklı bir zemine oturabildikleri ölçüde dikkate alınmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Astropolitik teorisiyle 19. ve 20. yüzyılda ortaya konulan küresel jeopolitik teorileri, uzayın kaçınılmaz olarak insan tarafından fethi boyutuna taşınarak daha da genişletilmiş ve bir anlamda da dünya dışı bir boyuta taşınmıştır. Dolman'ın Astropolitik isimli realist analizi daha önce klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin temel tartışmalarına katkı sağlamış olan Mahan'ın "Deniz Gücü", Mackinder, Spykman ve Ratzel'in "Jeopolitik" teorilerine alternatif bir hâkimiyet alanı getirerek uzayı yeni emperyal güç çatışma alanı ilan etmiştir. Devlet rekabetine yönelik uygulanmakta olan realist vizyonun jeopolitik açıdan genişletilerek daha incelikli bir yöntemle dış uzay politikasına adaptasyonu ve bununla birlikte gelecekte insanlığın kozmosa yerleşimi için gerekli olan yasal ve politik rejimin geliştirilmesi fikri Astropolitik teorinin temel bileşenlerini oluşturmaktadır (Dolman, 2002). Devletlerin uzay politikalarını uzayda gerçekleşmesi beklenen bir çatışma ve hegemonya mücadelesi senaryosuna dayandırdığı pesimist yaklaşım bu çerçevede uluslararası ilişkilere realist bir bakış açısı sunmaktadır. ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında başlayan ve temelde balistik füze savunması ve uydu savar silahlara dayanan tartışmalar, uzayda aktif devlet sayısının artmasıyla daha çeşitlenmiş ve kızışmıştır. Özellikle Çin'in uzay alanındaki araştırmalarında yapmakta olduğu yatırımlar genelde çift yönlü uzay teknolojilerinin geliştirilmesine yöneliktir. Bu teknolojilere örnek olarak, Çin tarafından, uzay temizleme aracı (tentacled space debris removal robot) gibi hem uzay çöplerinin temizliği için hem de diğer uydulara müdahale gibi tehdit edici amaçları aynı anda içerebilecek çift yönlü projelerin geliştirilmesine ve bunun yanında anti-uzay yetkinliklerinin (counterspace capabilities) savaş ve askeri taktikler üzerinde entegrasyonuna yönelik projelere büyük oranda yatırım yapılması gösterilebilmektedir. Çin gibi 2007 yılından beri uzayda iddialı faaliyetlerde bulunmaya devam eden ülkelerin yanı sıra İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerin de uzay teknolojilerindeki girişimleri uluslararası camiada önemli yankılar uyandırmıştır. İran bu süreçte, Çin, Kuzey Kore ve Rusya'nın desteğiyle kısa menzilli balistik füzeler geliştirerek bu füzeleri Hizbullah ve Husi'ler gibi devlet dışı aktörlere göndermekle suçlanmıştır (Goswami, 2021).

Dolman'ın ABD gibi bir liberal devlet tarafından liderlik edilmesi gerektiğini düşündüğü uzay, aslında bir reelpolitik güç arenasına dönüşme potansiyeline sahipti (Dolman, 2002). Ancak ABD'nin uzaydaki liderliği her geçen gün gelişmekte olan yapay zekâ ve uzay

teknolojileriyle birlikte Yeni Uzay Çağı'nda (NewSpace Era) multipolar konjonktürel eğilimle beraber tehdit altına girmeye başlamıştır. Devletlerin uzay teknolojileri alanında güvenlik ikilemi yaratabilecek yöndeki çalışmalarıyla ilgili bahsedilmiş olan tüm bu iddialar Dolman'ın astropolitik teorisi açısından incelendiğinde, uzayda çoklu girişimlerin bir liderin öncülüğü olmadan devam etmesi durumunun konjonktürü uzayda kaçınılması güç bir çatışma ortamına yönlendirmekte olduğu fikri noktasında destekleyebilmekte ve çatışma ortamını tetikleyecek güvenlik ikileminin kontrol altına alınması gerekliliği bu bağlamda Dolman'ın belirttiği uzayda tek lider güç fikrini destekleyebilmektedir. Dış uzayda ve alçak yörüngede gittikçe artan komşuların sayısı bir yandan bu ülkeler için güvenlik ikilemi oluşturabilirken, farklı bir bakış açısıyla değerlendirilirse çeşitlenen aktörler ve ticarileşme ile birlikte caydırıcılığı ve karşılıklı güvenceyi de teşvik edebilme potansiyeline sahiptir (Townsend, 2020).

Bu noktada ise Dolman'ın Astropolitik teorisinden daha optimist bir realist yaklaşım ortaya koyan ve uzaya da uyarlanabilecek Charles L. Glaser'ın "Rational Theory (Rasyonel Teori)"si aktörlerin ilişkilerinin değerlendirilmesi açısından analizde kullanılabilir. Charles L. Glaser, bir devletin stratejisini etkileyen üç tür değişkeni tanımlayan yeni ve büyük bir uluslararası siyaset bilimi teorisi ortaya koymuş; devletin saiklerinin (güdü-neden), özellikle de "güvenlik endişeleri" veya "açgözlülük", "askeri yeteneklerini belirleyen maddi değişkenler" ve "bilgi" değişkenleri tarafından motive edilip edilmediğini analiz etmiş, buna ek olarak en önemlisi de "rakip devletin motivasyonu hakkında sahip olunan bilginin" devletin saiklerinin analizine katkısı belirlenmiştir (Glaser, 2010).

Uluslararası Politikanın Rasyonel Teorisi, güdülerdeki çeşitliliğin devlet stratejilerinin belirlenmesinde anahtar figürler olarak rol oynayabileceğini göstermektedir ve bununla, uluslararası çevrenin bazen iş birliğini rekabete tercih ettiğini; bilgi değişkenlerinin bir devletin seçmesi gereken stratejiyi belirlemede maddi değişkenler kadar önemli olabileceğini ortaya koymaktadır. Temelde bu teoriyle, bir devletin uluslararası ortamında maruz kaldığı maddi ve bilgisel şartlara odaklanılarak iş birliğinin ve hatta istikrarlı barışın bir dizi koşul altında gerçekleştirilmesi gerektiği gösterilir. Bu bağlamda, yapılmakta olan analizle Glaser'ın Rasyonel Teorisi neo-kurumsalcılığın işbirliğine bakış açısıyla karşılaştırılabilmekteyken, bu açıdan uluslararası kurumların (Uzaydaki aktiviteler açısından değerlendirildiğinde bu kurumlar BM çatısı altındaki United Nations Office for Outer Space Affairs (UNOOSA-Birleşmiş Milletler Dış Uzay İşleri Ofisi) ve The Committee on the Peaceful Uses of Outer Space (COPUOS-Dış Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Komitesi) olarak gösterilebilmekte ve uzay hukukunun ne derece işbirliğine katkı sağladığı tartışma konusu olarak ortaya çıkabilmektedir) iş birliği için kullanılması gereken başat aktörler oldukları görüşüyle ve realist

teorilerin iş birliğinin zorluğuna ilişkin standart değerlendirmeleri arasında bir alternatif olarak sunulabilmektedir. Glaser'ın teorisi ne neo-kurumsalcılıkta olduğu gibi barışçıl pozitif bir yaklaşım beslemekte ne de klasik realist yaklaşımlardaki gibi uluslararası kurumların iş birliği açısından faydasızlığını öne sürmekte ancak bu teori güvenlik kurumlarını amaçlarına ulaşmak için devletlerin kullanabileceği bir araç olarak ortaya koymaktadır. Bu açıdan kurumlar, devletlerin askeri güç ve doktrin uygulamalarına ek bir seçenek olarak kullanabilecekleri oportünist politik araçlar olarak algılanmaktadır ve uzay gibi kaotik bir ortamın devletlerin ortak çıkarları doğrultusunda düzenlenebileceği görüşünü doğurmaktadır.

Glaser'ın teorisi Dolman'ın astropolitikine optimist bir alternatif sunmakta, uzayda gerçek anlamda bir barışın sağlanmasının mümkün olup olmadığının anlaşılmasına yardımcı olmakla birlikte devlet dışı diğer aktörlerin sürece katılması ile birlikte süreçte geçici bir yumuşama yaşanabileceği ve bunun yanı sıra güvenlik ikilemi fikrinin her daim çatışmayı getirmeyeceği; bunun devletlerin maddi kaynakları konusundaki istihbaratlarına ek olarak birbirlerinin motivasyonları ile ilgili sahip oldukları bilgiye de bağlı olarak kontrol altında tutulabileceği ya da tetiklenebileceğini göstermektedir (Townsend, 2020).

Uzaydaki girişimler Dolman'ın Astropolitik teorisi yerine Glaser'ın Rasyonel Teori'si yaklaşımı açısından analiz edildiğinde Türkiye gibi uzay teknolojilerinde gelişmekte olan ülkelerin uzayın anarşik ortamında kendilerine yer bulabilme şansına sahip olduklarının da fark edilmesi sağlanabilmektedir. Her iki yaklaşım da devlet çıkarlarına göre analiz edilebilmekle beraber, bu yaklaşımların çıkarlarına hizmet ettikleri güçler değişebilmektedir. Astropolitik teori ABD gibi üstün güçlerin uzayda hegemonya kurması fikrine hizmet ederek bu durumun aksinin uzayda kaosa sebep olacağı tezini öne sürmekteyken, Glaser'ın Rasyonel Teorisi uzaya adapte edildiğinde orta düzeyde bölgesel güç olma yolunda ilerlemekte olan Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ya da İsrail gibi devletlerin dış politikalarında da bir güç unsuru olarak kullanabilecekleri bir uzay gücü oluşturma yönündeki stratejilere hizmet edecek zemin oluşturulmaktadır.

Uzaydaki Geçmişimiz ve Uzay Hukuku

Uluslararası İlişkiler literatüründe Uzay Çağı, ABD ve Sovyetler Birliği arasında geçen bilimsel üstünlüğünü ilan etme mücadelesinin ardından, 1957 yılında uzaya fırlatılan Sputnik I isimli Sovyet uydusuyla yerini almaya başlamış sonrasında Soğuk Savaş sonuna kadar devam edecek olan süreçte iki-kutuplu dünyanın başat mücadele noktalarından birisi haline gelmiştir. Her ne kadar uzay, uluslararası hukuk alanındaki normlarca 'res communis' (global commons) (Beery, 2016) olarak belirtiliyor olsa da ve barışçıl amaçlarla kullanımının desteklenmesi

amacıyla “uzayın barışçıl amaçlarla keşif ve kullanımı ilkesi” uzay hukukunun temel ilkelerinden biri olarak uluslararası aktörlerce söyleselleştiriliyor olsa da devletlerin dış politikalarında uzayın yumuşak güç olarak kullanılması ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş dönemi içerisinde teşvik edilmiştir. Bu çerçevede ABD ve Sovyetler Birliği arasında başlayan bu yarışın vesilesiyle, dış uzayda etkin olabilmek amacıyla elektronik bilgisayar sistemleri, radar, uydu, balistik füze, roket, atom bombası, nükleer silah gibi teknolojiler birbiri ardınca üretilmeye başlanmıştır (Erdem, 2018).

Dış uzay tıp, endüstri, politika, toplum ve çevre gibi pek çok alanda araştırmaların yönlendirilmesine olanak sağlayacak alt yapıya sahiptir. Devletler ve hükümetler ise yörüngeye yerleştirilen yüksek görüş noktasının avantajını kullanmak yoluyla, başka aktörleri gözlemlemek, yörüngeye aktarma istasyonları yerleştirmek veya kısa sürede büyük mesafeler kat etmek için uzay teknolojilerini dış politikalarının bir aracı durumuna getirebilirler (Brünner & Soucek, 2011).

Devletler uzun süre boyunca uzaydaki insanlı görevler için uzay istasyonlarına ihtiyaç duymuşlardır ve bu çerçevede yörüngeye yerleştirilen ilk uzay istasyonu olan Rus MIR’i kullanılmış ancak 2001 yılında artık kullanışsız olması sebebiyle atmosfere girişi sırasında imha edilmiştir. Bunun yerini ise 1998 yılında 15 ülke tarafından imzalanan ve gemide iş birliğini düzenleyen bir Hükümetlerarası Anlaşma (IGA – Intergovernmental Agreement) ve aynı zamanda MIR’den farklı olarak ticarileştirmeye açık olan sivil bir tesis olan ISS (International Space Station) almıştır (Walter, 2011). ABD gibi uzun yıllardır uzayı domine etmiş olan devletlerde ise artık uzayın ticarileşmesi yönünde devrimsel adımlar atılmakta ve uzayın yalnızca devletlerin mücadele ve sömürü alanı olduğu tezine alternatif görüşler ortaya çıkmakta, SpaceX ve Blue Origin gibi şirketlerse bunun öncülüğünü yapmaktadır (Townsend, 2020). Yeni Uzay Çağı ile birlikte uzayda değişmekte olan dengeler yine de Glaser’ın Rasyonel Teori yaklaşımında ortaya koyduğu gibi rakip devletlerin saldırgan ya da savunmacı olması ile ilgili motivasyonlarına dair bilgi eksikliği ve buna ek olarak rakip devletin maddi kaynaklarında gözlenen artış sebebiyle güvenlik ikilemi durumuna neden olabilmektedir. Bunda uzay teknolojilerinde gelişmiş bazı güçlü devletlerin uzaydaki kaynakların devlet çıkarları uğrunda sömürülmesi yönündeki projeleri de etkili olmaktadır. Hâlihazırda dünyada eşitsiz olarak dağıtılmakta olan kaynakların devletlerarasındaki gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıkları etkilemekte olduğu ve buna uzay kaynaklarının dağıtımının eklenmesi ile bu farklılıkların gitgide bir uçuruma dönüşeceği öngörülmektedir. Uzay hukuku bu noktada, hem uzayda gerçekleşebilecek olan bir çatışmanın önlenmesi hem de “res communis” olarak tanımlanmakta olan ve hiçbir devletin özel sömürü alanına dönüşmemesi gereken uzayın tüm devletlerin

güvenle ve eşit olarak (ekonomik düzeyleri izin verdiği ölçüde) yaralanabilecekleri bir ortam olarak korunmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda BM çatısı altında kararlaştırılmış ve uluslararası hukukta uzay hukuku içerisinde bahsedilen beş anlaşma bulunmaktadır.

- The “Outer Space Treaty”: Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies (Resolution 2222 / 10 Ekim 1967’de yürürlüğe girdi.)
- The “Rescue Agreement”: Agreement on the Rescue of Astronauts the Return of Astronauts, and the Return of Objects Launched into Outer Space (Resolution 2345 / 3 Aralık 1968’de yürürlüğe girdi.)
- The “Liability Convention”: Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects (Resolution 2777 / 1 Eylül 1972’de yürürlüğe girdi.)
- The “Registration Convention”: Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space (Resolution 3235 / 15 Eylül 1976’da yürürlüğe girdi.)
- The “Moon Agreement”: Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies (Resolution 34/68 / 11 Temmuz 1984’te yürürlüğe girdi.)

Bu anlaşmalara ek olarak BM Genel Kurul kararlarıyla yayınlanmış olan beş yasal prensip de uzaydaki anarşinin düzenlenmesine yardımcı olmayı amaçlamıştır.

- The “Declaration of Legal Principles”: Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Uses of Outer Space (Resolution 1962 / 13 Aralık 1963)
- The “Broadcasting Principles”: The Principles Governing the Use by States of Artificial Earth Satellites for International Direct Television Broadcasting (Resolution 37/92 /10 Aralık 1982)
- The “Remote Sensing Principles”: The Principles Relating to Remote Sensing of the Earth from Outer Space (Resolution 41/65 / 3 Aralık 1986)
- The “Nuclear Power Sources” Principles: The Principles Relevant to the Use of Nuclear Power Sources in Outer Space (Resolution 47/68 / 14 Aralık 1992)
- The “Benefits Declaration”: The Declaration on International Cooperation in the Exploration and Use of Outer Space for the Benefit and in the Interest of All States, Taking into Particular Account the Needs of Developing Countries (Resolution 51/122 / 13 Aralık 1996)

Tüm bu anlaşmalar ve prensipler uzayın kaotik bir çatışma alanına dönüştürülmesini önlemeyi ve uzayın yeryüzünde emperyal devletlerce sömürülerek tüketilen çeşitli topraklarda olduğu gibi sömürülmesinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte uzaya gönderilen cisimlerin kaydedilmesi gerekliliği uzaydaki aktivitelerin şeffaflığı konusunda katkı sağlayarak devletlerarasındaki güvenlik tedirginliğini azaltmayı hedeflemektedir. Uluslararası hukukun varlığı uzay hukukunun devletlerce uygulanabilirliğinin sağlanması noktasında yetersiz kalıyor olsa da Türkiye gibi uzay teknolojilerinde gelişmekte olan ülkelerin uzaydan bir güç olarak faydalanabilmesi noktasında olanak sağlamaktadır. Bu yaklaşım da Glaser'ın analiziyle kurumların, iş birliği ve istikrarın sağlanması açısından katkısının devlet çıkarlarıyla paralel olabileceği yönündeki iddiasını desteklemektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin üyesi olduğu APSCO (Asia-Pacific Space Cooperation Organization), COPUOS (Committee on the Peaceful Uses of Outer Space) ve ISNET (Inter Islamic Network on Space Sciences & Technology) (Türkiye Uzay Ajansı, 2022) gibi Uluslararası Uzay Kurum ve Kuruluşları, Türkiye'nin bölgesel ve ulusal kalkınmasına fayda sağlamakta, uzay hukukundaki düzenlemeler de Türkiye gibi devletlerin de ABD ve Çin ya da SpaceX gibi dominant uzay aktörlerinin arkasında bir yere sahip olabildiğini sağlamaktadır.

Uzay Teknolojilerindeki Gelişmelerin Türkiye'de Yansımaları

Uzay faaliyetlerinin, yeni teknolojilerin gelişmesiyle yalnızca bilimsel keşif amacıyla kullanılması bir kenara bırakılmış, bunun yanında uzayda daha fazla yenilik üreterek hizmet vermek, uzayda kolonizasyon ve uzayın ticarileştirilmesi gibi konuların yanı sıra uzayın militarizasyonu ve silahlandırılması gibi tehdit edici meseleler de özellikle uzay teknolojilerinde gelişmiş aktörlerin gündemi olmuştur (Bormann & Sheehan, 2009). Uzayın ticarileşmesi hususu özellikle çatışmaların ve güvenlik ikilemindeki devletlerarası ilişkilerin stabil tutulması noktasında devletleri de birbirine bağlı konuma getiren bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle ulusal güvenliği sağlayan iletişim, uzaktan algılama ve füze uyarısı uydularının ticarileştirilmesi, çatışma hususunda caydırıcılığın güvence yoluyla sağlanması yönünde atılabilecek adımlar olarak ortaya konulabilmektedir (Townsend, 2020).

Ticarileşmenin Uzay 4.0 arenasında üst düzey teknolojilerle geliştirilmiş uzay çalışmalarının hem siyasi hem de ekonomik boyutta etkilere sahip olması, bu teknolojilerin etkilerini henüz Soğuk Savaş dönemindeki düzeyde bir kutuplaşma ile göstermese de devletlerin bölgesel ve küresel düzeydeki politikalarını şekillendirebilmektedir. Uzay gücünün devletler tarafından bir rekabet unsuru olarak kullanılması durumuna her ne kadar uluslararası çevreler tarafından uzun süredir tanıklık ediliyor olsa da Çin'in 2007 yılında yapmış olduğu

anti-uydu silahı (ASAT) denemesi gelişen teknolojilerle beraber değişen Yeni Uzay Çağı'nın farklı türlerde rekabetleri beraberinde getireceğini göstermiştir (Lieggi & Quam, 2007). Çin'in bir meteoroloji uydusunu yok etme denemesinde bulunmak için kullandığı bu anti-uydu silahı iletişimin, dünya gözleminin sağlanmasını ve istihbarat uydularını da içeren alçak yörüngedeki uzay sistemlerine zarar verebilecek ölçüdeydi.

Benzer bir durum Çin'in Kashmir'deki bir de facto kontrol bölgesinde sinyal bozucular kullandığı iddiası Hindistan Times'da yayınlandığı zaman da yaşanmıştır. Asya-Pasifik bölgesinde Çin hâkimiyetinin kendisi için bir güvenlik tehdidi oluşturabileceğine dair endişeleri bulunan ABD için Çin'in uzay gücü git gide bir tehdit unsuruna dönüşmekteyken, Çin'in uzay gücünü dış politikasında bir yumuşak güç unsuru ve bölgesel hâkimiyet yolunda bir araç olarak kullanmaya başladığı söylenebilmektedir. Rusya'nın da 2020 yılında yaptığı uydusavar silah denemesi, Çin ve Rusya'nın uzay teknolojilerini askeri taktiksel bir unsur olarak algıladıklarını göstermektedir ve bu bağlamda her iki ülke de bölgelerinin uluslararası politikaları için yönlendirici etkiye sahip olmaya başlamışlardır. Eski Avrupa Komisyonu Başkanı José Manuel Barroso ise yaptığı açıklamayla uzay güvenliğinin bir başka önemli boyutunu ortaya koymuş ve dış uzayda güvenliğe zarar verebilecek tek unsurun uzayda silahlanma olmadığını, aynı zamanda Avrupa Birliği'nin sahip olduğu uzay gücünün yeterince korunamamasının da sorun yaratabileceğini belirtmiştir (Peoples, 2011).

Uzayda artan komşuların sayısı bir yandan bahsedilen bu büyük güçler için güvenlik ikilemi oluşturarak silahlanmayı artırabilecekken, devlet dışı aktörlerin de uzayda aktif olmaya başlamaları ve ticarileşme ile birlikte bu aktörler arasındaki caydırıcılığı ve karşılıklı güvenceyi tetikleyebilme potansiyeline sahiptir ve bu da her durumda, gelişmekte olan devletlerin çıkarlarına hizmet etmektedir (Townsend, 2020). Türkiye'nin ulusal güvenliğini koruyabilmesi ve uluslararası alanda çıkarlarına olan durumları gerçekleştirebilmesi için ise her iki durumda da yürütmesi gereken politikalar arasında uzay alanında daha fazla yatırım yaparak kendi milli uzay gücüne sahip olmak ve bölgesel amaçlarla uluslararası kurumlarla iş birliklerinin sayısını artırmaktır.

Türkiye'de uzay çalışmaları konusunda 1985 yılında kurulan Tübitak Uzay Teknolojileri Araştırma Enstitüsü ile girişimlere başlanmış 2018 yılında Türkiye Uzay Ajansı'nın kurulması ile ise bu çalışmalara hız verilmiştir. Türkiye Uzay Ajansı, 2018 yılı itibarıyla bu süreçte Türkiye'nin uzay ve havacılık teknolojileri alanındaki gelişimini sağlama amacıyla finans, hukuk, yönetim, işletme, pazarlama gibi konularda uzay üzerindeki çıkarlarının kollanması amacıyla yönelik hem ulusal hem de uluslararası alanda iş birliklerini yürütülmesini sağlamaktadır.

Türkiye Uzay Ajansı'nın (TUA) verilerine göre, ulusal düzeyde yürütülmekte olan astronomi, uzay ve havacılık bilimi ve teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar UTAS-R, Kozmik Radyasyon Haritası (KORAH) ve Artırılmış X-Işını Zamanlama ve Polarimetri Uydu Projesi (eXTP); ülkemizde gerçekleştirilmekte olan, Türkiye Uzay Ajansının sorumluluğunda olmayan, diğer kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen projeler ise Mikro Uydu Fırlatma Sistemi (MUFS), Hall Etkili İtki Motoru Geliştirme Altyapı Projesi (HALE), LAGARİ, TÜRKSAT 6A, GÖKTÜRK 2, İMECE, RASAT ve GÖKTÜRK 1 olarak sayılabilir (Türkiye Uzay Ajansı, 2022).

Türkiye Uzay Ajansı Başkanlığı, stratejik bir bakış açısıyla uzay ve havacılık teknolojileri ile ilgili kurulacak olan muhtemel uluslararası kurum ve kuruluşlarla ortaklıklarının bilgi, tecrübe ve teknoloji aktarımını artıracığına olan inançla önem vermekte olduğunu belirtmekte ve bu ortaklıkların Türkiye'nin bölgesel ve ulusal kalkınma noktasında fayda sağlayacağını iletmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin üyesi olduğu Uluslararası Kurum ve Kuruluşlar; COSPAR (Committee on Space Research), APSCO (Asia-Pacific Space Cooperation Organization), ISNET (Inter Islamic Network on Space Sciences & Technology), COPUOS (Committee on the Peaceful Uses of Outer Space), EURISY (Acting Collectively to Bridge Space and Society) ve IAF (International Astronautical Federation) olarak sayılabilir (Türkiye Uzay Ajansı, 2022). 2018 yılında kurulmasının ardından günümüze kadar Ukrayna, Macaristan ve Kazakistan ile ikili anlaşma imza süreci tamamlanmış ve çalışmalara başlanmış olmakla birlikte TUA 20 başka ülkeye ek olarak, ABD'nin SpaceX, Blue Origin, AXIOM, Lockheed Martin, Rocket Lab şirketleriyle de olan görüşmelerle birlikte 5 uluslararası şirket ve 7 uluslararası kurum ve kuruluşla iş birliği çalışmaları yapmıştır. Japonya, Pakistan, Azerbaycan, Rusya, Endonezya ve Çin ile ise karşılıklı anlaşma metinleri üzerinde çalışmalar devam etmektedir (Türkiye Uzay Ajansı, 2022).

Yeni Uzay Çağı'nda Türkiye'nin, uzay sektöründen büyük pay alan ABD, Çin, Rusya ve Avrupa Uzay Ajansı gibi aktörlerden biri olmak gibi üst düzey hedeflere sahip olmak yerine, uzay gücünün bir bölgesel güç unsuru olarak kullanılabilmesinin bilinciyle yatırımlara devam etmesinin ve bu alandaki teknoloji transferlerinin artırılmasının yanında, ulusal stratejilerin geliştirilmesi için atılması gereken adımların takibi hususunda ülkedeki Roketsan, Havelsan, Aselsan, Tusaş, Tübitak Uzay Teknolojileri Araştırma Enstitüsü gibi uzay sanayi aktörleriyle ortak politik yaklaşımların geliştirilmesinin gerekliliğinin ayırımında olması bu alandaki çabaların sonuç verebilmesi için büyük önem arz etmektedir.

Sonuç

Dış uzay doğası gereği, dünya üzerinde devletler arasında tarih boyunca süre gelmiş tüm mücadeleleri belirli ölçütlerde anlamlandırmamızı sağlayan klasik devletler arası politika tanımlamalarının ve yasal çerçevelerinin dışında kalıyor olması sebebiyle, politik yaklaşımlar üzerinde revizyon gerektirmekte, toprak ve devlet bağları üzerinden egemenlik tanımlaması yapan Vestfalya düzeni yaklaşımını yetersiz bırakmaktadır (Stuart, 2009). Dış uzay siyasetini, bu karmaşıklaşmış ve iç içe geçmiş aktörler evreni içerisinde anlamlandırabilmek ve bu çerçevede uzaydaki faaliyetler üzerinde yönetim kurabilmek için Rejim teorisi uygun bir yaklaşım olarak önerilmektedir. Bu teoriye göre, devletler uluslararası sistemde baskın aktörler varsayılır ve devletlerin farklı topraklar üzerinde egemenliğe sahip olduğu fikri kabul edilmeye devam edilir, ancak her ne kadar Rusya'dan dikey egemenlik hakkı ile bağlantılı aksi yönde açıklamalar gelmiş olsa da, dış uzay gibi doğası gereği ulusötesi olan belirli alanların rejimler yoluyla nasıl yönetilebileceği analiz edilerek egemenlik ve toprak arasındaki ilişki ayrıştırılır. Bu teori uzay doğasının sivil hükümetler tarafından anlaşılması ve uzaya yönelik doğru politikalar geliştirilmesine yardımcı olmaktadır, uzay ve dış politikanın harmanlanması ve doğru kararlar alınması noktasında Glaser'ın Rasyonel Teorisi'nden faydalanılması uygun bir analiz olarak ortaya konulabilmektedir.

Tüm bu karşılaştırmalı veriler ve güvenlik yaklaşımları göstermektedir ki Türkiye'nin uzay çalışmaları ile diplomatik ilişkilerindeki artış paralel olarak ilerlemekte ve dış politikasındaki etkinliği bölgesel güç olma noktasında bir yumuşak güç unsuru olarak kullanılabilmesine doğru evrilebilme potansiyeli taşımaktadır. Türkiye'nin konuyla ilgili güncel açıklamaları takip edildiğinde de aynı oranda temkinli davrandığı gözlemlenebilmektedir. Türkiye, bu çerçeveden bakıldığında, ABD, Çin ve Rusya gibi küresel düzeyde bir etkiye ulaşmış stratejilerin peşinden gitmese de bölgesel anlamdaki hedeflerin peşinden gitmekte ve İsrail gibi ülkelerle benzer düzeyde öneme sahip stratejik konumda bulunması sebebiyle çevre ülkelerin uzay politikalarının dikkatlice analizi yapıldıktan sonra uzay gücünün geliştirilmesiyle beraber çevre ülkeleri tehdit etmeyecek düzeyde bir güç unsurunun ortaya konulabilmesi noktasında mühendislik ve bilim gücüne ihtiyaç duyulduğu kadar bu gücün getireceği stratejik çıktılarının önceden analizi noktasında uluslararası ilişkiler analizlerine de ihtiyaç duymaktadır. Bu da interdisipliner bir çalışmayı gerektirmektedir. Uzay teknolojilerindeki iş birliklerinin diğer dış ilişkiler noktasında da etkiye sahip olabileceği bu bağlamda değerlendirilmesi gereken temel analizlerden biri olarak literatürde yer almalıdır.

Kaynakça

- Beery, J. (2016, November). Unearthing global natures: Outer space and scalar politics. *Political Geography*, pp. Volume:55, Pages 92-101.
- Bormann, N., & Sheehan, M. (2009). *Securing Outer Space*. Oxford: Routledge.
- Brünner, C., & Soucek, A. (2011). *Outer Space in Society, Politics and Law*. Mörlenbach: Springer Science+Business Media.
- Dolman, E. C. (2002). *Astropolitik : Classical Geopolitics in the Space Age* . London: Frank Cass Publishers.
- Erdem, T. (2018, Mayıs 8). Uluslararası İlişkilerde Yeni Perspektif: Astropolitik Giriş. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 431-446.
- Glaser, C. L. (2010). *Rational Theory of International Politics: The Logic of Competition and Cooperation*. Oxfordshire: Princeton University Press.
- Goswami, N. (2021, June). *The Proliferation of Space Weapons Among Asia-Pacific Nations*. Retrieved from Global Asia: https://www.globalasia.org/v16no2/cover/the-proliferation-of-space-weapons-among-asia-pacific-nations_namrata-goswami
- Howell, E. (2023, February 24). *Ukraine invasion's impacts on space exploration: Live updates*. Retrieved from Space: <https://www.space.com/news/live/russia-ukraine-invasion-space-impacts-updates>
- Lieggi, S., & Quam, E. (2007). China's ASAT Test and the Strategic Implications of Beijing's Military Space Policy. *Korean Journal of Defense Analysis* , 5-27.
- OECD. (2022, November 15). *OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine: How the war in Ukraine is affecting space activities: New challenges and opportunities*. Retrieved from OECD: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/how-the-war-in-ukraine-is-affecting-space-activities-ab27ba94/>
- Peoples, C. (2011). The Securitization of Outer Space: Challenges for Arms Control. *Contemporary Security Policy*, 76-98.
- Roettgen, R. (2020). Space Entrepreneurship 101. Udeemy.
- Stuart, J. (2009). Unbundling sovereignty, territory and the state in outer space. N. Bormann, & M. Sheehan içinde, *Securing Outer Space* (s. 8). Oxford: Routledge.
- Townsend, B. (2020). *Security and Stability in the New Space Age: The Orbital Security Dilemma*. Oxford: Routledge.
- Türkiye Uzay Ajansı. (2022, Kasım 15). *Projeler*. Türkiye Uzay Ajansı: <https://tua.gov.tr/tr/projeler> adresinden alındı
- Walter, E. (2011). The privatisation and commercialisation of outer space. C. Brünner, & A. Soucek içinde, *Outer Space in Society Politics and Law*. Mörlenbach: Springer Science+Business Media.

21. YÜZYILIN YENİ BİYOLOJİK HARP TEHDİDİ: BİYOLOJİK SİLAHLAR VE BİYOTERÖRİZM

Semanur BİLGİÇ ÇİFTÇİ*

Özet

Bu çalışmanın amacı, yeni biyolojik harp tehdidinin neler olduğunu açıklamak, kitle imha silahlarının türleri açısından biyolojik silahların önemini vurgulamak ve biyolojik terör saldırıları (biyoterörizm) kavramının hukuki boyutları ve güvenlik açısından etkisini değerlendirmektir. Biyolojik harp ve silahlar tarihin her döneminde var olmuştur. 21. yüzyılın başından itibaren büyük bir hızla gelişen iletişim teknolojileri ve biyolojik silahlar, terör örgütleri veya grupları tarafından terör eylemlerinde araç olarak kullanılmaktadır. Özellikle de iletişim ve terör malzemelerinin teminidir. Kitle imha silahları içinde en sıkıntılı ve tehlike düzeyi yüksek olan biyolojik silahlar, nükleer ve kimyasal silahlardan daha fazla insanı hedeflemektedir. Terörizmin türevlerinden olan biyoterörizm ise, zarar verici biyolojik ajanların insanlara, hayvanlara veya bitkilere hastalık bulaştırmak veya hayatlarını sona erdirmek için kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Biyolojik silahların yapımında ve biyoterörizmin yaşanmasında önemli bir role sahip olan biyolojik terör ajanları, laboratuvarlardan, hastanelerden ve araştırma merkezlerinden kolay bir şekilde çalınabilmektedir. Ayrıca çeşitli yollarla yayılımı olmaktadır. Biyolojik harp saldırılarının çok büyük senaryolar gerektirmeden yapılabilmesi, saldırı maliyetinin düşük olması, aerosol patojen biyolojik ajanlarının solunması ve daha geniş bir alana kolayca yayılması gibi birçok etken, biyoterörizm ve biyolojik silahların tehditlerine karşı alınması gereken önlemleri ve mücadeleyi günümüzde daha önemli hale getirmektedir. Biyoterörizm halk üzerinde büyük panik yaratarak güvensiz bir ortamın oluşmasına sebep olmaktadır. Yapılan çalışmada, küresel olarak biyoterörizmin oluşturduğu etkiler, biyolojik silah olarak kullanılan ajanlar, biyolojik harbin oluşturduğu tehditler ve mücadele konusunda var olan durumun ortaya koyulması adına önem teşkil etmektedir. Araştırmada betimsel analiz kullanılacaktır. Veri toplama yöntemi olarak bilgi ve belgeler üzerinden gidilecektir. Yapılan araştırmada kronolojik olarak biyolojik harp yılları, terör örgütlerin veya grupların kullandığı ajanlar ve etkileri, uluslararası hukuki düzenlemelerde biyolojik silahın yeri, biyoterörizme karşı savunma, güvenlik algısı ve mücadele konularında ulusal ve uluslararası perspektiften değerlendirmelere yer verilecektir. Sonuç kısmında ise öneriler bölümü olacaktır.

* Uzman, Başkent Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi (JSGA), Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Bölümü, Tezli Yüksek Lisans Mezunlu, E-Posta: semanurbilgic90@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3865-0557.

Anahtar Kelimeler: Biyoterörizm, biyolojik ajan, biyolojik harp, biyolojik silah, ajanların yayılım yöntemleri.

THE NEW BIOLOGICAL WARFARE THREAT OF THE 21ST CENTURY: BIOLOGICAL WEAPONS AND BIOTERRORISM

Abstract

The aim of this study is to explain what the new biological warfare threat, to emphasize the importance of biological weapons in terms of the types of weapons of mass destruction, to evaluate the legal dimensions and security impact of the concept of bioterrorism. Biological warfare and weapons have existed in all periods of history. Communication technologies and biological weapons, which have been developing rapidly since the beginning of the 21st century, have been used by terrorist organizations or groups as tools for terrorist acts. In particular, it is the supply of communication and terrorist materials. Biological weapons, which are the most troublesome and dangerous of the weapons of mass destruction, it targets far more people than nuclear and chemical weapons. Bioterrorism, which is one of the derivatives of terrorism, is defined as the use of harmful biological agents to infect people, animals or plants with diseases or to end their lives. Biological terrorism agents, which have an important role in the construction of biological weapons and the occurrence of bioterrorism, can be easily stolen from laboratories, hospitals and research centers. It is also spreading in various ways. Many factors, such as the fact that biological warfare attacks can be carried out without requiring very large scenarios, the low cost of attacks, the inhalation of aerosol pathogenic biological agents and their easy spread to a wider area, the measures and the fight that must be taken against the threats of bioterrorism and biological weapons are becoming more important today. Biological terrorism attacks (bioterrorism) cause a great panic on the population and create an unsafe environment. In the study conducted, the global effects of bioterrorism, agents used as biological weapons, threats posed by biological warfare and the situation that exists in terms of struggle are of importance in terms of revealing. Descriptive analysis will be used in the research. As a data collection method, information and documents will be used. In the research, chronologically, the years of biological warfare, the agents used by terrorist organizations or groups and their effects, the place of biological weapons in international legal regulations, defense against bioterrorism, security perception and struggle issues will be evaluated from a national and international perspective. Suggestions will be included in the conclusion section.

Keywords: Bioterrorism, biological agent, biological warfare, biological weapons, methods of spreading agents.

1. Giriş

Geçmişten günümüze kadar olan süre zarfında en önemli caydırıcılık unsuru olan kitle imha silahları, şiddet hareketleri olan harp, terör saldırıları, sabotaj, kundaklama, doğal felaketler, radyolojik ve nükleer kazalar ve salgın hastalıklar konuları bakımından gündemde yerini korumaktadır. Bu silahların 4 farklı türü vardır. Kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleerdir. 11 Eylül sonrasında kitle imha silahlarının alt türü olan biyolojik silahlar, uluslararası toplum tarafından önemi daha fazla anlaşılmaya başlanmıştır. Bu alanda ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelere gidilmiştir. Nedenleri şunlardır: Hastalık yapma, hızla yayılabilme özelliğine sahip bakteri, virüs ve toksinlerin büyük tehlikeler oluşturma potansiyeline sahip bir yönünün olması, basit bir şekilde üretilebilmeleri, geniş kesimlere dağılabilmeleri, taşımamanın sıkıntı yaratmaması, az maliyetlerle çok fazla doz elde edilebilmeleri, iz bırakmamaları ve dayanıklı olabilmeleri biyolojik silahların sahip olduğu tehlikeli özellikler olarak bilinmektedir. Bahsedilen bu tehlikeli özelliklerin kişi veya gruplarca amaç olarak kullanıldığında biyoterörizm kavramı doğmaktadır. Uluslararası arenada etkisinin uzun süreli olması ile korku ve panik duygusunun ortaya çıkışı insanlar üzerinde psikolojik stres oluşturmaktadır. Bu korku ve paniği stratejik yöntem ve araçla kullanıldığında terörizm terimini oluşturmaktadır. Son yıllarda meydana gelen ve yaşanan iç karışıklıklar, iç savaşlar, biyoteknolojideki hızlı gelişmeler, terör ve gıda güvenliğini tehdit etme gibi birçok sebepten dolayı biyoterörizm tehdidi ile karşılaşma korkusu toplum üzerinde olumsuz etkiler yaratmaya başlamıştır. Özellikle de güvenlik politikalarında yeni bir çağın başlangıcı niteliğindedir. Bu çalışma nitel bir çalışma olup, betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı, yeni biyolojik harp tehdidinin neler olduğunu açıklamak, kitle imha silahlarının türleri açısından biyolojik silahların önemini vurgulamak ve biyoterörizm kavramının hukuki boyutları ve güvenlik açısından etkisini değerlendirmektir. Yapılan çalışmanın önemi ise, ulusal ve uluslararası platformlarda biyoterörizm ve biyolojik silahların oluşturduğu tehditleri ve durumları ortaya koymaktır. Çalışmanın ana sorusu “Yeni biyolojik harp tehdidi ne boyuttadır ve dünya biyoterörizmle mücadele ve biyolojik silahların yasaklanması konularını nasıl değerlendirmektedir?” şeklinde ifade edilebilir. Araştırmanın alt soruları şunlardır:

1. Yeni biyolojik harp tehditleri ve maddelerinin genel özellikleri nelerdir?
2. Biyolojik saldırıya ait bulgular nelerdir?
3. Biyolojik silahları etkileyen faktörler ve özellikler nelerdir?
4. Biyoterörizm nedir ve nasıl tanımlanmaktadır?
5. Terörizmi araçsallaştırılarak kullanılan biyolojik silah ajanları nelerdir?

6. Terör örgütleri ve çıkar grupları biyolojik silah ajanlarına nasıl erişmektedirler ve nasıl kullanılmaktadırlar?
7. Biyoterörizmi terörizm bağlamında değerlendirilirken salgın hastalıkların oluşturduğu tehditler toplumda nasıl bir etki bıraktırmaktadır?
8. Biyoterörizm ve biyoterörizmle mücadele konusunda ulusal ve uluslararası hukuksal düzenlemeler nelerdir? Bu alanda hukuksal boşluklar var mıdır?

Sonuç bölümünde ise, ulaşılan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Terör ve Terörizm

Türkiye’de terör kavramı, 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nun birinci maddesinde aşağıda yer verilen şekildeki gibi yer almaktadır:

Madde 1– (Değişik birinci fıkra: 15/7/2003-4928/20 md.) “Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.”(Resmi Gazete, 12.04.1991, 20843)

Terör kelimesi Latince “terrere” sözcüğünden türemiş ve Türkçe karşılığı “titreyecek kadar korkmak ve ürpermek” anlamına gelmektedir. Terör kelimesi Latineden Avrupa dillerine 14. yüzyılda Fransızca aracılığı ile geçmiştir ve 1528 yılında terör kelimesinin ilk kullanımı gerçekleşmiştir (Schmid, 2004, 399).

Terör, içerisinde şiddet, korku, yıldırma, cana kıyma, yakıp yıkmak, korkutma ve dehşet bulunduran, ideolojik bir hareket boyutuna sahip eylemler bütünüdür. (Demir, 2019, 1). Abdurrahmanlı (2019, 96-97) tarafından tanımlanan terörizm, terör yöntemlerini ve stratejilerini kullanarak insan sağlığını, çevredeki her türlü canlı veya cansız objeyi hedefleyen sistemli eylemlerdir. İlâveten gerçekleştirilen eylem veya eylemler sonrasında halkın endişeye, korkuya kapılması ve kendisini güvensiz hissetmesi, siyasi hedef ve amaçlara ulaşabilmek amacıyla strateji oluşturma ve oluşturulan stratejiyi uygulamaya koyma faaliyetlerinin

tümüne de terör denilmektedir. Literatürde genel olarak bir terör tanımı yoktur. Terörizm, tanımı ve kaynağına bağlı olarak farklı şekilde şekillenmektedir (Okoye, 2017, 36).

2.2. Biyoterörizm

Biyoterörizm ülkeler açısından ve uluslararası platformlarda ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu sebepten ötürü olası terörizm saldırılarına karşı savunma ve korunma yöntemleri oluşturma çabaları hızlı bir şekilde artmaktadır. Örneğin; istihbarat, psikolojik tedbirler, gıda malzemelerinin ve içme suyunun muhafazası, koruyucu maske takılması, karantina, erken tanı, teçhizat, aşılama ve vb. Biyoterörizm saldırı olasılığı ve potansiyelliği bile hem toplum hem de ülkeler açısından endişeye, korkuya, paniğe ve dehşete yol açabilmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi uluslararası örgütler biyolojik ajanların üretilmesi, depolanması, kullanımı ve dolaşımına yönelik uluslararası sözleşmelere imza atmaktadırlar. İmza atılmasına rağmen biyoterörizm ile mücadele, anlaşmalarla çözüm bulacak kadar kolay değildir. 21.yüzyılın beraberinde getirmiş olduğu teknoloji ve teknolojinin hızlı gelişimi iletişim teknolojilerinin gelişmesine olanak tanımıştır. Bu gelişmenin avantajları olması yanı sıra dezavantajı da vardır. Dezavantaja örnek olarak terörist faaliyetleri verilebilmektedir. Yapılan ya da gerçekleştirilecek olan faaliyetler biyoterörizm riskinin artmasına neden olmaktadır. Bu risklerin belirleyici özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır. Biyolojik ajanlara ulaşımın diğer kitle imha silahlarına ulaşımından daha kolay olması, pahalı olmaması, herhangi bir eylem veya saldırı gerçekleştirmek için ileri seviye teknoloji veya bu konuda uzmanlık gerektirmemesi gibi birçok özelliklerinin olması terör örgütleri veya grupları biyoterörizm saldırılarına daha çok meyil göstermektedirler (Yüksel ve Erdem, 2016, 204). Acar ve Ekici'nin yapmış olduğu çalışmasında (2021,889) biyoterörizm saldırılarında kullanılan silahların Kitle İmha Silahlarından (KİS) ayıran belirgin özellikleri aşağıdaki gibidir:

- KİS'lere göre ucuz olması,
- Kolay elde edilebilme olanağı,
- Kullanımlarının kolay olması,
- Bazı biyolojik ajanların, saldırı sonrasında da etkilerinin devam ettirebilmeleri,
- Biyoterörizm saldırısı sonrasında etkisinin geç fark edilmesi ve eylemi düzenleyen örgüt üyelerinin veya gruplarının eylemi gerçekleştirdikten sonra eylem alanından hızlıca uzaklaşabilmeleridir.

Biyoterörizmin ulusal ve uluslararası taranan belgelerdeki tanımı insanlara, hayvanlara veya bitkilere hastalık bulaştırmak ya da onların yaşamlarını sona erdirmek amacıyla biyolojik ajanların kullanılması olarak ifade edilmektedir. Biyoterörizmin olası hedefleri içerisinde insan nüfusu, hayvanlar, ekinler ve mahsuller, (tarımsal biyoterörizm yani agroterörizm) yer almaktadır (Klietmann ve Ruoff, 2001, s.364).

Biyoterörizmi önceden ön görmek ve tedbir almak zor olduğundan, biyolojik silah ajanlarını hızlı bir şekilde saptayan özel cihazların varlığı, güvenilir platformlar, ajanların yayılmasını önlemek ve halk sağlığını korumak için biyoterörizmle mücadele konusu uluslararası ve ulusal ortamlarda önem teşkil etmektedir.

2.3. Biyolojik Savaş Ajanları

Biyolojik savaş ajanlarını uzmanlar ve CDC (Centers for Disease Control & Prevention) tarafından sınıflandırmışlardır. Sınıflandırılmalar bakteri, virüs ve parazit olmak üzere 3 ana bölümden oluşmaktadır. Bakteriyel patojenler, biyoterörizm silahları olarak kullanılmış ve ileride kullanılacak ajanlar olarak da tanımlanmıştır. Bakteriyel patojenlerin kolay elde edilen, hazırlanabilen ve hatta dağıtılabilen bir yapısı vardır. Ayrıca bu ajanların çoğu aerosol yoluyla yayılma potansiyeline sahiptir (Greenfield vd, 2002, 299). Toksinler ve zehirler de bu sınıflandırma içerisine dahil olmaktadır. Ek olarak, toksinler kimyasal silah ajanı mı yoksa biyolojik silah ajanı mı olup olmadığına dair tartışmalara yol açmış, 1972 Biyolojik Silahlar Konvansiyonunda toksinler biyolojik ajanlar içerisinde dahil edilmiştir (Hancı vd., 2001, 330). Yapılan literatür çalışmasından elde edilen biyolojik savaş ajanları ve ajanların açıklamaları dair kısa bilgiler Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Biyolojik Savaş Ajanları ve Açıklamaları

Ajan	Açıklama
Bacillus Anthracis	Şarbon etkenidir. Vücut sıcaklığında artış, dalak şişmesi, kanın koyulaşması gibi belirtilere sahiptir.
Botulinum Toksinleri	Literatürde konserve zehri olarak bilinmektedir. Kaslarda geçici felç oluşturmaktadır.
Brucella Species	Bruselloz “malta humması” etkeni olarak bilinmektedir.
Vibrio Cholera	Kolera etkeni olarak bilinmektedir.
Clostridium Perfringens	Gazlı gangren etkeni olarak bilinmektedir.
Salmonella Typhi	Tifo etkeni olarak bilinmektedir.

Pseudomonas Pseudomallei	Melioidozis hastalığı etkeni olarak bilinmektedir.
Psoudomanas Mallei	Ruam hastalığı etkeni olarak bilinmektedir.
Yersinia Pestis	Veba etkeni olarak bilinmektedir.
Francisella tularensis	Tularemi etkeni olarak bilinmektedir.
Coxiella Burnetti	Q ateşi etkeni olarak bilinmektedir. Bu etkenin kaynakları sığırlar, koyunlar ve keçilerdir.
Smallpox Virüs	Çiçek hastalığı etkeni olarak bilinmektedir.
Crimean-Congo Haemorrhagic Fever (Kırım-Kongo Kanamalı Ateşi)	Kırım-Kongo Hemorajik Ateş (KKHA) eklem bacaklılar sınıfından olan keneler aracılığıyla bulaşarak zoonotik enfeksiyon oluşturan viral bir hastalıktır. Yayılım yolu olarak hayvanlara ve insanlara bulaşabilmektedir.
Ebola Virüsü	Yüksek ateş, iç ve dış kanama ile hayati tehlike oluşturan viral bir enfeksiyon olarak bilinmektedir.
Stafilokokal Enterotoksin B	Enterotoksijenik stafilokoklar aracılığıyla üretilen, içerisinde enterotoksin olan gıdaları tükettikten sonra ortaya çıkan bir hastalıktır.
Rift Valley Fever Virus (Rift Vadisi Ateş Virüsü)	Viral bir hastalık olup ateş, kas ağrısı, baş ağrısı gibi belirtilerin yanında görme kaybı, beyin enfekte olması gibi şiddetli sonuçlara da yol açabilmektedir.
Trichothecene Mycotoxins	Çoklu organ yetmezliği gibi şiddetli sonuçlara yol açabilmektedir.
Venezüella At Ensefaliti	Kaynağı sivrisinek olan viral patojen olup insanlarda ve hayvanlarda etkili olmaktadır. Bağışıklık sisteminin zayıf olması durumunda sonu ölümle sonuçlanmaktadır.
Kriptokokoz	Neoformans mantarının yol açtığı akciğer hastalığıdır.
Kokoidomikozlar	Coccidioides mantarının sebep olduğu bir enfeksiyondur.
Plasmodium Vivax	Sıtma etkeni olarak bilinmektedir.
Risin	Kene otundan elde edilmektedir. Protein yapıda olan son derece zehirli bir maddedir.
Saxitoxsin (Saksitoksin)	Predominant olarak doğada deniz dinoflajellilerince üretilmektedir.

Kaynak: Hancı vd., 2001, 330 'dan akt. Bilgiç Çiftçi, 2022.

Biyolojik harp ve biyoterörizmin tarihi Tablo 2’de ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 2. Geçmişten Bugüne Biyolojik Harp ve Biyoterörizmin Tarihi

Tarih	Açıklama
14. yüzyıl	1346 yılında Tatar ordusu Kaffa kuşatması sırasında Kırım kalesini alabilmek için vebalı insan cesetleri kullanmıştır.
1754-1767	Fransız ve İngiliz kuvvetleri, Kızılderi savaşı sırasında çiçek hastalığı ile bulaşmış battaniye ve fularları Amerikan yerlilerine vermişlerdir.
1914-1918	Almanya, müttefiklere gönderilecek veya müttefikler tarafından istihdam edilecek hayvanları Bacillus anthracis ve Burkholderia mallei ile enfekte etmiştir.
1932-1942	Japonya, Mançuryalı mahkûmlarda Bacillus anthracis, Neisseria meningitides, Shigella türleri, Vibrio cholerae, Salmonella türleri ve Yersinia pestis'i test etmiştir. Bu testlerde 10.000’den fazla kişi hayatını kaybetmiştir.
1940-1942	Japonya, Çin’e karşı Yersinia pestis bulaşmış pire kullanmıştır. 120’den fazla kişinin ölümü ile sonuçlanmıştır.
1940-1945	Almanya, toplama kampı mahkûmlarında Rickettsia prowazekii, Rickettsia mooseri, Hepatit A virüsü ve Plasmodium türlerini üzerlerinde test etmiştir. 100.00’de fazla insan yaşamını yitirmiştir.
1942-1943	ABD, Kanada ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler, biyolojik silah araştırma programı çerçevesinde aerosol şeklinde şarbon sporu saçan biyolojik silah denemesi yapmışlardır.
1974-1981	Güneydoğu Asya’daki saldırılarda (yaklaşık 400 saldırı) trikotesenler (sarı yağmur) kullanılmış ve 10.000’den fazla insan ölmüştür.
1984	Oregon'daki restoran salata barlarının dini bir tarikatın üyeleri tarafından Salmonella bulaştırılmıştır ve 751 gastroenterit vakası görülmüştür.
1995	Aum Shinrikyo, Japonya'da aerosol şarbon saldırısı yapmıştır.

1996	Teksas Hastanesi laboratuvar çalışanlarının dinlenme odası yemeklerinin <i>Shigella dysenteriae</i> ile kontaminasyonu sonucunda 45 akut GI hastalığı vakası görülmüştür.
2000	ABD posta yoluyla şarbon sporlarının kasıtlı olarak yayılması sonucunda 22 vaka ortaya çıkmış, 5 kişi ölmüştür.

Kaynak: Greenfield vd., 2002, 300.

2.4. Biyolojik Saldırıya Ait Bulgular

- Aynı hastalığın birçok canlıda yaklaşık aynı zamanlarda çıkması durumu,
- Bölgesel olarak beklenenden çok daha fazla sayıda ölümün ya da hastalığın belirli bir zaman diliminde gerçekleşmesi durumu,
- Bölgede alışlagelmiş durumların tamamen dışında, bir vakanın tespit edilmesi durumu,
- Mevsime ya da bulunulan coğrafyaya uygun olmayan bir salgının ortaya çıkması biyolojik bir saldırı ihtimalinden söz ettirebilmektedir.

2.5. Yeni Biyolojik Harp Tehditleri

Yeni biyolojik harp tehditleri, 21.yüzyılın biyoteknoloji çağının simgesi olarak görülmektedir. Saldırıların ileri düzey seviye atlaması sonucunda gelişen olasılıklar ve tedavi edilemeyen ya da aşısı bulunamayan tehditler bütünüdür. Bu tehditler ise, sentetik biyoloji ve nörobilimin dâhil olduğu biyoteknolojideki hızlı gelişmeler, biyolojik savaş ajanlarının kullanılması, gıda güvenliğini tehdit edilmesi, Prion hastalıklarının bilinen bir tedavisi olmaması ve terör amaçlı kullanılmasıdır.

2.6. Kitle İmha Silahları

Kitle İmha Silahları, yüksek düzeyde imha etme kabiliyetine sahip silahlardır ve önemli sayıda insanın ölümüne ve yaralanmasına neden olmaktadır. Konvansiyonel silahlarla yapılacak birçok saldırıyı **bir defada** oluşturmaktadır. Ayrıca saldırıdan sonra saldırının yapıldığı yerlerde olumsuz etkiler bırakmaktadır ve 4 türe ayrılmaktadır. Kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleerdir.

2.6.1. KİS'lerin özellikleri

- Panik ve kargaşa yaratır.
- Sağlık hizmetlerine aşırı yük oluşturur.

- Müdahale, zor ve zaman alıcıdır.
- İlk müdahale eden kişi risk altındadır.
- Kişisel koruyucu malzeme gerektirir.
- Dekontaminasyon (arındırma) gerektirir.
- Saldırlara karşı hazırlıklı olmak zordur.

2.6.1.2. Biyolojik Silahlar

- Biyolojik silahlar, kitle imha silahları içindeki **en problemlili ve tehlikeli** silahlar içerisinde yer almaktadır. Nükleer veya kimyasal silahlara oranla **daha fazla insanı** hedef almaktadırlar.
- **Canlı olmayan** varlıklar üzerinde tahribat oluşturmazlar.
- Biyolojik silahlar **beş duyu ile keşfedilemezler.**
- **Aerosol şeklinde olan biyolojik ajanlar** solunma suretiyle insan vücuduna girer ve belli bir süre geçtikten sonra hastalık oluştururlar.
- Varlıkları **özel cihazlarla tespit edilebilmektedir.**
- Biyolojik silahları etkileyen faktörler arasında arazi, ultraviyole ışınlar, rutubet, hava stabilitesi, yağış ve rüzgâr vardır.

2.6.1.3. Biyolojik Silahlarda Aranılan Özellikler

- Düşük doz olsa bile etkilidir.
- Yüksek oranda bulaşıcılık yönünü vardır.
- İnkübasyon süresi kısadır.
- Hedef kitlenin düşük bir immünitesi olmalıdır.
- Tedavisi yoktur veya zaman alıcıdır.
- Sonucu ölümle sonuçlanır.
- Taşınması kolaydır.
- Harp aracı olarak kullanılabilir.

3. Biyoterörizmle Mücadele

3.1. Biyolojik Silahlara Erişim ve Yayılım Yöntemleri

Ulusal ve uluslararası alan yazında taranan belgelerin **neredeyse tamamına** bakıldığında biyolojik silahlara ulaşımın diğer silahlara göre çok daha kolay olduğu

belirtilmektedir. Hastane, laboratuvar veya biyolojik araştırma merkezlerinden kolayca hırsızlık yapılabilir. Bunların dışında **doğal yöntemlerle yetiştirilebilmekte**, art niyetli yöneticiler, gruplar ve/veya ülkeler tarafından temin edilebilmektedir. Biyolojik silahların dört yayılım yolu vardır.

3.1.1. Damlacıklarla Yayılım

Biyolojik silahlarda 0,3 ile 15 µm boyutunda olan ajanlar aerosol yöntemi ile yayılabilmektedirler. Havaya doğru salınım yapıldığı takdirde geniş kitleleri etkileyebilmektedir. Amaçlanan hedef noktalara ulaşılabilmesi için hava vasıtaları kullanılabilir. Bu vasıtalara örnekler ise; roket, helikopter ve uçaktır. Aerosol yoluyla yayılım olduğu için hedef doğrudan canlıların solunum sistemidir ve çoğunlukla da ölüm ile sonuçlanmaktadır. Bu sonuca sebep olan en iyi örnek Botulinum Toksin'dir. 1 gr'lık botulinum toksin damlacık yoluyla hedeflere doğru yöneltildiğinde 1,5 milyonun üzerinde insan nüfusunu etkilemektedir. Şarbon açısından değerlendirildiğinde 50 kg şarbonu aerosol yoluyla hava araçlarından bir tanesiyle atıldığında 200.000 kişi olumsuz bir tabloya sokmaktadır. (Kiremitçi, 2014, 36).

3.1.2. Gıda Yoluyla Yayılım

Gıda yoluyla yayımda hedef, doğrudan canlıların sindirim sistemlerine girerek hastalığın bulaşmasını sağlamaktır. İçme suyu bu noktada biyolojik ajanları hızlı şekilde geniş kitlelere ulaştırmada en iyi örneklerden bir tanesidir ve içme suyu ile yayılan etken maddeler sıralandığında Şarbon, Botulismus, Brusellozis, Salmonella, Tularemia, Q Humması ve Kolera'dır.

3.1.3. Aracılar Yoluyla Yayılım

Sivrisinek, karasinek, kene gibi eklem bacaklı hayvanları aracı kullanarak biyolojik ajanların yayılımı, aracılar yoluyla yayılım olarak isimlendirilmektedir. Taşıyıcılara bulaştırılan ajanlar, hedef olarak canlıların derilerine nüfuz etmekte ve hastalık yaymaktadır. Eklem bacaklı hayvanların aracı olarak bulaştırılması için ise kan birikintileri, ölmek üzere olan hayvanlar ya da doğal olmayan sentetik biyolojik kaynaklar kullanılmaktadır. Aracılara hastalık bulaştırılma aşamasından sonra bölgeye salınmakta ve böylece hastalığın tamamen kontrol mekanizmasından çıkmış bir şekilde yayılması sağlanmaktadır. Sivrisineklerin özellikle sıtma virüsünü çok fazla kişiye yaymalarından hareketle Bill & Melinda Gates Vakfı, sağlık

teknolojisi üzerine yoğunlaşarak 2008 yılında yeni nesil sıtma aşısı geliştirmek üzere 168.7 milyon dolar yatırım yapmıştır (www.gatesfoundation.org, 2022).

3.1.4. İnsandan İnsana Bulaşma Yoluyla Yayılım

İnsandan insana bulaşma (HHT= Human-to-human transmission) bir epidemiyolojik vektördür. İnsanlararası aktarım şeklinde de HHT ifade edilebilmektedir. Bakteri, mantar, solunum, konuşma, öksürme, hapsırma, dokunma ve cinsel yol ile bulaşma yoluyla insandan insana aktarım olabilmektedir. HHT hastalıklarının listesi aşağıdaki gibidir:

- Kızamık
- Kabakulak
- Çiçek Hastalığı
- Veba
- Tüberküloz
- Norovirus
- Maymun çiçeği
- SARS Koronavirüs (SARS-CoV-1)
- Ortadoğu Solunum Sendromu (Middle East Respiratory Syndrome-MERS)
- Kuş gribi
- Cinsel yolla bulaşan hastalıklar
- Frengi
- SARS-CoV-2 (Coronavirus 2)

3.2. Salgın Hastalıkların Toplumların Üzerindeki Etkisi

Biyoterörizmin toplumların üzerinde oluşturduğu en büyük etki korkudur. Yenen ve Doğanay (2008: 95), biyoterörizmin tanımını yaparken şu şekilde ifade etmektedirler: “Biyoterörizm, ideolojik açıdan bir avantaj kazanabilmek için biyolojik etkenleri insanlar üzerinde kullanmak, böylece insanlar arasında hastalıklar oluşturarak korku yaratmak olarak tanımlanabilir”. Verilen tanıma göre biyoterörizmin ilk hedefi toplumlara korku ile etki etmektir. Korkunun yayılmasından sonra terörist gruplar, örgütler ve ideolojik çıkarları olan gruplar isimlerini ve güçlerini yayabilmekte ve ses getirmektedir. Bunun sonucunda büyük kitlelere isimlerini duyurmuş, politik hedefleri ve ideolojilerini bilir duruma getirmiştir. (Yenen ve Doğanay, 2008, 96).

Terörist gruplar ve örgütler tarafından biyolojik silah kullanılmasının gerekçeleri aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- İnsanların paniklemesini, korkmasını sağlamak ve şaşkınlık oluşturmak,
- Toplumun hükümetlere ve devletlere olan güvenlerini derinden sarsmak,
- Hızlı ve kontrolsüz bir şekilde hastalığın artışı sebebiyle acil sağlık sistemlerinde aşırı yüklenme olmasını sağlamak ve bu yüklenmeden kaynaklı sorunların oluşmasına ön ayak olmak,
- Hastalığa maruz kalan ülkenin ekonomik sistemini bozmak,
- Kitle halinde hastalanmalara ve ağır yaralanmalara hatta ölümlere sebep olmaktır.

Örneğin; ABD’de Eylül 2001 yılında yapılan posta yoluyla şarbon yayma saldırısı sonrası toplumun her kesiminde ciddi bir panik ve güvensizlik başlamıştır. Bu panik ve güvensizliğin sonucuna karşılık ABD hükümeti, biyoterörizme karşı her türlü savunma bütçesini askeri dâhil 6 katına çıkartmıştır (Hall, 2010).

4. Ulusal Boyutta Biyoterörizmle Mücadele ve Hukuksal Düzenlemeler

Biyoterörizm ile mücadelede, biyoterörizme karşı savunma süreci sivil-asker otoritelerin koordinasyonlu bir şekilde çalışmasını gerektirmektedir. Türkiye’de biyolojik savunma konusunda en yetkili kurum 5902 sayılı Kanun ile kurulan Afet ve Acil Durum (AFAD) Başkanlığı’dır ve 2017 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sonrası İçişleri Bakanlığı’na bağlanmıştır. AFAD, tüm illerde bulunan müdürlükleriyle doğrudan tespitin yapılması, teşhislerin konulması ve temizleme ile ilgili faaliyetlerin yürütülmesi konularında görev ve koordinatörlük yapmaktadır.

3033 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile yayınlanan AFAD tarafından hazırlanan Kimyasal Biyolojik Radyolojik Nükleer Tehditler (KBRN) tehditleri ve tehlikeleri karşısında üstlenilen görevleri ve kuralları içeren yönetmelikte kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer tehlike ve tehditlerde neler yapılması gerektiğine dair metin vardır. Bu kapsamda AFAD genel koordinasyon görevi dolayısı ile tüm yerleşim yerlerinin valiliklerinden, kaymakamlıklarından ve diğer yetkili mercilerden bilgi alma ve verme noktasında yetki kullanma sorumluluğundadır. Ek olarak, Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) kapsamında AFAD’a Ulusal Düzey KBRN Hizmet Grubu Planı hazırlama, takiplerini yapma ve değerlendirme görevleri de verilmiştir.

Aynı yönetmelik kapsamı içerisinde KBRN ile ilgili Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na KBRN maddelerinin üretimini yapan, kullanan ya da depolayan işyerlerinin

düzenli kontrol edilmesi görev ve sorumluluğu verilmiştir. KBRN ile ilgili risklerin azaltılabilmesi için her türlü yöntemin geliştirilmesinde ve uygulanmasında Bakanlığa destek sağlamak yönetmelik kapsamı içerisindedir.

KBRN tehdit ve tehlikeler konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na da görevler ve sorumluluklar verilmiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın öncelikli ve ilk görevi çevre güvenliği ve insan sağlığıdır. Daha sonrası ise, riskleri değerlendirmek ve kirlenen alanlar varsa bu alanların normal ve işlevli bir duruma getirmektir.

Yönetmelikte yer alan diğer bakanlıklara, kurumlara ve başkanlıklara da görev ve sorumluluklar verilmiştir. Sırasıyla, Dış İşleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Nükleer Düzenleme Kurumu, Savunma Sanayi Başkanlığı, Türkiye Enerji, Nükleer ve Maden Kurumu Başkanlığı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Valilikler ile il müdürlükleri, sivil toplum kuruluşları ile basın ve yayın kuruluşlarıdır. Bakanlıkların ve başkanlıkların beraberinde biyoterörizmle mücadelede Türkiye Büyük Millet Meclisi de vardır. Türkiye, biyolojik silah ve ajanı olan viral hemorajik ateş türü içerisinde olan Kırım Kongo Kanamalı Ateşi (KKKA) virüsü ile karşı karşıya gelmiştir. Bu virüsün bir biyolojik ajan olma ihtimali düşüncesi bile ülke içerisinde panik ve kargaşaya neden olmuştur. Bu durum için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yayınladığı raporu vardır. 01.10.2009 raporuna ilişkin İl müdürlükleri ve müftülükleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın KKKA Hastalığı ile mücadele süreci içinde ortaklaşa toplumun bilinçlendirilmesine yönelik çalışma yapmaları karara bağlanmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2009). 5 yıl sonra 19.06.2014'te hastalıktan korunma ve kurtulma çarelerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından araştırılması ve toplum sağlığının düşünülmesi konusunda imza toplanmıştır (TBMM, 2014). Doğanç ve Baysallar (2001, 224) yaptıkları çalışmada Türkiye'de biyoterörizme karşı görev yapan bir başka resmî kurumların var olduğunu ifade etmiştir. Bu kurumlar Millî Savunma Bakanlığı (MSB), Genelkurmay Başkanlığı, Gülhane Tıp Akademisi (GATA) ve Millî İstihbarat Teşkilatı'dır.

26.03.2010 tarihinde 27533 sayılı Resmî Gazetede yayımlandıktan sonra yürürlüğe giren "5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu", biyoterörizme karşı mücadele kapsamı içerisinde en önemli hukuksal düzenlemedir. Biyogüvenlik Kanununun 1. Maddesinde amacı ve kapsamında yer alan canlıların sağlığı, çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ya da sürdürülebilirliği amacıyla biyogüvenlik sisteminin kurulup uygulanması, denetlenmesi ve düzenlenip incelenmesi ile ilgili usul ve esaslar belirlemek şeklinde metinlendirilmiştir. Genetiği

Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ve yan ürünleri ile ilgili araştırma, geliştirme, işleme, ithalatı ve ihracatı olmak üzere kapsadığı belirtilmiştir. 3. fıkrasında tıbbi ürünler ve kozmetik ürünler bu kapsam dâhilinde değildir. Kanunun maddeleri ve fıkraları detaylıca incelendiğinde ağırlıklı olarak GDO üzerine bir hukuksal düzenleme görülmektedir. 2. Maddede yer alan tanımlar GDO üzerine yoğunlaşmaktadır. Özellikle de GDO ve yan ürünlerine ait faaliyetlerinin güvenli bir şekilde yapılması, teknik ve uygulamaya ilişkin bilgilerin ulusal ve uluslararası platformlarda alışverişin kolaylaştırılması, hukuki, idari ve kurumsal yapılanmada biyogüvenliğin sağlanması gibi maddelendirilmiştir (Resmî Gazete, 2010) ve içerisinde biyolojik bir terör durumunda veya saldırı öncesinde, sırasında ve sonrasında neler yapılması ya da nasıl bir yol izlenmeli konusu bahsedilmemektedir.

İki yıl sonra 03.05.2012 tarihli ve 28281 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan “KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer) Tehlikelere Dair Görev Yönetmeliği” çıkmıştır. Yönetmelik, sonrasında 2017’deki yönetim sistemi değişikliğinden sonra 30.09.2020 tarihli ve 3033 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile değiştirilmiş ve güncellenmiştir. 01.10.2020 tarihli ve 31261 sayılı resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin amacı ve kapsamındaki birinci ve ikinci maddelerde, ulusal ve uluslararası meydana gelen ve ülkemizi etkileyebilecek KBRN tehdit ve tehlikelere karşı insan sağlığı ve çevreye yönelik zararın önlenmesine yöneliktir ve olay öncesi, esnası ve sonrasına ilişkin sivil-asker iş birliği ve koordinasyonun esasını belirlemektir. (Resmî Gazete,2020)

5. Uluslararası Boyutta Biyoterörizmle Mücadele ve Hukuksal Düzenlemeler

Uluslararası alanda biyolojik savaş ajanlarına karşı önlem alabilmek ve üretimini sınırlandırabilmek adına yapılan çalışmalar 1925 yılında imzalanan Cenevre Protokolü, 1972 yılında imzalanan Biyolojik Silahlar Konvansiyonu örnek olarak verilebilir. 1990 yılında Dünya Tabipler Birliği toplantısında Kimyasal ve Biyolojik Silahlar konusunda kabul edilen Tokyo Bildirgesi, 1992 Cartagena Biyoçeşitlilik ve Biyogüvenlik Protokolü de uluslararası alanda yapılan hukuksal bir çalışma olarak kabul edilmiştir. Biyolojik silah ajanlarının üretiminin, dağıtımının, depolanmasının sınırlandırılması, savaş veya anlaşmazlık durumlarında doğrudan sivil halkı da hedefleyen bu tür silahların kullanımlarının kesinlikle yasaklanması, kullanan ülkelere yaptırım uygulanması gibi önemli uluslararası kararlar alınmış, ancak hiçbiri biyoterörizmi engelleyememiştir.

6. Sonuç ve Öneriler

Biyolojik silahlar, beş duyu organı ile hissedilmemesi, geç fark edilmesi ve etkileri bakımından diğer KİS'lere oranla daha tehlikelidir. Biyolojik harp saldırıları yalnızca çok sayıda kurbanda hastalık ve ölüme neden olmakla kalmamakta, aynı zamanda psikolojik harp yaratmayı da amaçlamaktadır. Saldırıların genel amacı, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin bozulması, devlet otoritesinin derinden sarsılması ve terör örgütlerinin isimlerini hem ulusal hem de uluslararası alanda duyurması olarak özetlenebilir. 11 Eylül 2001'de yaşanan Dünya Ticaret Merkezi'ne yönelik terör saldırı sonrasında ortaya çıkan "şarbon mektupları"nın gösterdiği gibi, yalnızca az sayıda enfeksiyonun ortaya çıkmış olması bile toplumda psikolojik bir yıkım etkisi yaratabilmektedir. Olaylar sonrası ve esnasında insanlar kendini tehdit altında hissetmekte, güvenleri sarsılmakta ve bundan sonra geleceklerine dair bilinmezlik duygusuna kapılmaktadırlar.

Günümüzde terörizmin doğası hızlı bir değişim göstermektedir. Eski terörizmdeki gibi artık sadece uçak kaçırma veya bombalamaların olmadığı yeni terörizm ile birlikte araçsallaşan kimyasal, biyolojik, radyoaktif veya nükleer ajanların kullanıldığı terör saldırılarından bahsedilmektedir. Bunlar arasında biyoterörizm, biyolojik silah ve biyolojik harp farklı bir yere sahiptir. Kronolojik olarak bakıldığında tarihten bugüne kadar çeşitli biyoterörist saldırılarının olması, bundan sonra daha büyük saldırıların olabileceğinin sinyallerini vermektedir.

Biyolojik harp açısından ajanların biyoterörizmde kullanılması, eylemi gerçekleştirenler için albenisi olan bir seçimdir. Çünkü biyolojik ajanların elde edilmesi veya üretilmesi kolaydır ve yayılımı oldukça hızlıdır. Fiziksel zararın ötesinde yaygın bir şekilde psikolojik korkuya ve neden olmaktadır. Son 15 yılda, mikrobiyoloji ve biyoteknolojideki gelişmeler, enfeksiyon hastalıklarını tedavi etmek için kullanılan ilaçlar ve aşılara karşı dirençli patojenler biyolojik ajanların üretiminde önemli bir yer tutmaktadır (Mert, 2013).

Ulusal olarak ele alındığında Türkiye'de biyoterörizme karşı savunma yapma, bir terör saldırısına uğramadan önce gerekli hazırlıkları kanun ve yönetmelikler çerçevesinde organize etme gibi bir hukuki düzenlemenin olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan düzenlemelerin sadece GDO'lu ürünlere yönelik olduğudur. Ayrıca, KBRN kapsamında sadece AFAD'ın görevlendirildiği, bu görevin genel olarak terör saldırısı anında, sürecinde ve sonrasında yapılması gerekenleri kapsadığı bilgisine ulaşılmıştır. Doğrudan biyoterörizmle mücadele, biyoterörizme karşı hazır olma konularında uzmanlaşmış bir kurum ve teşkilat bulunmamaktadır. Toplumun bilinçlendirilmesi için kamu spotu ve broşürler dışında özel bir çalışmaya elde edilen sonuçlar dışında pek rastlanılmamıştır.

Biyoterörizmle savaş veya mücadele kapsamında yapılabilecek çalışmalara aşağıdakiler önerilebilir:

- Bütün terör saldırılarında önceden tespit edilmesi ve istihbarat sisteminin güçlendirilmesi gereklidir.
- KBRN saldırılarına karşı insanların bilinçlendirilmesi, saldırı sırasında yaşanabilecek paniklerin baştan önüne geçilebilmektedir. İnsanların bilinçlendirilmesi adına her türlü iletişim araç ve ortamından yararlanılmalı, bütün sosyal ağlarda etkin bir şekilde iletişim kurulmalıdır (Yazırdağ, 2017, 22-23).
- Biyoterörizmle ilgili Türkiye’de yasal boşlukların olduğu yapılan araştırmalarda görülmüştür. Olabildiğince hızlı bir şekilde biyoterörizm olaylarına hazırlık, biyoterörizme karşı yapılması gerekenler ve biyoterörizm sonrası yapılacaklar gibi konuların yasal bir çerçeveye oturtulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Acar, A. & Ekici. S. (2021). Bölüm 10: Biyoterörizm. İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
- Bilgiç Çiftçi, S. (2022). “Salgın hastalıklar ve biyoterörizm: Karanlık gelecek” (Yüksek Lisans Tezi). Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi (JSGA), Ankara.
- Bill & Melinda Gates Foundation, (2022), Bill Gates Announces \$168 Million to Develop Next-Generation Malaria Vaccine, Erişim tarihi: 28 Eylül 2022, <https://www.gatesfoundation.org/ideas/media-center/press-releases/2008/09/bill-gates-announces-168-million-to-develop-nextgeneration-malaria-vaccine>
- CDC (2022a). About parasites. Erişim tarihi: 22 Kasım 2022, <https://www.cdc.gov/parasites/about.html>.
- Demir, C. K. (2019). Terörizm ve terörizmle mücadele, *Güvenlik Yazıları Serisi*, (26): 1
- Greenfield, R. A., Drevets, D. A., Machado, L. J., Voskuhl, G. W., Cornea, P. & Bronze, M. S. (2002). Bacterial pathogens as biological weapons and agents of bioterrorism. *The American Journal of the Medical Sciences*, 323(6): 299-315.
- Greenfield, R. A., Drevets, D. A., Machado, L. J., Voskuhl, G. W., Cornea, P. & Bronze, M. S. (2002). Bacterial pathogens as biological weapons and agents of bioterrorism. *The American journal of the medical sciences*, 323(6): 299-315.
- Gülbakan, B. (2021). “Türk dış politikasındaki dönüşüm: Libya iç savaşı ve Doğu Akdeniz bağlamında konjonktürel bir inceleme”., (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Hall, K. E. (2010). *The dangerous decline in the United States Military's infectious disease vaccine program*, Air War College Air University Maxwell AFB United States.
- Hancı, İ. H., Özdemir, Ç., Bozbıyık, A. & Tuğ, A. (2001). Biyolojik silahlar: Etkileri, korunma yöntemleri. *STED*, 10(9): 330-332.
- Kiremitçi, İ. (2014). Küresel boyutta biyolojik terör tehdidi, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 13(2): 27-58.
- Klietmann, W. F. ve Ruoff, K. L. (2001). Bioterrorism: Implications for the clinical microbiologist. *Clinical Microbiology Reviews*, 14(2): 364-381.
- Leitenberg, M. (2005). *Assessing the biological weapons and bioterrorism threat*. Strategic Studies Institute, US Army War College.
- Mert, G. (2013). *Case Study-Turkey*. In Biopreparedness and Public Health (pp. 197-207). Springer, Dordrecht.

- Okoye, I. E. (2017). The theoretical and conceptual understanding of terrorism: A content analysis approach. *Journal of Law and Criminal Justice*, 5(1): 36-45.
- Resmî Gazete (1991). 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, Tarih: 12.04.1991, Sayı: 20843
- Resmî Gazete (2010). 5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu, Tarih: 18.03.2010, Sayı: 27533 (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100326-7.htm>)
- Resmî Gazete (2020). 3033 Sayılı KBRN Tehlikelere Dair Görev Yönetmeliği, Tarih: 30.09.2020, Sayı: 31261 (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.3033.pdf>)
- Riebesell, U. ve Gattuso, J. P. (2015). Lessons learned from ocean acidification research. *Nature Climate Change*, 5(1): 12-14.
- Schmid, A. (2004). Terrorism-the definitional problem. *Case W. Res. J. Int'l L.*, 36: 375.
- TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), (2009), Kırım Kongo Kanamalı Ateşi hastalığına karşı ortaklaşa toplumun bilinçlendirilmesine yönelik çalışmaların yapılması raporu, Tarih: 01.10.2019, (<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c049/b001/tbmm230490010408.pdf>)
- TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), (2014), Kırım Kongo Kanamalı Ateşi hastalığına karşı alınması gereken tedbirler raporu, Tarih: 19.06.2014, Sayı: 4/6676 (<https://www2.tbmm.gov.tr/d24/10/10-316384gen.pdf>)
- Yazırdağ, H. C. (2017). Kitle imha silahları ve uluslararası ilişkilerdeki pratiği, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yenen, O.Ş. & Doğanay, M. (2008). Biyoterörizm, *Ankem Dergisi*, XXII (2): 95-116.

ÖZET METİNLER

İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ

3. ULUSLARARASI GÜVENLİK SEMPOZYUMU

29 MAYIS 2023

100 Years of Turkish Foreign Policy towards Balkans: The Interaction of History, Security, Humanitarian Ties and Identity

Birgöl DEMİRTAŞ*

Balkans has always been an important region for Turkish decision makers from the foundation of the Republic of Türkiye in 1923 till today. This paper aims to provide an analysis of the Turkey's foreign policy towards the Balkan countries. It aims to shed light on the main dynamics of the mutual ties, changes and continuities in the relationship as well as impact of the global politics on Turkish-Balkan interactions. The paper consists of five sections. First of all, it examines the state of the relationship after the establishment of the Republic in 1923 till the end of the Second World War. The second part analyses the dynamics of the Turkish-Balkan ties during the Cold War. The third part focuses on the new dynamics of the relationship after the end of the Cold War between 1990-2002. Turkish foreign policy toward the Balkans during the era of Justice and Development Party (JDP) will be the topic of the fourth section. The last part will summarise the main parameters of the Turkish-Balkan relations between 1923-2023. The paper argues that Türkiye has tried to be a regional actor in Balkan politics in the period between 1923-2023. How this engagement took place and which methods it has used were determined through the dynamics of the global system and the characteristics of the domestic agency.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Balkans, Balkan Diaspora, Identity, Humanitarian Ties.

* Prof. Dr, Turkish-German University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, E-Posta: birgul.demirtas@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3214-1081.

Not One Inch Eastward: The Myths about NATO's Eastern Enlargement

Duygu ÖZLÜK*

Erdem ÖZLÜK†

Since its founding in 1949, North Atlantic Treaty Organization (NATO) has been seen as the bedrock institution of European security architecture. NATO, a product of the Cold War, has not become moribund after the end of the Cold War; conversely continued to expand. This enlargement process should not just be viewed as NATO took in new members to the alliance. Even though the initial reason to exist and the threat posed by the Soviet Union that created the alliance have disappeared, the NATO allies seek to identify new areas of cooperation and maintain strategic concepts towards conventional or hybrid threats with renewed agenda. Although more than seven decades have passed since the organization's establishment and a quarter of a century after the end of the Cold War, a regional defense mechanism alternative to NATO has still not been achieved in Europe. Therefore, the possible expansion direction of the alliance naturally coincides with Russia's historical sphere of influence. The enlargement waves that started in 1999 with Czechia, Hungary, and Poland extended to the membership of Sweden and Finland by 2023. On the other hand, Finland's NATO membership has added another 1340 kilometers to the land border between NATO and Russia. This enlargement clearly sparked an angry response from Russia; however, in response to Finland's membership, Russia's war of aggression against Ukraine in 2022 is widely condemned and criticized. Russia claims that the U.S. promise to the Soviet Union with NATO's "not one inch eastward" assurance during the German unification negotiations in 1990 is broken with the acceptance of new members to NATO. This claim, first mentioned by Boris Yeltsin in 1993, was used by Putin in 2022 to legitimize the invasion of Ukraine. This paper analyzes how Putin used NATO's enlargement process to legitimize Russia's policies towards Crimea and Ukraine, starting with his famous speech at the Munich Security Conference in 2007. The United States and NATO claim that there has been no formal guarantee not to expand NATO eastwards. However, Russia insists that such a guarantee was given during the Two Plus Four Treaty negotiations in 1990 when unified Germany's NATO membership was confirmed. Today, after the accession of Sweden and Finland, Russia's reactions to NATO's enlargement will determine the fate and future of

* Assist. Prof. Dr., Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, E-Posta: duyguozluk@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9818-2671.

† Assoc. Prof. Dr., Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, E-Posta: eozyuk@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6267-3820.

global security. Therefore, this paper examines the effects of NATO's eastward expansion on NATO-Russia relations in particular and international security in general since 1990.

Keywords: International Security, NATO, Enlargement, Russia-Ukrainian War.

Çevrimiçi Etkileşim ve Radikalleşme: Sohbet Odaları ve Forumlar Ne Kadar Etkili?

Emre ÇITAK*

Zihinsel ve davranışsal bir dönüşüm süreci olarak tanımlanabilen radikalleşmenin; psikolojik, sosyolojik, politik, kültürel, ekonomik pek çok nedeni ve çeşitli değerlendirmeler ışığında listelenebilen türleri bulunmaktadır. Radikalleşme günümüzde özellikle terörizm tartışmaları içinde en çok atıf yapılan konulardan biri haline gelmiştir. Öyle ki bireylerin terör örgütlerinin ideolojilerini benimsemelerinin ve faaliyetlerine katılmalarının arkasındaki sürecin temel açıklamaları radikalleşme üzerinden belirlenmektedir. Bu nedenle radikalleşmenin gerçekleştiği ortamların araştırılması önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bu incelemede grup dinamiğinin yüksek olduğu ve yüz yüze etkileşim sağlanan mecraları geleneksel ortamlar, bilgisayar ağ ve sistemlerinin gelişmesiyle beraber çeşitli internet platformları üzerinden tanımlananları da çevrimiçi ortamlar olarak ifade etmek mümkündür.

Çevrimiçi radikalleşmeyi, bireylerin kendilerini aşırı düşünce ve davranış kalıplarına yönlendirebilecek sürece, etkileşime ve paylaşımlara internet ortamlarında maruz kalması olarak ele almak mümkündür. Her türden ilişkinin ve etkinliğin internete giderek daha çok aktarıldığı günümüzde, radikalleşme için de uygun bir atmosferin oluştuğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Terör örgütleri ve fikrî arayışta olan bireyler çevrimiçi ortamların anonimlik, dinamiklik ve maliyet düşüklüğü gibi avantajlarını kullanarak etkileşimi, iletişimi ve paylaşımı yüksek düzeyde tutabilmektedirler. Bu çalışmanın temel konusunu oluşturan çevrimiçi ortamlardaki sohbet odaları ve forumlar farklı uyruklardan, hayat öykülerinden, düşüncelerden, yaşlardan ve niyetlerden insanların bir araya gelip olumlu veya olumsuz etkileşime girebildikleri ve tartışma imkânı bulabildikleri platformları oluşturmaktadır. Sohbet odalarında ve forumlarda kullanıcılar gerçek kimlikleri veya anonim isimlerle herhangi bir konuyu tartışmaya açabilmekte, hâlihazırdaki tartışmalara katılabilmekte, yazı, görsel veya ses kaydı gibi içerikler üretebilmekte ve özel iletişim kanallarıyla birebir görüşmeler yapabilmektelerdir. Böylece bu tür platformlar; farklı ilgi alanlarından kişileri cezbedebilmekte, her türden fikrin ve materyalin paylaşımını mümkün kılmakta, aynı doğrultuda düşünenlere daha yoğun ve özel iletişim imkânı sunmakta, içeriklerin geniş kitlelere anlık olarak aktarılmasını sağlamakta ve yoğun bir öğrenme-öğretme mecrası oluşturmaktadır. Bu bildiride yukarıda bahsedilen sohbet odaları ve forumlardaki ortamın aşırılığa doğrultusunda kişilerin radikalleşme sürecine etkisinin tartışılması amaçlanmaktadır. Bu tür ortamlardaki kontrol, izin ve kısıtlama derecelerine bağlı olarak sözlü, yazılı veya görüntülü

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-Posta: emrecitak@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8704-6495.

fikir ve içerik paylaşım imkânıyla radikal dönüşümü oluşturabilecek unsurların araştırılması planlanmaktadır. Özellikle terör örgütü üyelerinin açık veya gizlenmiş faaliyetleriyle internet kullanıcılarını etkileme, yönlendirme ve sempatanlaştırma sürecinin incelenmesinin radikalleşme çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Uluslararası niteliği ve çok sayıda üyesi olan sohbet odalarından ve forumlardan çeşitli örnekler verilerek çalışmanın zenginleştirilmesi düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Radikalleşme, Çevrimiçi Radikalleşme, Terörizm, Çevrimiçi Ortamlar, Aşırılaşma.

Soğuk Savaş Tekniklerinden Yapay Zekâ Desteğine İstihbaratın Dönüşümü

Osman ERCAN*

İbrahim İRDEM†

İleri düzey eşgüdüm ve murakabe süreci gerektiren istihbarat Soğuk Savaş döneminde genel olarak liberal ve kapitalist Batı Bloku ile sosyalist/komünist Doğu Bloku arasında siyasi istihbarat ve insan istihbaratı teknikleri ekseninde şekillenmiştir. Mevzubahis zaman aralığı iki kutuplu dünya siyasetinin bir sonucu olarak istihbarat faaliyetlerinin en yoğun olarak görüldüğü, istihbarat teknik ve çeşitlerinin dönemin teknolojik ve yöntemsel kapasitesi ile vuku bulduğu bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş döneminde istihbarat üretim sürecinden elde edilen bilgilerin işlenmesi ve gerekli alıcılara ulaştırılması aşamalarında günümüzde uygulanan yöntemlerden farklı yollar izlenmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile güvenlik paradigmasında önemli kırılmalar meydana gelmiştir. Güvenlik tehditlerinin artan çeşitliliği ve geleneksel güvenlik anlayışının önem kaybetmesine bağlı olarak asimetrik, çok boyutlu, devlet merkezli tehdit unsurunun yanında birey ve toplum gibi kavramları temel alan güvenlik yönetimi anlayışı önem kazanmaya başlamıştır. Güvenlik kavramının içeriği genişleyerek ortaya çıkan yeni risk algıları güvenlik olgusunun yeniden biçimlenmesine yol açmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşme olgusunun hızla yükselişe geçmesi ise terör, göç, kaçakçılık, çevre sorunları, siber suçlar vb. gibi sınır aşan güvenlik sorunlarını uluslararası dolaşıma açması yanında güvenlik tehditleriyle mücadelede teknolojinin getirdiği imkânların ve avantajların güvenlik politikalarına eklenmesini sağlamıştır. Bilgi iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler ve yeni teknolojilerin benimsenmesiyle istihbarat kapasite ve yöntemleri dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Her ne kadar insan istihbaratı (HUMINT) önemini korumaya devam etse de, yaşanan dijital dönüşüm teknolojik altyapısını bilişim temelli yapay zekâ destekli yöntemlere bırakan istihbarat faaliyetlerine kapı aralamıştır. Nihai olarak yapay zekânın güvenlik alanında kullanımına paralel istihbarat toplama, verilerin harmanlanması, analizi ve ilişkilendirilip yorumlanması süreçlerinde günümüz ileri teknolojinin imkanları ağırlık kazanmıştır. Soğuk Savaş döneminde yaygın olarak faydalanılan insan istihbaratının ardından küreselleşme süreci ile birlikte ivme kazanan teknoloji ve dijitalleşme çağı ekseninde 21. yüzyılda ön plana çıkan teknik istihbarat, sinyal istihbaratı, ölçüm ve akustik istihbarat, uydu istihbaratı, siber istihbarat, dijital açık

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Hukuk ABD, E-posta: osmanercan@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2186-8963.

† Dr. Öğr. Üyesi, Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi ABD, E-posta: ibrahimirdem33@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0559-3418.

İstihbarat, dijital ağ istihbaratı gibi modern istihbarat toplama teknikleri gündeme gelmiştir. Bu çalışma Soğuk Savaş döneminin yaygın istihbarat faaliyetlerinden olan siyasi istihbarat ile insan istihbaratından ziyade yapay zekâ imkanlarından faydalanan ileri teknoloji uygulamalarını baz alan günümüz uygulamalarına dayanan istihbarat anlayışına olan dönüşümü ele almaktadır. Bu bağlamda istihbarat alanındaki değişim ve dönüşümün izini sürerek modern istihbarat çalışmalarındaki yöntemleri analiz edecek bu çalışma ilgili alan yazına katkı sunmayı amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Küreselleşme, İstihbarat, İstihbarat Metotları, Yapay Zekâ.

Rusya Ukrayna Savaşının Beşinci Boyutu: Siber Saldırıları

Buğrahan EMİR*

İnternet ve ona bağlı bilgi teknolojilerinin dünya genelinde yaygınlaşmasıyla beraber güvenlik algılamalarında yeni bir boyut olarak ortaya çıkan siber güvenlik, devletlerin bu alana yatırım yapması ve yeni bir savaş alanı olarak ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. NATO tarafından kara, hava, deniz ve uzaydan sonra beşinci harekât alanı olarak nitelenen siber uzay ve onunla ilintili tehditler, özellikle kritik altyapılara yönelmesi, düşük maliyetle yüksek etki doğurması, tespitinin zor olması gibi sebeplerle kimi devletler tarafından geleneksel müdahale yöntemleriyle eşgüdümlü olarak tercih edilmektedir. Ayrıca devletler siber alana ilişkin strateji belgeleri yayımlayarak ve siber olaylara müdahale ekipleri kurarak bu alandaki varlıklarını ve görünürlüklerini de arttırmak istemektedir. 2019 yılında yaptığı bir açıklamada NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, üyelerden birine yönelik gerçekleştirilecek bir siber saldırıda NATO Kuruluş Anlaşmasının 5. Maddesinin işletilebileceğini ifade etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri de siber uzaydan gelebilecek tehditlere geleneksel saldırı yöntemleriyle karşılık verilebileceğini Başkan düzeyinde ifade etmiş ve siber alana yaptığı yatırımları arttırmıştır. Siber alanı etkin olarak kullanan devletlerden biri de Rusya Federasyonu'dur. Estonya ve Gürcistan müdahalelerinde siber alanı etkin olarak kullanan Rusya; 2013 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden Ukrayna'ya yönelik müdahalesinde de hibrit savaş konseptinin bir parçası olarak siber saldırılardan faydalanmıştır.

Siber alana ilişkin literatürün nispeten yeni olması ve bu alanda kullanılan kavramların genellikle birbirini yerine kullanılması kavramlara açıklık getirilmesi gerekliliğini de doğurmuştur. Bu çalışmada tamamen açık kaynaklardan ulaşılan rapor, makale ve kitaplardan elde edilen veriler ve bilgiler kullanılmıştır. İlk olarak sıklıkla birbirinin yerine kullanılan siber alana yönelik kavramlar açıklanmış, ardından siber güvenliği sağlama yollarından bahsedilmiştir. Siber saldırılarda sıklıkla kullanılan araçlar ve yöntemler aktarıldıktan sonra geleneksel savaş yöntemleri ve siber savaş yöntemleri farklı boyutlarıyla kıyaslanmıştır. Ardından Rusya'nın Ukrayna müdahalesinde siber alanı hibrit savaş konseptinin bir parçası olarak ne şekilde kullandığı aktarılmıştır. Rusya'nın siber alanda etkin olması, bir devlet politikası olarak bu alana yönelmesi ve Rus kökenli bilgisayar korsanlarının etkili çalışması sonucunda gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siber Alan, Rusya Federasyonu, Hibrit Savaş.

* Araş. Gör., Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu, Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü, E-Posta: emirbugra@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4426-3278.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Güvenlikleştirme Pratiklerine Etkisi: İngiltere Örneği

Şirin DUYGULU-ELCİM*

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesinin üzerinden geçen bir yılı aşkın sürede hem bölgesel hem de uluslararası siyaseti anlamak ve açıklamak için, devletler arasındaki güç temelli güvenlik politikalarına odaklanan *realpolitik* yaklaşımlara ağırlıklı olarak başvurulmaktadır. Devletlerin Soğuk Savaş andırır söylem ve tutumlarla hizalandığı değerlendirilen bu süreçte, güvenlik kavramını ve politikalarına eleştirel bir pencereden yaklaşan “güvenlikleştirme” perspektifi fazlaca kullanılmamaktadır. Her ne kadar devam eden çatışma hali geleneksel güvenlik kaygılarını ve pratiklerini önceliklese de bu savaşın geleneksel olarak güvenlik alanına girmeyen politika alanlarının da “güvenlikleştirdiği” dikkate değerdir. Bu çalışma İngiltere örneği üzerinden Rusya-Ukrayna savaşının çevre, enerji, insan hakları ve göç politikalarının güvenlikleştirilmesi üzerindeki etkisini tartışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna Savaşı, Güvenlikleştirme, İngiltere.

* Dr., Teaching Fellow, King's College London, International School of Government, E-Posta: sirinduygulu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6264-3819.

Komplo Teorileri ve Güvenlikleştirme: Avrupa Aşırı-Sağ Popülist Partileri ve Düzensiz Göç

Umut YUKARUÇ*

Komplo teorileri, genel olarak zararsız ve marjinal bir zihin egzersizi olarak tanımlansa da kimi zaman hem toplum içerisinde kimi zaman da siyaset alanında güçlü söylemler olarak yer alabilmektedir. Mark Fenster (2008)'e göre popülist politikalar ile komplo teorileri arasında söylemsel güç açısından bir bağ vardır ve bu hareketler sıklıkla komplo teorilerine başvurumaktadırlar. Komplo teorileri, popülist politikacılara, stratejilerinde kullanmak için alternatif bir anlatı (*narrative*) oluşturma imkânı vererek siyasi, ekonomik, sosyal düzendeki çarpıklıkları ortaya çıkarmak gibi bir işlev kazanmaktadır. Popülist siyasetin zaten doğasında olan *Manichean* (Manici) söylem tarzının yeniden üretilmesinde ve kurumların, grupların, kültürlerin veya kimliklerin ötekileştirilmesinde komplo teorilerinin yarattığı tahayyülün de etkisi olabilmektedir. Böylece siyaset alanında kendine daha fazla yer bulursa, komplo teorileri, bir olayın siyasallaşmasında ve sonrasında da güvenlikleştirilmesinde bir etkisi olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada komplo teorilerinin nasıl güvenlikleştirme süreçlerinin bir parçası haline geldiği üzerinde durulacaktır. İlk olarak komplo teorilerinin ne olduğu ve ne olmadığı açıklanacak ve popülist siyaset tarzında nasıl etkili bir araç haline gelebileceği tartışılacaktır. Bu kısımda Richard Hofstadter (1964), Mark Fenster (2008), Ilya Yablokov (2015) ve Tim Aistrophe ve Roland Bleiker (2018) gibi akademisyenlerin çalışmalarından faydalanılacaktır. İkinci olarak ise Avrupa'daki sağ ve aşırı-sağ popülist hareketler incelenecek ve bu partilerin komplo teorilerini siyasetlerinin nasıl bir parçası haline getirdikleri üzerinde durulacaktır. Bu bölümde, popülist siyasetin doğasındaki ikilik yaratma ve ötekileştirmenin komplocu söylemler ile benzerliği üzerinde durulacaktır. Daha çok Hollanda, Belçika ve Almanya gibi Batı Avrupa ülkelerindeki PVV, Vlaams Belang ve AfD gibi popülist partilerin düzensiz göç hakkında başvurdukları komplo teorileri incelenecektir. Son olarak ise bu partilerin sıklıkla gündeme getirdikleri komplo teorilerinin düzensiz göç konusunun güvenlikleştirilmesinde bir etkisi olup olmadığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlikleştirme, Komplo Teorileri, Popülist Siyaset, Göç.

* Öğr. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-Posta: umutyukaruc@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9107-5961.

Avrupa Birliği'nin Mülteci Politikası: İnsan-Devlet Güvenliği İkilemi

Mustafa TÜRK*

Soğuk Savaş sonrası dönemde tehdit ve risklerin nitelik değiştirmesiyle salt devlet güvenliğini esas alan askeri güvenlik yaklaşımları sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede referans olarak insanı önceleyen yeni bir güvenlik anlayışı geliştirilmiştir. Dolayısıyla insan güvenliği uluslararası alanda artan bir biçimde önem kazanmıştır. Bu bağlamda, 2011 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında Arap Baharı olarak başlayan halk isyanlarında ve sonrasında yaşanan yaygın insan hakları ihlalleri ve Avrupa'ya doğru gelişen yoğun insan göçleri insan güvenliği bakımından üzerinde durulması gereken önemli meseleler haline gelmiştir. İsyânlarının yaşandığı ülkedeki halklar yoğun şiddet olayları ve ağır siyasi krizler ve ekonomik bunalımlar sebebiyle Avrupa Birliği (AB) ülkelerine mülteci olarak göç etmeye çalışmışlardır. Ancak AB ülkeleri bu mülteci akınlar karşısında güç ve zor durumda kalmışlardır. Zira AB ülkeleri bir tarafta geleneksel güvenlik anlayışının bir yansıması olarak devlet güvenliğini öncelemeye çalışırken diğer taraftan insan hak ve hürriyetlerin korunmasını esas alan insan güvenliği yaklaşımı çerçevesinde politikalar ve tutumlar geliştirmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede AB ülkeleri devlet ile insan güvenliği arasında büyük bir çıkmaza girmişler ve ikilemde kalmışlardır. Bu çalışmada AB ülkelerinin mülteci krizine karşı devlet güvenliği mi yoksa insan güvenliğini mi daha öncelik hale getirmeye çalıştığı sorunsalına cevap aranacaktır. Bu bağlamda her ne kadar süreç içerisinde AB ülkeleri insan güvenliği yaklaşımına uygun tutum ve tavırlar sergiledikleri görülse de esasında devlet güvenliğini esas alan politikalara daha çok ağırlık verdikleri gözlenmiştir. Bu politikalar insan güvenliği anlayışı ve mantığına uygunluk ve paralellik göstermeyen mülteci karşıtı söylem ve yaklaşımlarda daha açık ve net ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, İnsan Güvenliği, Devlet Güvenliği, Mülteci Krizi.

* Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-Posta: turk_mustafa@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7238-7855.

e-ISBN: 978-625-7281-10-2

